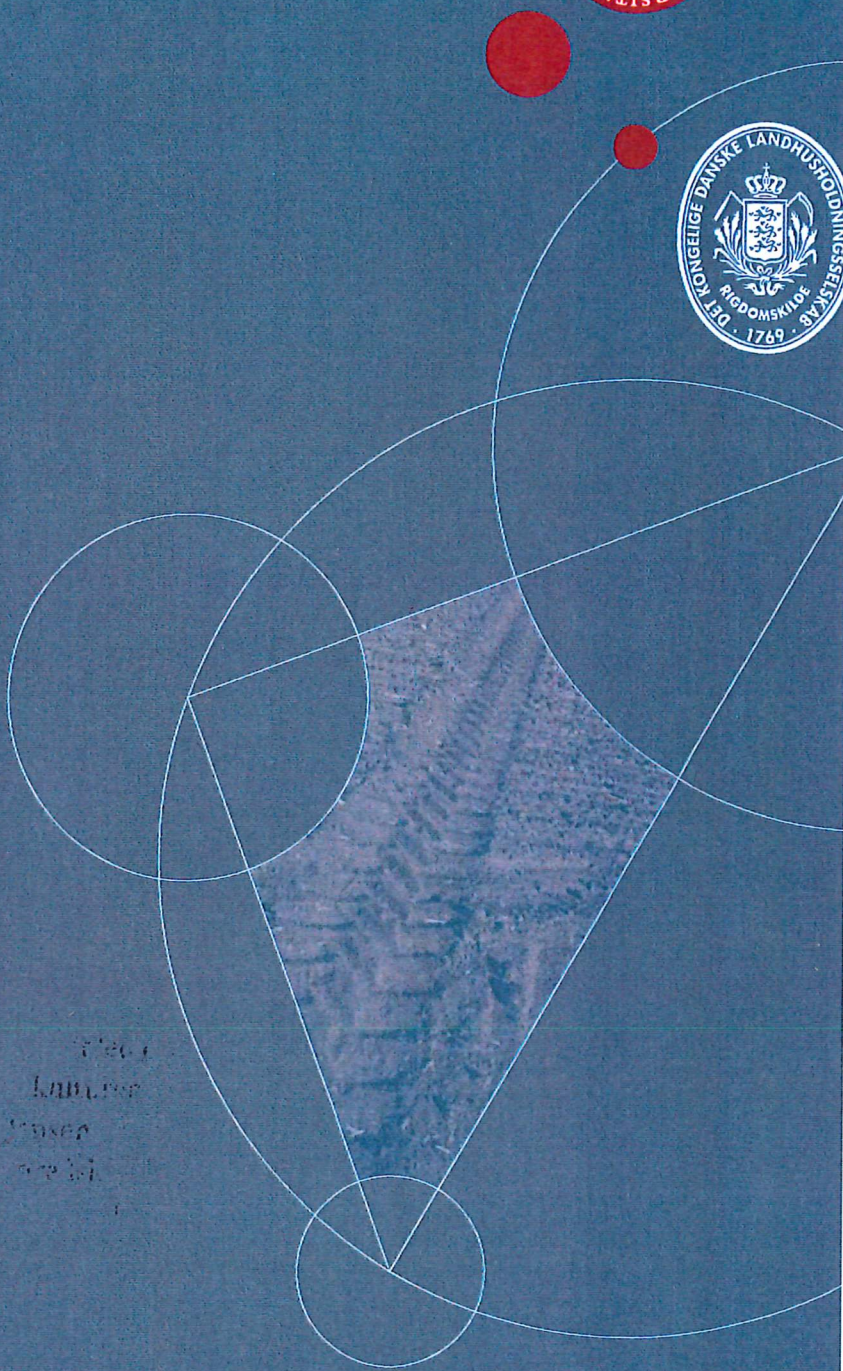

Tidsskrift for Landøkonomi

JUBILÆUMSSKRIFT
Landbruget og forskningen

Nr. 1
Maj 2014
200. årgang

REDAKTIONELT FORORD

Årgang 200: Forskning, rådgivning og landbrugets udvikling

Her i 2014 markerer vi, at Tidsskrift for Landøkonomi udkommer med årgang 200. Hermed er tidsskriftet blandt de ældste tidsskrifter i Danmark og blandt de ældste tidsskrifter i verden inden for området. Tidsskrift for Landøkonomi vil derfor i 2014 udkomme med tre jubilæumsnumre med tre temaer: „Landbruget og forskningen“, „Landbrugets udvikling gennem 200 år“ og „Landbrugets fremtid“.

Dette første jubilæumsskrift har således temaet „Landbruget og forskningen“. Udgangspunktet for temaet er, at landbrugsforskning er essentielt for landbrugets udvikling. Landbrugsforskningen skaber grundlaget for en forbedret konkurrenceevne, som gavner både landmændene, landbruget og samfundsøkonomien.

Mange internationale undersøgelser konkluderer, at landbrugsforskning er en meget vigtig forudsætning for at skabe økonomisk udvikling og velstand. Det gælder også i et historisk perspektiv: Danmark var relativt langt fremme inden for mejeriteknologi i 1800-tallet og fremefter, og det var af afgørende betydning for mejerindustriens udvikling og internationalisering. Dermed blev der skabt et stærkt grundlag for den store mejeriindustri, som vi har i dag. Også når det gælder forskning, forsøg, rådgivning og formidling inden for den primære jordbrugsforskning har Danmark gennem mange årtier skabt resultater, som er misundt mange steder rundt om i verden. Netop den tætte integration i hele værdikæden er med til at skabe optimale betingelser for at udvikle og udnytte forskning optimalt.

Kritikere kan i sagens natur påstå, at forskningen i sidste ende især gavner forbrugerne og ikke landmændene. Forklaringer er, at ny forskning og ny teknologi vil sætte yderligere fart i landbrugets trædemølle, som på kort sigt betyder øget produktivitet og faldende omkostninger, men som på længere sigt medfører prisfald. Landbrugets trædemølle betyder, at landmænd hele tiden må anvende ny forskning for at styrke konkurrenceevnen, men i takt med at alle landmænd får del i den nye forskning, bliver resultatet stigende stigende udbud og dermed faldende priser. Det betyder med andre ord, at de progressive landmænd når at få fordelene ved forskningen, inden den resulterer i prisfald. De mere „fodslæbende“, afventende og teknologisk landmænd får derimod ikke samme fordel: De oplever et prisfald, og derfor er de tvunget til at søge og udnytte forskningsresultaterne for blot at bevare deres indkomst.

Moralen er, at forskningen genererer konkurrencefordele, som gavner de progressive landmænd. Derfor er det vigtigt, at forskningen og landbrugserhvervet samarbejder, så forskningen bidrager bedst muligt til konkurrenceevneforbedringen, og så forskningsresultater-

ne så godt og hurtigt som muligt bliver anvendt i landbruget. Man kan ikke stoppe forskningen i en naiv tro på, at det kan standse landbrugets trædemølle. Forskningen kan ikke på den måde begrænses på et globalt niveau.

I den seneste opgørelse fra IMD, World Competitiveness Yearbook ligger Danmark højt placeret - nr. 5 ud af ialt 60 højtudviklede lande, og nr. 2 i EU - når det gælder overførsel af viden fra universiteter til virksomheder. Det kunne umiddelbart tyde på, at der er en god sammenhæng mellem forskning og erhverv, og at forskningsresultater bliver brugt i industrien. Når man taler med personer i fødevarerindustrien, og når man undersøger agro- og fødevarerindustriens rammevilkår og udviklingsmuligheder, er det dog tydeligt, at samarbejdet mellem offentlige forskningsinstitutioner og landbrugs- og fødevarerhvervet kan blive bedre. Mangel på fælles mål, forskellige incitament, forskelle i opfattelser af behov og mulige løsninger samt kommunikationsproblemer viser sig at være væsentlige barrierer.

Forskningens betydning set i historisk perspektiv, Danmarks generelt pæne placering m.h.t. vidensspredning fra universiteter til virksomheder samt barriererne på landbrugs- og fødevarerområdet er tankevækkende - og det viser, at forskning og landbrug er et både vigtigt og vedvarende kompleks.

I dette jubilæumsnummer af Tidsskrift for Landøkonomi beskrives netop nogle af de vigtigste institutioner, som gennem 200 år har været med til at præge udviklingen, når det gælder landbruget og forskningen.

Den første artikel er af Niels Kærgård, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi og har titlen: *Brudstykker af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs og Tidsskrift for Landøkonomis gloværdige historie*. I artiklen fokuseres der på nogle episoder i Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs historie, og de relateres til den generelle historiske udvikling. Der tages bl.a. udgangspunkt i, at kulturelle minder ofte giver samfundsinstitutionerne legitimitet og troværdighed. Det er af betydning ikke at glemme de historiske rødder, og det moderne danske samfund har i høj grad sit udspring i 1700-tallets sidste halvdel, hvor Landhusholdningsselskabet blev startet. Det understreges, at Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab er et typisk og betydningsfuldt barn af 1700-tallets reform- og oplysningsbevægelse. I det 18. og 19. århundrede var Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab med til at forme Danmarkshistorien; selskabet prægede indførelsen af ny teknologi og var med til at oprette en lang række af de institutioner, der i dag er mere fremtrædende end selskabet selv. Niels Kærgård afslutter med at konkludere, at *„i vort specialiserede samfund med en videnskabelig fagjargon, der er vanskelig at forstå for alle andre end fagfæller, må der - måske i højere grad end nogensinde før - være et behov for et sted, hvor specialister og lægmænd kan mødes og diskutere de samfundsmæssige implikationer af specialisternes forskningsresultater og prognoser“*.

Den næste artikel har titlen *Fra Fjord til Foulum og Aarhus Universitet* og er skrevet af Tommy Dalgaard, Aarhus Universitet, Institut for Agroøkologi. Artiklen tager udgangspunkt

i, at jordbrugsforskningen har været en væsentlig faktor for dansk landbrugs succesfulde udvikling, og en af de store fædre hertil er Niels Johannes Fjord (1825-1891), docent ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. I artiklen fortælles historien om, hvordan han blev grundlægger af Landøkonomisk Forsøgslaboratorium i 1883, og sammen med bl.a. Peter Nielsen, Tystofte, i 1886 oprettede Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur, og dermed de to institutioner der senere blev til Danmarks Jordbrugsforskning med hovedsæde i Foulum ved Viborg, og det campus som i dag udgør en del af Aarhus Universitet, og er et af verdens førende jordbrugs- og fødevarerforskningscentre.

Den næste artikel er skrevet af Ejvind Slottved og har titlen: *Landalmuen - især til Tieneste. Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs anmærkninger i almanakken i mere end 200 år*. Baggrunden for artiklen er, at man i mere end 200 år i Københavns Universitets almanak under overskriften *Fortsatte økonomiske Anmærkninger fra Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab, Landmanden især til Tieneste* kunne finde små og større afhandlinger af et meget varieret indhold, men alle med det formål at bistå danske landbrugere og landboer i det slidsomme og på anden måde krævende arbejde med at udbygge og udvikle dansk landbrug. Alle bidrag var skrevet i et klart dagligsprog, så de har kunnet læses med udbytte også af folk uden særlige forkundskaber, og næsten altid meget læseværdige. Disse ofte oversete artikler var en af de måder, hvorpå Landhusholdningsselskabet løste sin opgave: at forsyne danske landbrugere med de fornødne kundskaber. I artiklen redegøres der nærmere for baggrunden for disse afhandlinger.

Den fjerde artikel omhandler Patriotisk Selskab. Titlen er: *Patriotisk Selskab: Forskning og rådgivning - i historisk og nutidigt perspektiv* og er skrevet af Peter Borreby. Patriotisk Selskab blev grundlagt allerede i 1810. Formålet med selskabet var at hjælpe det hjemlige erhvervsliv, være et arnested for nye tanker og virkeliggørelsen af dem og således bidrage til udviklingen af landbrug, fiskeri og industri. Midlerne skulle være udbredelse af oplysning, tilskud til nyttige og lovende foretagender samt konkurrencer med præmier. Udbredelsen af oplysning om ny viden inden for landbrugserhvervet blev udfoldet på mange måder fra foredrag til dyrskuer og udstillinger, og fra omkring 1900 blev egentlig konsulenttjeneste først drypvis, men siden fast organiseret en vigtig del af selskabets tilbud til medlemmerne. I artiklen trækkes en linie i selskabets udvikling helt frem til i dag.

Den følgende artikel har titlen *Den jordbrugsøkonomiske forskning i Danmark - Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomis historiske rødder* og er skrevet af Karsten Kyed, Niels Kærgård og Henrik Zobbe. Baggrunden er, at man i Danmark igennem det 20. århundrede – og måske navnlig i de første årtier efter 2. Verdenskrig – oprettede et net af såkaldte sektorforskningsinstitutter. Disse institutter, hvoraf der omkring årtusindskiftet var godt 30, var typisk tilknyttet et bestemt ministerium og skulle producere videnskabelige undersøgelser af relevans for det pågældende ministerium, samt rådgive ministeriet på basis af tilgængelig videnskabelig viden. Fødevarerøkonomisk Institut (i dag en del af Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi) er et af de første sektorforskningsinstitutter, idet det er oprettet i 1918. I artiklen beskrives instituttets udvikling helt frem til i dag.

Carl Åge Pedersen har forfattet den næste artikel: *Videncentret for Landbrugs rolle i relation til forskning og formidling af viden til jordbrugerne*. I artiklen beskrives landbrugsrådgivningens historiske udvikling helt tilbage fra den spæde start og frem til i dag. Den danske model for rådgivning af landmænd er to-laget, hvor hovedparten af rådgivningen primært varetages af konsulenter på lokale rådgivningsvirksomheder, mens Videncentret er den koordinerende instans og formidler af mere generel viden. Det understreges, at der på alle fagområder er et tæt og tillidsfuldt samarbejde mellem Videncentret for Landbrug og de forskere på universiteterne og andre steder, der arbejder med forskning inden for de respektive fagområder. En vigtig opgave for Videncentret består i at gøre viden tilgængelig for både rådgivere og landmænd, så den hurtigst muligt kommer i arbejde på bedrifterne. Videncentret bygger bro mellem forskningen, landbocentrenes rådgivere, og dermed ud til landmanden, ved at finde den relevante del af den nye viden og gøre den brugbar.

Den følgende artikel er af Markus Lampe og Paul Sharp og har titlen: *Tidsskrift for Landøkonomi og udvikling af moderne mejeribrug i Danmark*. Tidsskrift for Landøkonomi spillede en vigtig rolle ved etableringen af Danmarks succesfulde mejeribrug i slutningen af det nittende århundrede. Denne artikel opsummerer noget af forfatterens igangværende forskning vedrørende dette emne. De vigtigste bidrag fra Tidsskrift for Landøkonomi gennemgås fra perioden med særlig fokus på tidsskriftets rolle for at fremme nøjagtig registrering, bogholderi og moderne videnskabelige metoder i almindelighed. Dette var ikke kun med til at bringe dansk mejeribrug ind i den moderne verden, men det har også bidraget til at Danmark hurtigt indhentede nogle af verdens førende økonomier.

Den sidste artikel har titlen: *Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles historie: Fra landbrugs-skole til SCIENCE* og er skrevet af Niels Kærgård og Henrik Zobbe. I artiklen beskrives Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles (KVLs) historie tilbage til 1850'erne. I artiklen konkluderes det, at udviklingen helt entydigt er gået i retning af flere og flere studerende, mindre og mindre praktisk undervisning, mere og mere teori og en stigende grad af specialisering. Det nævnes dog også, at ikke alt er gået efter en lige linie, for der er også eksempler på cirkelbevægelser. Det gælder f.eks. styringen, hvor man er gået fra en central ansat leder til demokrati, og tilbage igen. Den 1. januar 2007 blev KVL fusioneret med Københavns Universitet, og Landbohøjskolen blev til Det Biovidenskabelige Fakultet ved Københavns universitet. I 2012 blev der gennemført yderligere fusioner, hvor det gamle KVL blev delt. Forfatterne konstaterer, at kun tiden kan vise, om det er en lykkelig konstruktion. I hvert fald er der de sidste årtier sket en stor omvæltning fra et landbrugsuniversitet, hvor de fleste talte jysk, til et internationalt disciplinorienteret universitet på vej mod engelsk som koncernsprog.

God læselyst.

Ph.D., cand. agro. & merc. Henning Otte Hansen (ansvarshavende redaktør)
Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

INDHOLD

Redaktionelt forord:

Årgang 200: Forskning, rådgivning og landbrugets udvikling 5

Henning Otte Hansen,

Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Artikler:

Brudstykker af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs

og Tidsskrift for Landøkonomis gloværdige historie 9

Niels Kærgård, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi,

Københavns Universitet

Fra Fjord til Foulum og Aarhus Universitet 21

Tommy Dalgaard, Aarhus Universitet, Institut for Agroøkologi

Landalmuen - især til Tieneste. Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs

anmærkninger i almanakken i mere end 200 år..... 31

Ejvind Slottved, universitetshistoriker, mag. art.

Patriotisk Selskab: Forskning og rådgivning

- i historisk og nutidigt perspektiv 57

Peter Borreby, udviklingsdirektør, Patriotisk Selskab

Den jordbrugsøkonomiske forskning i Danmark

- Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomis historiske rødder 67

Karsten Kyed, Niels Kærgård og Henrik Zobbe,

Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

Videncentret for Landbrugs rolle i relation til forskning

og formidling af viden til jordbrugerne 83

Carl Åge Pedersen, chefkonsulent, Videncentret for Landbrug

Tidsskrift for Landøkonomi og udvikling af

moderne mejeribrug i Danmark..... 91

Markus Lampe, Universidad Carlos III Madrid

Paul Sharp, Syddansk Universitet, Danmark

Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles historie:

Fra landbrugsskole til SCIENCE 101

Niels Kærgård og Henrik Zobbe

Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

REDAKTIONELT FORORD

Årgang 200: Forskning, rådgivning og landbrugets udvikling

Her i 2014 markerer vi, at Tidsskrift for Landøkonomi udkommer med årgang 200. Hermed er tidsskriftet blandt de ældste tidsskrifter i Danmark og blandt de ældste tidsskrifter i verden inden for området. Tidsskrift for Landøkonomi vil derfor i 2014 udkomme med tre jubilæumsnumre med tre temaer: „Landbruget og forskningen“, „Landbrugets udvikling gennem 200 år“ og „Landbrugets fremtid“.

Dette første jubilæumsskrift har således temaet „Landbruget og forskningen“. Udgangspunktet for temaet er, at landbrugsforskning er essentielt for landbrugets udvikling. Landbrugsforskningen skaber grundlaget for en forbedret konkurrenceevne, som gavner både landmændene, landbruget og samfundsøkonomien.

Mange internationale undersøgelser konkluderer, at landbrugsforskning er en meget vigtig forudsætning for at skabe økonomisk udvikling og velstand. Det gælder også i et historisk perspektiv: Danmark var relativt langt fremme inden for mejeriteknologi i 1800-tallet og fremefter, og det var af afgørende betydning for mejerindustriens udvikling og internationalisering. Dermed blev der skabt et stærkt grundlag for den store mejeriindustri, som vi har i dag. Også når det gælder forskning, forsøg, rådgivning og formidling inden for den primære jordbrugsforskning har Danmark gennem mange årtier skabt resultater, som er misundt mange steder rundt om i verden. Netop den tætte integration i hele værdikæden er med til at skabe optimale betingelser for at udvikle og udnytte forskning optimalt.

Kritikere kan i sagens natur påstå, at forskningen i sidste ende især gavner forbrugerne og ikke landmændene. Forklaringer er, at ny forskning og ny teknologi vil sætte yderligere fart i landbrugets trædemølle, som på kort sigt betyder øget produktivitet og faldende omkostninger, men som på længere sigt medfører prisfald. Landbrugets trædemølle betyder, at landmænd hele tiden må anvende ny forskning for at styrke konkurrenceevnen, men i takt med at alle landmænd får del i den nye forskning, bliver resultatet stigende stigende udbud og dermed faldende priser. Det betyder med andre ord, at de progressive landmænd når at få fordelene ved forskningen, inden den resulterer i prisfald. De mere „fodslæbende“, afventende og teknologisk landmænd får derimod ikke samme fordel: De oplever et prisfald, og derfor er de tvunget til at søge og udnytte forskningsresultaterne for blot at bevare deres indkomst.

Moralen er, at forskningen genererer konkurrencefordele, som gavner de progressive landmænd. Derfor er det vigtigt, at forskningen og landbrugserhvervet samarbejder, så forskningen bidrager bedst muligt til konkurrenceevneforbedringen, og så forskningsresultater-

ne så godt og hurtigt som muligt bliver anvendt i landbruget. Man kan ikke stoppe forskningen i en naiv tro på, at det kan standse landbrugets trædemølle. Forskningen kan ikke på den måde begrænses på et globalt niveau.

I den seneste opgørelse fra IMD, World Competitiveness Yearbook ligger Danmark højt placeret - nr. 5 ud af ialt 60 højtudviklede lande, og nr. 2 i EU - når det gælder overførsel af viden fra universiteter til virksomheder. Det kunne umiddelbart tyde på, at der er en god sammenhæng mellem forskning og erhverv, og at forskningsresultater bliver brugt i industrien. Når man taler med personer i fødevarerindustrien, og når man undersøger agro- og fødevarerindustriens rammevilkår og udviklingsmuligheder, er det dog tydeligt, at samarbejdet mellem offentlige forskningsinstitutioner og landbrugs- og fødevarerhvervet kan blive bedre. Mangel på fælles mål, forskellige incitament, forskelle i opfattelser af behov og mulige løsninger samt kommunikationsproblemer viser sig at være væsentlige barrierer.

Forskningens betydning set i historisk perspektiv, Danmarks generelt pæne placering m.h.t. vidensspredning fra universiteter til virksomheder samt barriererne på landbrugs- og fødevarerområdet er tankevækkende - og det viser, at forskning og landbrug er et både vigtigt og vedvarende kompleks.

I dette jubilæumsnummer af Tidsskrift for Landøkonomi beskrives netop nogle af de vigtigste institutioner, som gennem 200 år har været med til at præge udviklingen, når det gælder landbruget og forskningen.

Den første artikel er af Niels Kærgård, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi og har titlen: *Brudstykker af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs og Tidsskrift for Landøkonomis gloværdige historie*. I artiklen fokuseres der på nogle episoder i Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs historie, og de relateres til den generelle historiske udvikling. Der tages bl.a. udgangspunkt i, at kulturelle minder ofte giver samfundsinstitutionerne legitimitet og troværdighed. Det er af betydning ikke at glemme de historiske rødder, og det moderne danske samfund har i høj grad sit udspring i 1700-tallets sidste halvdel, hvor Landhusholdningsselskabet blev startet. Det understreges, at Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab er et typisk og betydningsfuldt barn af 1700-tallets reform- og oplysningsbevægelse. I det 18. og 19. århundrede var Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab med til at forme Danmarkshistorien; selskabet prægede indførelsen af ny teknologi og var med til at oprette en lang række af de institutioner, der i dag er mere fremtrædende end selskabet selv. Niels Kærgård afslutter med at konkludere, at *„i vort specialiserede samfund med en videnskabelig fagjargon, der er vanskelig at forstå for alle andre end fagfæller, må der - måske i højere grad end nogensinde før - være et behov for et sted, hvor specialister og lægmænd kan mødes og diskutere de samfundsmæssige implikationer af specialisternes forskningsresultater og prognoser“*.

Den næste artikel har titlen *Fra Fjord til Foulum og Aarhus Universitet* og er skrevet af Tommy Dalgaard, Aarhus Universitet, Institut for Agroøkologi. Artiklen tager udgangspunkt

i, at jordbrugsforskningen har været en væsentlig faktor for dansk landbrugs succesfulde udvikling, og en af de store fædre hertil er Niels Johannes Fjord (1825-1891), docent ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. I artiklen fortælles historien om, hvordan han blev grundlægger af Landøkonomisk Forsøgslaboratorium i 1883, og sammen med bl.a. Peter Nielsen, Tystofte, i 1886 oprettede Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur, og dermed de to institutioner der senere blev til Danmarks Jordbrugsforskning med hovedsæde i Foulum ved Viborg, og det campus som i dag udgør en del af Aarhus Universitet, og er et af verdens førende jordbrugs- og fødevarerforskningscentre.

Den næste artikel er skrevet af Ejvind Slottved og har titlen: *Landalmuen - især til Tieneste. Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs anmærkninger i almanakken i mere end 200 år*. Baggrunden for artiklen er, at man i mere end 200 år i Københavns Universitets almanak under overskriften *Fortsatte økonomiske Anmærkninger fra Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab, Landmanden især til Tieneste* kunne finde små og større afhandlinger af et meget varieret indhold, men alle med det formål at bistå danske landbrugere og landboer i det slidsomme og på anden måde krævende arbejde med at udbygge og udvikle dansk landbrug. Alle bidrag var skrevet i et klart dagligsprog, så de har kunnet læses med udbytte også af folk uden særlige forkundskaber, og næsten altid meget læseværdige. Disse ofte oversete artikler var en af de måder, hvorpå Landhusholdningsselskabet løste sin opgave: at forsyne danske landbrugere med de fornødne kundskaber. I artiklen redegøres der nærmere for baggrunden for disse afhandlinger.

Den fjerde artikel omhandler Patriotisk Selskab. Titlen er: *Patriotisk Selskab: Forskning og rådgivning - i historisk og nutidigt perspektiv* og er skrevet af Peter Borreby. Patriotisk Selskab blev grundlagt allerede i 1810. Formålet med selskabet var at hjælpe det hjemlige erhvervsliv, være et arnested for nye tanker og virkeliggørelsen af dem og således bidrage til udviklingen af landbrug, fiskeri og industri. Midlerne skulle være udbredelse af oplysning, tilskud til nyttige og lovende foretagender samt konkurrencer med præmier. Udbredelsen af oplysning om ny viden inden for landbrugserhvervet blev udfoldet på mange måder fra foredrag til dyrskuer og udstillinger, og fra omkring 1900 blev egentlig konsulenttjeneste først drypvis, men siden fast organiseret en vigtig del af selskabets tilbud til medlemmerne. I artiklen trækkes en linie i selskabets udvikling helt frem til i dag.

Den følgende artikel har titlen *Den jordbrugsøkonomiske forskning i Danmark - Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomis historiske rødder* og er skrevet af Karsten Kyed, Niels Kærgård og Henrik Zobbe. Baggrunden er, at man i Danmark igennem det 20. århundrede – og måske navnlig i de første årtier efter 2. Verdenskrig – oprettede et net af såkaldte sektorforskningsinstitutter. Disse institutter, hvoraf der omkring årtusindskiftet var godt 30, var typisk tilknyttet et bestemt ministerium og skulle producere videnskabelige undersøgelser af relevans for det pågældende ministerium, samt rådgive ministeriet på basis af tilgængelig videnskabelig viden. Fødevarerøkonomisk Institut (i dag en del af Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi) er et af de første sektorforskningsinstitutter, idet det er oprettet i 1918. I artiklen beskrives instituttets udvikling helt frem til i dag.

Carl Åge Pedersen har forfattet den næste artikel: *Videncentret for Landbrugs rolle i relation til forskning og formidling af viden til jordbrugerne*. I artiklen beskrives landbrugsrådgivningens historiske udvikling helt tilbage fra den spæde start og frem til i dag. Den danske model for rådgivning af landmænd er to-laget, hvor hovedparten af rådgivningen primært varetages af konsulenter på lokale rådgivningsvirksomheder, mens Videncentret er den koordinerende instans og formidler af mere generel viden. Det understreges, at der på alle fagområder er et tæt og tillidsfuldt samarbejde mellem Videncentret for Landbrug og de forskere på universiteterne og andre steder, der arbejder med forskning inden for de respektive fagområder. En vigtig opgave for Videncentret består i at gøre viden tilgængelig for både rådgivere og landmænd, så den hurtigst muligt kommer i arbejde på bedrifterne. Videncentret bygger bro mellem forskningen, landbocentrenes rådgivere, og dermed ud til landmanden, ved at finde den relevante del af den nye viden og gøre den brugbar.

Den følgende artikel er af Markus Lampe og Paul Sharp og har titlen: *Tidsskrift for Landøkonomi og udvikling af moderne mejeribrug i Danmark*. Tidsskrift for Landøkonomi spillede en vigtig rolle ved etableringen af Danmarks succesfulde mejeribrug i slutningen af det nittende århundrede. Denne artikel opsummerer noget af forfatterernes igangværende forskning vedrørende dette emne. De vigtigste bidrag fra Tidsskrift for Landøkonomi gennemgås fra perioden med særlig fokus på tidsskriftets rolle for at fremme nøjagtig registrering, bogholderi og moderne videnskabelige metoder i almindelighed. Dette var ikke kun med til at bringe dansk mejeribrug ind i den moderne verden, men det har også bidraget til at Danmark hurtigt indhentede nogle af verdens førende økonomier.

Den sidste artikel har titlen: *Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles historie: Fra landbrugs-skole til SCIENCE* og er skrevet af Niels Kærgård og Henrik Zobbe. I artiklen beskrives Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles (KVLs) historie tilbage til 1850'erne. I artiklen konkluderes det, at udviklingen helt entydigt er gået i retning af flere og flere studerende, mindre og mindre praktisk undervisning, mere og mere teori og en stigende grad af specialisering. Det nævnes dog også, at ikke alt er gået efter en lige linie, for der er også eksempler på cirkelbevægelser. Det gælder f.eks. styringen, hvor man er gået fra en central ansat leder til demokrati, og tilbage igen. Den 1. januar 2007 blev KVL fusioneret med Københavns Universitet, og Landbohøjskolen blev til Det Biovidenskabelige Fakultet ved Københavns universitet. I 2012 blev der gennemført yderligere fusioner, hvor det gamle KVL blev delt. Forfatterne konstaterer, at kun tiden kan vise, om det er en lykkelig konstruktion. I hvert fald er der de sidste årtier sket en stor omvæltning fra et landbrugsuniversitet, hvor de fleste talte jysk, til et internationalt disciplinorienteret universitet på vej mod engelsk som koncernsprog.

God læselyst.

Ph.D., cand. agro. & merc. Henning Otte Hansen (ansvarshavende redaktør)
Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet

BRUDSTYKKER AF DET KGL. DANSKE LANDHUSHOLDNINGSSKABS OG TIDSSKRIFT FOR LANDØKONOMIS GLOVÆRDIGE HISTORIE¹

Professor Niels Kærgård, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi,
Københavns Universitet

Indledning

Når Tidsskrift for Landøkonomi i år har 200-års jubilæum, er der grund til også at se lidt på Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab historie. De to har trods alt levet sammen i 183 af de 200 år, eftersom Landhusholdningsselskabet overtog Tidsskriftet fra papirfabrikant Drewsen i 1831, da tidsskriftet endnu var teenager. Men inden for en kort artikels rammer må det blive i meget korte glimt. Det skal i denne artikel gøres ved at se på nogle episoder i Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs historie og relatere dem til den generelle historiske udvikling. Mere grundige gennemgange af Selskabets historie kan findes i jubilæumstidsskrifterne Hertel (1919-20), Nielsen (1944) og Dybdahl (1969).

Når man går rundt i en by, ser man ofte velfungerende huse, som man med lidt historisk sans kan henføre til helt andre perioder og helt andre anvendelser. Den gamle villa med det store lavtsiddende vindue på det ene hjørne er en gammel købmandsbutik. Medborgerhuset med den højloftede midtersal er skallen af et gammelt andelsmejeri. Det hotel, man bor i med tykke mure og små vinduer, er et gammelt

pakhus. Men det er ikke kun bygninger, der har rødder tilbage til en anden tid. Det gælder også foreninger og institutioner. Vore historiske rødder viser sig på mange måder, og det er disse rødder, der giver sammenhæng og stabilitet i den enkeltes tilværelse og i samfundet. Det er ikke tilfældigt, at krigsførende magter ofte søger at ramme modpartens kulturelle minder, for det er i høj grad dem, der giver samfundsinstitutionerne legitimitet og troværdighed.

Moderne økonomer kan godt lide at hæfte økonomiske begreber på alting. Derfor taler de om, at et lands ressourcer består af forskellige former for "kapital", realkapital er bygninger og maskiner, human kapital afspejler den mængde uddannelse, befolkningen har fået, og råstoffer, landbrugsjord, skove og rekreative områder registreres som naturkapital. Men i den sidste snes år har samfundsforskerne måtte erkende, at også tillid til samfundets institutioner og samfundets borgere imellem spiller en afgørende rolle; tillid og sammenhængskraft har man så givet navnet "socialkapital". Og socialkapital har i høj grad

---

¹ Denne artikel er en omarbejdet og ajourført udgave af forfatters artikel "Efterslægt og borgerdyd: Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs start og historie" i Københavns Universitets almanak 2000 side 259-268, se Kærgård (1999).

noget med historie og stabilitet at gøre. Hvor vigtigt, det er, kan f.eks. ses i Grækenland, Italien og Ukraine, hvor de økonomiske vanskeligheder i høj grad skyldes manglende tillid til institutionerne og medborgerne.

Det er derfor af betydning ikke at glemme de historiske rødder, og det moderne danske samfund har i høj grad sit udspring i 1700-tallets sidste halvdel, hvor Landhusholdningsselskabet blev startet.

Tidsånden i 1700-tallet og Landhusholdningsselskabets start: Borgerdyd og Efterslægt

Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab er startet i 1769 og er på mange måder et typisk barn af 1700-tallet. I 1700-tallet er vi tilbage i enevældens tid. Desværre huskes perioden i vore poppede tider mest for en dramatisk og romantisk, men reelt relativt betydningsløs episode, hvor kongens livlæge Struense fik magten, prøvede at forcere udviklingen, men ikke kunne holde fingrene fra dronningen og blev henrettet. Mange andre begivenheder er imidlertid langt vigtigere. Meget var dengang meget anderledes end i dag, men der er også mange ting, der præger samfundet i dag, der er startet på den tid.

Det var rationalismens og oplysningens tid. Det er ikke tilfældigt, at nogen af de institutioner fra denne periode, der er bevaret, er *Borgerdydskolen* fra 1785 (senere Øster Borgerdyd Skolen og Vester Borgerdyd Gymnasium og nu en del af Gefion Gymnasium og Københavns Åbne Gymnasium) og *Efterslægtsselskabets Skole* fra 1787 (i dag HF Centret Efterslægten). Både "borgerdyd" og "efterslægten" er tidstypiske; Efterslægtsselskabets Gymnasium havde det latinske motto *Non Nobis* ("ikke for os") - underforstået men for efterslæg-

ten; kom ikke og sig, at tanker om ansvar for kommende generationer og bæredygtighedsbetragtninger er opfundet af moderne miljøetikere.

Også *Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab* er fra perioden, idet selskabet er startet i 1742. En anden institution fra perioden, der stadig lever, er altså *Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab* fra 1769. Disse institutioner er i virkeligheden tænkt meget parallelt. Videnskabernes Selskab skulle samle oplysningstidens mest viden og magtfulde i relation til videnskab, og Landhusholdningsselskabet tilsvarende professorer og godsejere med interesse for jordbrug. Begge var tænkt som elitære akademier. I dag har Videnskabernes Selskab væsentlig flere midler end Landhusholdningsselskabet, men det er en helt anden historie. Det skyldes i høj grad, at J.C.Jacobsen i 1876 testamenterede sit bryggeri Carlsberg til Videnskabernes Selskab og dermed dannede Carlsberg Fondet, en af verdens første erhvervsdrivende fonde med bestemmende indflydelse i Carlsberg; et bryggeri der i dag er verdens 4. største bryggeri. En tilsvarende økonomisk donation har Landhusholdningsselskabet aldrig fået.

Videnskaben omkring Landhusholdningsselskabets start

Det var i den periode, det man kaldte realvidenskaberne, dvs. verden udenfor teologien og filosofien, gjorde deres indtog ved Københavns Universitet. Det første forsøg på at styrke disse fag fandt sted i 1752-1753. Administrationen prøvede at kalde den tyske botaniker *Georg Christian Oeder* til et professorat i botanik og økonomi og eksperimentalfysikeren *Christian Gottlieb Kratzenstein* til et professorat i medicin. *C.G. Kratzenstein* (1723-1795) blev en

succes, han var professor ved Københavns Universitet fra 1753 til sin død. Han kom med et meget eksotisk ry fra et professorat i Petrograd; Københavns Universitets lærere var støvede teologer og filosoffer, medens Kratzensteins forgænger som eksperimentalfysiker i Petrograd var blevet dræbt under et forsøg med elektricitet (Thomsen, 1975, side 433). Helt problemfrit var det dog ikke, idet det var næsten umuligt at finde et sted til ham at bo, da der gik rygter i hele København om, at han havde en elektrificermaskine, der tiltrak lynild (Stybe 1979, side 102). Han underviste i så godt som alle medicinens discipliner, i fysik, astronomi og kemi, og i naturhistorie efter Linnés system. Han blev valgt til rektor fire gange, og i hans professortid steg studentertallet ved det medicinske fakultet fra en 3-4 stykker til omkring 20 (Stybe, 1979, side 102).

Ansættelsen af G.C. Oeder (1728-1791) gik derimod helt i fisk. Han var en anerkendt botaniker, der var uddannet i Göttingen hos en af Europas førende botanikere. Men det lagde man ikke så meget vægt på ved Københavns Universitet, hvor man måske dels var irriteret over de mange tyskere, dels lagde vægt på den latinske disputerekunst. Her var latinen og syllogismen, ikke realvidenskaberne, i højsædet. Oeder blev derfor ganske nedsabelt ved sin disputats på de formelle ting. Oeder, hvis force "*mere var medicinen end latinen*" kunne slet ikke klare sig mod de unge angribere, og selv om han selv fandt, at "*den slags opposition tilhørte et tidligere århundrede*", så fandt Universitetets rektor, der netop var professor i latinsk

veltalenhed, at "*barbariske fejl i latinsk syntaks og grammatik*" langt fra var uvæsentlige, hvorfor han fandt Oeder "*gandske uskicket til en Theoretisk lærere*" (Thomsen, 1975, side 294-95). Oeder kom derfor aldrig til at beklæde en stilling ved Universitetet. Ikke desto mindre blev han en af periodens mest betydelige mænd på det økonomiskbotaniske område.² Han blev med professortitel sat til at opbygge en kongelig botanisk have ved Amalienborg og forestod udgivelsen af pragtværket "*Flora Danica*". Efterhånden gik han mere og mere over til at arbejde med samfundsforhold, og i Struensees regeringstid var han en af dennes nærmeste medarbejdere.

Hans skrift "*Betænkning om, hvorledes der kan skaffes Bonden Frihed og Ejendom*", der kom på tysk i 1769 og på dansk i 1771, fik stor betydning. Det var også Oeder, der formidlede den kontakt mellem veterinæren P.C. Abildgaard og Struensee, der førte til Abildgaards grundlæggelse af *Veterinærskolen* i 1773 (se Andersen, 1985, side 21). Med Struensees fald i 1772 mistede han al indflydelse og blev landfoged i Oldenburg, som Danmark kort efter afstod til den russiske kejser.

Veterinærskolen er ikke det eneste eksempel på, at Københavns Universitet i den periode koncentrerede sig om teologi og filosofi og overlod de andre videnskaber til andre. *Sorø Akademi* var stedet, hvor adelens sønner fik deres uddannelse. Det Ridderlige Akademi i Sorø genoprettedes i 1747 for at skabe en dansk institution, der kunne uddanne overklassens unge til de højeste embedsmandsstillinger. Det var økonomisk blevet muligt, fordi Ludvig Hol-

---

²I 1700-tallet med jordbruget som det dominerende erhverv var faglig ekspertise i kombinationen økonomi-botanik almindelig, og de første professorater i botanik og økonomi i Norden var en række kombinationsprofessorater i dette område, se Kærgård (1995).

berg skænkede hele sin ikke ubetydelige formue til Akademiet.

Som ridderakademi skulle der selvfølgelig være ridelærer og fægtemestre ansat, men den akademiske lærerstabs kerne skulle være 4 professorer (én i jura, én i statsvidenskab og offentlig ret, én i matematik og filosofi og én i veltalenhed og historie), samt en teologisk professor, der tillige skulle være stedets sognepræst (se Nielsen, 1948, side 35-36 og Norvin, 1931, side 189). Lærerstabens fagfordeling svingede imidlertid en hel del over tiden.

Blandt professorerne på det samfundsvidenskabelige område må først og fremmest nævnes *Jens Schelderup Sneedorff*. Han er et af oplysningstidens helt store navne. Han var født i 1724. Han havde taget magistergrad ved Københavns Universitet i 1746 og læste derefter statsret og fransk ved Universitetet i Göttingen og i Frankrig. Han var altså stærkt fransk-engelsk præget (Göttingen lå i hertugdømmet Hannover, hvor den engelske konge på den tid var kurfyrste). Holberg støttede ham stærkt, og der var kredse, der arbejdede for at gøre ham til professor allerede ved Akademiets start, men det lykkedes først i 1751, hvor han blev professor i statsvidenskab og offentlig ret³. Denne stilling bestred han, til han i 1761 blev lærer for arveprins Frederik; et job han havde til sin død i 1764. I Sorø-tiden kom hans statsteoretiske hovedværk *"Om den borgerlige Regjering"* i tre bind fra 1757. Hovedideen er, at en stat ikke kan opretholdes ved tvang og frygt alene, men at der må fremelskes en *"kierlighed til det almindelig Beste"*. Han prøver her ud fra at gennemføre en upartisk analyse af den republikanske

og den monarkistiske styreform og finder, at der må et centralt styre til, thi *"dersom Bonden kunde, naar han lystede, forlade Ploven for at blive Borger, og Borgeren sin Handel for at blive Adelsmand, saa maatte det til sidst gaae med en Stat, ligesom med det menneskelige Legeme, dersom Blodet søgte fra alle Lemmerne til Hovedet uden at drives tilbage ved Cirkulationen"*.

Han finder derfor, at monarkiet har den fordel, at det stiller alle stænder lige (se nærmere bl.a. Fjord Jensen m.fl., 1990, side 214-219). I 1761-63 udgav han tidsskriftet *"Den patriotiske Tilskuer"*, som han også i stor udstrækning skrev selv. Hans syn på landboforholdene er relativt klart. Han slår til lyd for, at bondestanden ikke blot skal være en nyttig, men også en lykkelig og glad stand, og dette krævede, at bønderne fik menneskelige og borgerlige rettigheder, specielt frihed og ejendomsret, eller i hvert fald en lovmæssig bestemmelse af pligter og afgifter. Hvis sådanne reformer blev gennemført, vil det løse bondestandens problem: *"Giv Bonden selv en Ejendom, og han skal ikke mere behøve Formyndere end andre Folk"*. Han er dog så stor en tilhænger af ejendomsretten, at han ser skeptisk på at anvende tvang overfor godsejerne (se Jensen, 1936, side 28-30). I 1760 taler han ved en 100-årsfest for enevældens indførelse om, at bondestandens frigivelse nu måtte være den store opgave for kongemagten (Jensen, 1936, side 33).

Sneedorff var ikke nogen revolutionær, men en dannet verdensmand med en let og ubesværet formuleringsevne, som Feldbæk karakteriserer ham (Feldbæk, 1990,

---

³ Norvin, 1931, side 204, antyder, at frygten for at miste Holbergs velvilje spillede en rolle ved udnævnelsen.

side 212). Ikke desto mindre fik han altså en betydelig indflydelse. Feldbæk kalder ham en *"betydningsfuld skikkelse i den kulturelle moderniseringsproces"* (side 212). Fjord Jensen (1990) taler om, at Den patriotiske Tilskuers sprog dannede *"normen for et logisk opbygget, koncentreret og lidt retorisk sprog, som siden har levet videre, i den bedre del af dansk akademisk stil"* (side 259).

Også med hensyn til samfundsdebatten skete der meget. Der var nok enevælde og censur, men det var mest en beskyttelse af de kongelige og overklassens medlemmer mod personlige angreb. En samfundsdebat om, hvad der var den rette politik vedrørende handel og erhvervsudvikling, søgte man tværtimod at fremme. I 1757-1764 søgte man at fremme debatten med udgivelsen af *Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin*. Man opfordrede i en forordning af 1755 alle til at indsende økonomiske afhandlinger til grev A.G. Moltke (1710-1792), hvorefter de ville blive publiceret uden omkostninger for indsenderen uden skelen til dennes stand og synspunkter - blot de sigtede mod det almene vel. Den kendte teolog og kulturpersonlighed Erik Pontoppidan (1698-1764), hofpræst, biskop i Bergen og Københavns Universitets prokansler, redigerede det imponerende tidsskrift, og prægede indholdet bl.a. ved at efterlyse indlæg om konkrete problemstillinger med præmier til de bedste besvarelser. Tidsskriftets historie og indhold er nærmere beskrevet i Sæther (1989).

De ældste lokale landboforeninger går også næsten tilbage til denne tid, nemlig til 1800-tallets begyndelse, og dermed tilbage til tidsånden fra 1700-tallet, hvilket kan ses alene af deres navne. Den første var *Det bornholmske selskab for Efterslæg-*

ten fra 1805 og den mest livskraftige *Fyens Stifts Patriotiske Selskab* fra 1810 (se Jensen, 1993, side 47 f. og Peter Borrebys artikel i dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi).

Landhusholdningselskabets start

Det var på denne baggrund, oprettelsen af *Det Kgl. Danske Landhusholdningselskab* skal ses. Professor Martin Hübner (1723-1795) foreslog kong Christian den Syvende at oprette et selskab, der ved vejledninger, præmier og belønninger skulle opmuntre alle grene af den almindelige økonomi; og Martin Hübner var ingen hr. hvem som helst. Han blev professor ved Københavns Universitet i 1764 og var allerede da internationalt anerkendt for sine folkeretslige og naturretslige studier. Han var professor i 30 år og rektor for Universitetet i 1772.

Han blev meget brugt af regeringen. Men *"sin Ungdoms litterære og Videnskabelige Id og Stræben"*, synes Hübner at have glemt. *"Det praktiske Livs Interesse og Fordringer laa ham mere på Hjerte"* (Dahl, 1923). Han skal i sine 30 år på Universitetet aldrig have holdt en forelæsning. Dette gav anledning til en adresse til Kongen i 1775 fra 16 studerende, der *"brændte af Længsel efter at høre disse Videnskaber af ham ej alene satte i deres rette Lys, men endog broderede med de bedste og sjældneste lagttagelser"* (Nielsen, 1948, side 55).

Kongen afslog dog på det tidspunkt at støtte planen om at oprette et sådant selskab. Tanken om oprettelsen videreførtes imidlertid af bl.a. statsøkonomen Chr. Martfelt, og *"Det Danske Landhusholdnings Selskab"* begyndte den 29. januar 1769 sin virksomhed med *"at opmuntre ved Priser og Premier Landmanden, Kunstne-*

ren og Handelsmanden udi Hans Kongelige Majestæts samtlige Riger og Lande". Selskabet fik senere betegnelsen "kongelige" indføjet i sit navn. Lovene bestemte, at enhver god borger kunne blive valgt til medlem, "*naar han mente Kongen og Landet det vel*". Selskabet skulle bestå af alle stænder fra ridderen til bonden, og det fremhæves, at "*Fødsel og Stand ligger Selskabet mindst paa Hjerte i et Land, hvis daglige Samtale nu er bleven Bondens Tarv og Handelsmandens Ønske*".

For datiden var det et brud på tilvante former. Selskabets første præsident blev grev *J.H.E. Bernstorff*, en af de to vicepræsidenter blev *Martin Hübner*, og *Chr. Martfelt* blev den første sekretær. Som en særlig gunstbevisning fik selskabet bevilget portofrihed og fik stillet lokaler til rådighed på "Det kgl. Palæ i Kalleboderne" (Prinsens Palæ, nu Nationalmuseet), se (*Hertel, 1919-20, Nielsen, 1944, og Dybdal, 1969*). I disse lokaler havde Selskabet til huse indtil Christiansborgs brand i 1884, hvor frygten for lignende brande tvang selskabet til at flytte til Den Ankerske Gaard og senere i 1903 til Vestre Boulevard (den nuværende H.C. Andersens Boulevard). Selskabet havde eget hus på Rolighedsvej 26 fra 1933 til 1991 og har siden holdt til på forskellige adresser, bl.a. på Mariendalsvej 27 på Frederiksberg, i Varde, på Axelborg og fra sidste år på Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Rolighedsvej 25.

Landhusholdningsselskabet var fra sin fødsel upolitisk, men søgte at forbedre specielt landbrugserhvervets produktionsvilkår ved uddeling af præmier til folk, der gjorde særlige praktiske eller teoretiske indsatser. I de første årtier udgjorde præmierne til landbruget omkring halvdelen af de

samlede uddelte præmier. Præmierne blev typisk uddelt for forbedringer af driften ved rejsning af stengærder, afvanding, indførsel af nye afgrøder som kløver, hør og kartofler (*Jensen, 1993*).

Store ændringer som *landboreformerne* i 1700-tallets slutning er resultatet af flere grundlæggende elementer. Der kan være elementer af tekniske forbedringer, af ændrede økonomiske forhold og endelig politisk-holdningsmæssige ændringer. Det, det upolitiske landhusholdningsselskab kunne bidrage med, var i høj grad tekniske forbedringer. Ejendomsret krævede afgrænsning, og her præmierede Landhusholdningsselskabet stengærder. Individuel drift medførte mindre trækraft, og her støttede Selskabet udbredelsen af jernplove, der krævede væsentlig mindre trækraft end de gamle træ hjulplove ved uddeling af plove og ved pløjningskonkurrencer (*Jensen, 1993, side 65-67*).

Udviklingen tog fart med regeringsskiftet i 1784. Her blev grundlaget for det danske landbrug bestående af selvbevidste selvejerbønder lagt. I 1788 ophævedes stavnsbåndet. I 1790'erne søgte man hoveriet fastlagt og nedtrappet, bl.a. med en stor hoveriforordning fra 1799. I 1792 kom en forordning om udskiftning fra landsbyfællesskaberne og udflytning af gårdene fra landsbyerne. Selvejet blev støttet bl.a. fra 1786 med en statslig kreditkasse.

Reformerne skal ikke idylliseres. De gamle landsbyfællesskaber gav en del rettigheder og en vis sikkerhed for de svagest stillede, og godsernes administration sikrede et betydeligt lokalt selvstyre. Men det var reformerne, der skabte den stand af selvejerbønder, der kom til at dominere Danmark på stort set alle områder i de sidste årtier af det 19. århundrede og de første af det 20. - politisk gennem partiet

Venstre, religiøst via grundtvigianerne og økonomisk med andelsbevægelsen og landbrugseksporten.

Landhusholdningsselskabets politiske neutralitet forhindrer selskabet i at spille en direkte rolle ved reformarbejdet, men mange af de ledende reformpolitikere spillede også en fremtrædende rolle i Landhusholdningsselskabet, og selskabet var så hurtigt til at hædre reformerne, at det nærmest må siges at være et led i debatten. Allerede i 1792 rejste Landhusholdningsselskabet *Frihedsstøtten* med en nedlagt guldplade med indskriften:

Aar efter Christi Fødsel 1792 satte eenige Borgere her en Støtte af Steen til Minde om deres Konges Christian den Syvendes Velgierninger imod Danmarks Bondestand, især ved at løse den fra Stavnsbaandet.

Men det var ikke kun på landbrugsområdet, at oplysningstidens reformer efter regeringsskiftet i 1784 afstak linjerne for det moderne Danmark. Man lavede også, jvf. Svend Aage Hansens opregning (Hansen, 1972, side 58), en toldreform i 1797, hvorpå den danske toldpolitik i princippet har hvilet indtil toldloven af 1960; en sociallovgivning i 1799 og 1802-03 hvilende på princippet om offentliges forsørgelsespligt; en skattelovgivning af 1802, som gennem et århundrede dannede grundlaget for beskatningen her i landet; en fredskovforordning af 1805 som først afløstes 1935; en skolereform indledt 1789 og endelig gennemført 1814 med en formålsparagraf, der stod uforandret helt frem til 1937.

Skal man vælge det vigtigste årstal i Danmarkshistorien, så er regeringsskiftet i 1784 en af de førende kandidater. Her startede en byge af nødvendige reformer, der lagde grunden til det moderne Dan-

mark. Og Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab er et typisk og betydningsfuldt barn af 1700-tallets reform- og oplysningsbevægelse.

Selskabets senere virke: Tidsskrift, videnskab og landbrugets omstilling

Landhusholdningsselskabet havde i starten ikke noget egentligt tidsskrift. Man udgav dog en hel del skrifter, også i serier, og i 1782 fik selskabet overladt en plads i den officielle Almanak (Universitetsalmanakken) til økonomiske afhandlinger ("Bonden i Særdeleshed til Oplysning og Nytte"). Denne ordning har bestået indtil 2004, jævnfør Ejvind Slottveds artikel i dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi.

Selskabets tidsskrift skulle dog komme til allerede i begyndelsen af 1800-tallet. I perioden 1815-1819 udgav papirfabrikanten og politikeren *Johan Christian Drewsen* (1777-1851) *Landoeconomiske Tidender*. Drewsen var af gammel tysk papirmagerslægt og overtog efter faderen papirfabrikken Strandmøllen ved København. På møllen samledes litterære kredse (både Rahbek og Oehlenschläger var hyppige gæster). Drewsen var imidlertid også en moderne fabrikant, der bl.a. indførte dampmaskinen på sin fabrik ved siden af vandmøllen. Han var meget interesseret i bøndernes kår og var ved den første stænderforsamling i 1835 en af deres fremmeste repræsentanter. Han var den første folketingsmand for Lyngby og medstifter af "Bondevenernernes Selskab" og hørte således i 1840'erne til på "den yderste politiske venstre fløj" (Nystrøm, 1920). Det var ham, der i 1843 på Skamlingsbanken overrakte P. Hiort Lorenzen et sølvdrikkehorn, fordi han talte dansk i den slesvigske stænderforsamling. I 1819-30 udgav han *Nye Landoeconomiske Tidender*.

Drewsen var præsident for Landhusholdningsselskabet 1819-1830, og fra 1831 gik tidsskriftet over til at blive udgivet af Landhusholdningsselskabet under navnet *Tidsskrift for Landøkonomi* og er udkommet under det navn siden.

Som vist i Lampe og Sharps artikel i dette nummer af tidsskriftet var tidsskriftet helt central for udbredelsen af nye teknikker i landbruget i 1800-tallet. Og det er ikke kun vedrørende meget specifikke landbrugsfaglige spørgsmål, at tidsskriftet blev centralt. I Jørn Henrik Petersens disputats om alderdomsforsørgelsen i sidste halvdel af 1800-tallet bruger han to tidsskrifter, som anses som de centrale kilder til forståelsen af holdningerne i landbruget. Det er Ugeskrift for Landmænd og Tidsskrift for Landøkonomi, se Petersen (1985, side 22-23).

Tidsskriftet udgav afhandlinger om alle mulige økonomiske og agronomiske emner. Økonomi eller landøkonomi havde en noget bredere betydning dengang end nu. Økonomi kommer af græsk Oikos (hus) og nomos (lov, regel), dvs. læren om hensigtsmæssig husførelse både i den enkelte husholdning og i samfundshusholdningen. Landhusholdningsselskabet og Tidsskrift for Landøkonomi passer derfor godt sammen. Man sondrede ikke så hårdt mellem det, vi i dag kalder økonomer, økologer og økomaer.

I midten af 1800-tallet begyndte den systematiske videnskabeliggørelse af landbrugsdriften; eksperimenter og kontrollerede forsøg blev grundlaget for udnyttelsen af naturen. Centralt i dette arbejde stod B.S. Jørgensen (1815-1888). Han var uddannet fra den nyoprettede polytekniske læreanstalt og udførte bl.a. for Landhusholdningsselskabet nogle geologiske undersøgelser. Støttet af Landhusholdnings-

selskabet begyndte han i 1848-49 at forelæse over afsnit af landbrugslæren ved Polyteknisk Læreanstalt; i 1849 blev han docent i landbrugsfagene ved denne læreanstalt. Han var en af nøglefigurerne ved oprettelsen af *Landbohøjskolen* i 1858, og var her med fra starten som professor i landøkonomi (alm. landbrugslære). Det var i høj grad ham, der fik Landbohøjskolen gjort til en teoretisk læreanstalt. Han var præsident for Landhusholdningsselskabet 1855-83 og redaktør af *Tidsskrift for Landøkonomi* 1853-66. Han kæmpede nok for det teoretiske fundament, men havde betydelig respekt for det praktiske livs erfaring. Han satte sig således mange spor, men var ikke selv meget skrivende, se Bendz (1993) og Christensen (1923).

Det blev et par andre forskere, der fik den største betydning for landbrugets teknologiske udvikling. Th.R. Segelcke (1831-1902) var uddannet fra Polyteknisk Læreanstalt i 1854 med B.S. Jørgensen som lærer. Han blev i 1861 Landhusholdningsselskabets første konsulent og var tilknyttet selskabet som mejerikonsulent til 1889. Fra 1873 havde han dog hovedstilling ved Landbohøjskolen først som docent og senere som professor i mejerilære. Han bevarede sin tilknytning til Landhusholdningsselskabet og var i sine sidste år 1900-1902 præsident for selskabet. Det var i høj grad hans forskning i mejeridrift og uddannelsen af unge landmænd i mejeribrug baseret på systematiske iagttagelser af praksis, der dannede basis for mejeribrugets omstilling fra en lidt tilfældig biproduktion til en stor og naturvidenskabelig baseret produktion af kvalitetssmør, se også Lampe og Sharps artikel i dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi.

Som ved landboreformerne i 1700-tallets slutning var det ikke Landhusholdnings-

selskabet, der havde en hovedrolle ved selve omstillingen i 1880'erne, hvor dansk landbrug gik fra kornproduktion til produktion af bacon og smør. Men den tekniske udvikling af bl.a. mejeridriften, som Landhusholdningsselskabet havde stået for, var en vigtig forudsætning for, at det kunne lade sig gøre. Succeshistorien fra 1880'erne, hvor landbruget tilpassede sig lave kornpriser ved at gå fra kornproduktion til en animalsk produktion, hvortil det billige korn blev brugt som råstof, havde tre forudsætninger: Ændrede økonomiske forudsætninger på grund af faldene kornpriser, veluddannede og tilpasningsvillige bønder bl.a. uddannede på højskolerne og teknologiske muligheder f.eks. for en rationel smørproduktion. Landhusholdningsselskabets indsats var mest vedrørende det teknologiske, og det er nok i den traditionelle historieskrivning den mindst behandlede af forudsætningerne, men det er jævnfør Lampe og Sharps artikel nok noget urimeligt.

Andre pionerer og gennembrud kunne nævnes, *N.J. Fjord* (1825-1891), også mejeriforsker ved Landbohøjskolen og mindst ligeså betydningsfuld som Segelcke for den moderne mejeridrift, og godsejer *E. Tesdorpf* (1817-1889), der af mange nævnes som 1800-tallets førende landmand, er blandt Landhusholdningsselskabets præsidenter. Selskabet var med til at grundlægge en lang række institutioner som Meteorologisk Institut, Landbrugets Driftsbureau, Statens Husdyrbrugsforsøg og Statens Planteavlsforsøg jævnfør nedenfor.

Det moderne Landhusholdningsselskab

I det 18. og 19. århundrede var Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab med til at forme Danmarkshistorien; selskabet prægede indførslen af ny teknologi og var med

til at oprette en lang række af de institutioner, der i dag er mere fremtrædende end selskabet selv. Det, der er sket, er i høj grad, som almindeligt er, at en række af selskabets børn er vokset det over hovedet. Det er ikke længere den førende landboorganisation, den rolle har Landbrugsraadet (nu "Landbrug & Fødevarer") - som Landhusholdningsselskabet var med til at danne i 1919 – overtaget. Rådgivningen af landmændene har fået et center i Videncenter Skeiby (se Carl Åge Pedersens artikel i dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi). Landbrugets Oplysnings- og Kursusvirksomhed overtog for en periode en stor del af oplysningsvirksomheden. Forsøgsvirksomheden overgik til Landbrugsmi- nisteriets sektorforskningsinstitutter, der i de senere år for de flestes vedkommende er indgået i de almindelige universiteter, jf. Tommy Dalgaards artikel i dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi. Alle disse aktiviteter er udløbere af Landhusholdningsselskabets virksomhed i 1800-tallet.

Det er således kun nogle brudstykker af den oprindelige virksomhed, man stadig dækker. I dag er selskabet en "normal" moderne forening med omkring 500 medlemmer. Omkring årtusindskiftet havde man ca. 1.300 medlemmer, hvilket var mere end i foreningens storhedstid; på intet tidspunkt mellem 1769 og 1918 havde man over 1.000 medlemmer. Foreningen har Tidsskrift for Landøkonomi som medlemsblad, holder en række seminarer, hvor forskere og landbrugets folk mødes og diskuterer tidens spørgsmål, som miljøproblemer og fødevarekvalitet. Medlemmerne er typisk aktive landmænd, forskere fra bl.a. universiteterne, lærere på landbrugsskolerne samt byfolk med særlig interesse i landbrugets problemer.

I 1700- og 1800-tallet satte selskabet i mange tilfælde dagsordenen for samfundsdebatten. Det gør det ikke i dag, men måske spirer en række af de tanker, der under mere beskedne former diskuteres på seminarerne eller i Tidsskrift for Landøkonomi, så de kommer til at præge fremtidens landbrug. I vort specialiserede samfund med en videnskabelig fagjargon, der er vanskelig at forstå for alle andre end fagfæller, må der - måske i højere grad end nogensinde før - være et behov for et sted, hvor specialister og lægmænd kan mødes og diskutere de samfundsmæssige implikationer af specialisternes forskningsresultater og prognoser. Selv om det er udfordringerne for det 21. århundrede, der står i centrum på seminarerne og i Tidsskrift for Landøkonomi, så er rødderne tilbage til 1700-tallet klare. Når der nu diskuteres miljømæssig bæredygtighed, er det blot det, man i 1700-tallet tænkte på, når man talte om "ikke for os, men for Efterslægten". Når vi i dag forsøger at formidle forskernes resultater, der i første omgang er formuleret i en blanding af engelsk og matematik, så er det jo det samme, Sneedorff talte om, når han talte om "at ansee det for en af vore Tidens største Fortrin at videnskaberne, som før vare skiulte i de døde Sprog, nu foredrages i de levende". Det døde sprog er nu bare ikke latin, men engelsk og matematik.

Anvendt litteratur

Andersen, Sigurd (red.) (1985), *P.C. Abildgaard 1740-1801*, Kandrups Bogtrykkeri, Frederiksberg.

Bendz, H.C.B. (1993), *Landbohøjskolens oprettelse: En dagbog 1856-1858*, Kandrups Bogtrykkeri, Frederiksberg.

Christensen, Anton (1923), Bendt Søborg Jørgensen, *Dansk biografisk Haandleksikon*, Gyldendalske Boghandel og Nordisk Forlag, København, bind II, side 162-163.

Dahl, Frantz (1923), Martin Hübner, *Dansk biografisk Haandleksikon*, Gyldendalske Boghandel og Nordisk Forlag København, bind II, side 162-163.

Dybdahl, Vagn (red.) (1969), *For Fædrelandets bedre flor: Bidrag til Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs historie 1769-1969*, Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab, København.

Feldbæk, Ole (1990), *Den lange fred 1700-1800*, Gyldendal og Politikens Danmarkshistorie, bind 9, Gyldendal og Politikens Forlag, København.

Fjord Jensen, J., M. Møller, T. Nielsen & J. Stigel (1990), *Dansk litteraturhistorie 4: Patriotismens tid 1746-1807*, Gyldendal, København, 2. oplag.

Hansen, Svend Aage (1972), *Økonomisk vækst i Danmark I: 1720-1914*, G.E.C. Gads Forlag, København.

Hertel, H. (1919-20), *Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs historie I. Selskabets historie i tiden fra 1769-1869 og II. Selskabets historie i tiden 1869-1918*, August Bangs Boghandel, København.

Jensen, Hans (1936), *Dansk Jordpolitik 1757-1919 I*, Nordisk Forlag, København (genudgivet 1975).

Jensen, Hans Jørgen W. (1993), *Landboforeningernes forløbere og bondebruget - Landboforeningerne i 200 år*, De danske Landboforeninger, København.

Kærgård, Niels (1995), Dansk Jordbrugsøkonomis første generation: Økonomi og botanik i 1700-tallet. *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, bind 133, side 252-267.

Kærgård, Niels (1999), Efterslægt og borgerdyd: Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs start og historie, i *Københavns Universitets almanak: Skriv- og rejsekalender for det år efter Kristi fødsel 2000 som er skudår*, Københavns Universitet, København, side 259-268.

Mortensen, Erling (1969), *De viste vejen: Modtagere af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs sølvbægere 1804-1969*, Landhusholdningsselskabets Forlag, København.

Nielsen, Axel (1948), *Det statsvidenskabelige studium i Danmark før 1848*, Nordisk Forlag, København.

Nielsen, Chr. Aage (1944), Træk fra Landhusholdningsselskabets Virksomhed gennem 175 Aar, *Tidsskrift for Landøkonomi*, side 67-80.

Norvin, William (1931), *Akademiet i det 18. Aarhundrede, I - Sorø: Klostret Skolen Akademiet gennem Tiderne*, J. Frimodts Forlag, København.

Nystrøm, Eiler (1920), Johan Christian Drewsen, *Dansk biografisk Haandleksikon*, Gyldendalske boghandel og Nordisk Forlag, København, bind I, side 400-401.

Petersen, Jørn Henrik (1985), *Den danske alderdomsforsørgelseslovgivnings udvikling I*, Odense Universitetsforlag, Odense.

Stybe, Svend Erik (1979), *Universitetet og Åndsliv i 500 år*, G.E.C. Gads Forlag, København.

Sæther, Arild (1989), Danmarks og Norges Oeconomiske Magazin, et fristed for den økonomiske tænkning på 1700-tallet, *Norsk Økonomisk Tidsskrift*, Vol. 103.2, side 99-114.

Thomsen, Ole B. (1975), *Embedsstudiernes Universitet I-II*, Akademisk Forlag, København.

FRA FJORD TIL FOULUM OG AARHUS UNIVERSITET

Tommy Dalgaard, Aarhus Universitet, Institut for Agroøkologi

Jordbrugsforskningen har været en væsentlig faktor for dansk landbrugs succesfulde udvikling, og en af de store fædre hertil er Niels Johannes Fjord (1825-1891), docent ved Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Her fortælles historien om, hvordan han blev grundlægger af Landøkonomisk Forsøgslaboratorium i 1883, og sammen med bl.a. Peter Nielsen, Tystofte, i 1886 oprettede Statens Forsøgsvirksomhed i Plantekultur, og dermed de to institutioner der senere blev til Danmarks JordbrugsForskning med hovedsæde i Foulum ved Viborg, og det campus som i dag udgør en del af Aarhus Universitet, og er et af verdens førende jordbrugs- og fødevarerforskningscentre.

De vestjydske rødder

N.J. Fjord (figur 1) blev født den 27. april 1825 på Holmsland ved Ringkøbing Fjord, som søn af skolelærer og agerbruger Jesper Fjord samt moderen Maren Jørgensdatter, der som "sjældent dygtig, flittig og vindskibelig kvinde" selv kærnedede sit smør og farvede det med gulerodssaft. Interessen for jordbrug og fødevarer fik han dermed ind med modernælken, og allerede i 1826 fik faderen Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Sølvbæger for beskrivelsen af sit lille agerbrug, hvorefter han i 1829 tilstillede selskabet en ret enestående beskrivelse af dettes sædskifte (Ærsøe, 1943).

Dermed var han en af pionererne på en fattig egn, der ellers først for alvor fik økonomisk fremgang efter sønnens isafkølingsforsøg og afprøvningen af Winstrups mælkecentrifuge i 1876. Disse dannede grundlaget for oprettelsen af verdens første andelsmejeri i Hjedding ved Ølgod, og den efterfølgende succes med eksport af smør og ost (Dalgaard et al. 2009a; Bjørn 1988).

Figur 1. Busten af Niels Johannes Fjord (1825-1891), som i dag står på Aarhus Universitets Forskningscenter i Foulum

Foto: Tommy Dalgaard

Over Aarhus til København, og tilbage igen...

I første omgang blev N.J. Fjord lærer som sin far, og fungerede som huslærer frem

til sin eksamen i 1845 fra Lyngby Seminarium ved Grenå, med karakteren "udmærket duelig". Herefter kom han til Friskolen i Aarhus, hvor han virkede frem til 1855, dog afbrudt af et år som frivillig i krigen 1848, hvor han opnåede rang som kommandérsergent.

Imidlertid havde flere gode kræfter et godt øje til den dygtige unge lærer, og bl.a. foranlediget af hans senere kollega ved Landbohøjskolen P.P. Freuchen blev han opfordret til at læse videre. I 1855 rejste han til København, der ud over Kiel var landets eneste universitetsby. Universitetet i Aarhus blev først etableret i 1928, men det viste sig, at den unge Niels Johannes allerede i 1883 skulle være med til at oprette Landøkonomisk Forsøgslaboratorium, som senere fusioneredes med Aarhus Universitet (se nedenfor). Med lovning om at hans stilling i Aarhus skulle stå åben i indtil 2 år, og med støtte af statslige midler til "Skolelæreres videre uddannelse og dennes understøttelse" (Ærsøe 1943), blev han indskrevet på den Polytekniske Lærestanstalt,

hvor han læste Naturvidenskab og Matematik som en af de dygtigste elever. På daværende tidspunkt var Landbohøjskolen endnu ikke oprettet, men i 1848-49 var der ved Den Polytekniske Lærestanstalt oprettet en uddannelse i landbrugsvidenskab, som supplement til den veterinærskole, der siden 1773 havde ligget på Christianshavn, og som varetog forskning i husdyr sygdomme og uddannelse af dyrlæger (Dalgaard et al. 2008). Først i 1856 blev det besluttet at oprette en samlet forsknings- og læreranstalt for landbrugere, veterinærer og landinspektører på Frederiksberg – Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole (figur 2), og i forbindelse med at det første hold studerende skulle optages i 1858, blev der søgt en fysiklærer. N.J. Fjord fik tilbudt stillingen og underviste på skolen frem til 1887, hvor han som "Lærer stillede strænge Forordringer til Elevernes Flid, og i Virkeligheden kun respekterede dem, der formåede at tilegne sig grundige Kundskaber", men dog var han "liberal lige over for de mindre begavede" (Ærsøe 1946).

Figur 2. Friser af husdyr på N.J. Fjords tid, sådan som de afbildedes på Georg Christian Hilkers loftsudsmykning i Landbohøjskolens festauditorium, opført 1857-58 på Frederiksberg

Foto: Tommy Dalgaard

Landbrugets omstilling

Egentlig var Danmark bag efter nabolandene Tyskland, England og ikke mindst Sverige (Gadd 2000), når det gjaldt ny viden om jordbrug og natur. For eksempel havde Carl von Linné (1707-1778), der studerede i Lund og senere blev professor i Uppsala, allerede i første halvdel af 1700-tallet udtænkt det revolutionerende "sexualsystem", og var i 1739 med til at stifte det Svenske Vetenskabsakademien, hvis virke i betydeligt omfang omhandlede landbrugsfaglige problemstillinger (Jensen 1987).

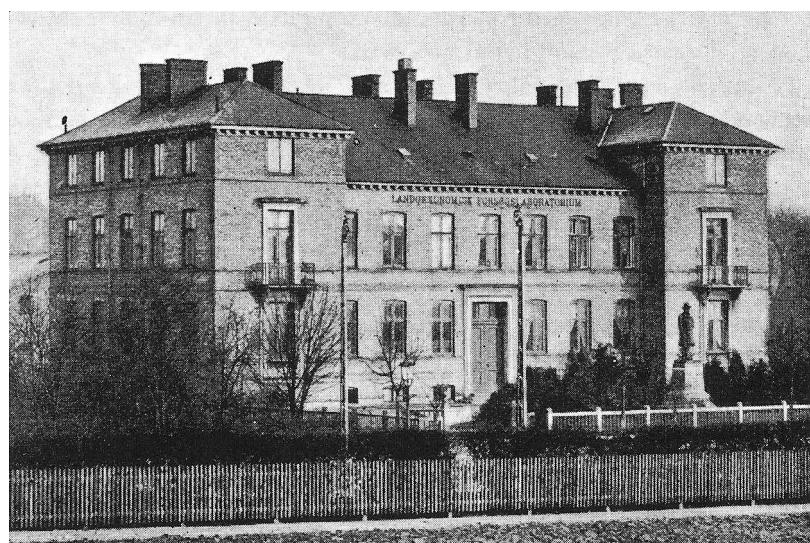
Denne viden og systematik bredte sig også til Danmark, hvor bl.a. hans elev, den sønderjyske præstesøn og senere professor i Kiel, Johann Christian Fabricius (1745-1808), i 1774 udgav sit skrift "Forsøg til en afhandling om Planternes Sygdomme" (Jakobsen 1997). Men ikke mindst med Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskabs grundlæggelse i 1769 kom der for alvor fremgang, både ift. forsøgsvirksomheden - især vedrørende maskinafprøvnin-

ger (Christensen 1925; Dalgaard et al. 2008) - men også ift. landøkonomi, hvor bl.a. nærværende Tidsskrift for Landøkonomi jo blev udgivet for første gang i 1814 – året efter statsbankerotten! (www.1769.dk).

Op gennem 1800-tallet kom der således fokus på opdyrkningen af nyt land, og kornproduktionen øgedes betydeligt. Danmarks særlige position som internationalt førende landbrugsland udvikledes imidlertid først med omstillingen fra korneksport til produktion af især smør, ost og svinekød, idet udviklingen af disse produktionser hang sammen på den måde, at de mange nye svin nu kunne fodres med overskudsprodukter fra mejeribruget såsom kærnemælk fra smør og valle fra ost.

Vidensudviklingen og testningen af dette system var en hjørnesten bag denne enestående succesfulde omstilling (Dalgaard et al. 2008), og baggrunden for at rigsdagen i 1876 nedsatte en "Kommission angående en statsanstalt for videnskabelige undersøgelser og Forsøg til Landbrugets

Figur 3. Landøkonomisk Forsøgslaboratoriums oprindelige bygning på Rolighedsvej 25, Frederiksberg i begyndelsen af 1890'erne

Bemærk statuen af N.J. Fjord, der i dag stadig står foran bygningen, der nu rummer Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi

Kilde: Ærsøe (1943)

Fremme". Det kom imidlertid først til handling, efter N.J. Fjord i 1881 sendte et 17 siders langt brev til Ministeriet,¹ og bevillingen blev givet til det nye Landøkonomisk Forsøgslaboratorium, som blev opført ved siden af Landbohøjskolen på Rolighedsvej, Frederiksberg i årene fra 1882-1883 (figur 3), og med N.J. Fjord som leder.

Husdyr- og Plantevidenskab

De spæde videnskabeligt baserede agerbrugsforsøg foregik som sagt uden for Danmark, bl.a. med de kendte plantefysiologiske forsøg på Boussingaults gods i Elsass 1834, og oprettelsen af Rothamsted forsøgsstation i England 1843 (Kobberup 1986). En hæmsko for udbredelsen af disse studier var dog, at de var temmelig teoretiske, og ikke sideløbende blev koblet med et lokalt forsøgsarbejde, baseret på privat incitament og initiativ. Her gjorde N.J. Fjord og de samtidige danske pionerers arbejde en forskel, idet den teknologiske udvikling af bl.a. isafkøling, Maglekilde Maskinfabriks patenterede mælkecentrifuge og nye foderplaner med det samme blev afprøvet rundt omkring i landet (figur 4). Inspireret af N.F.S. Grundtvigs tanker var det blevet almindeligt, at bøndernes sønner tog på højskole og fik de kundskaber samt ikke mindst de sociale netværk, der var baggrunden for organiseringen i andelsmejerier, -slagterier, -fod-erstofforeninger etc. og dermed implementeringen af den forskningsbaserede viden (Dalgaard et al. 2008).

Styrken i den danske jordbrugsforskning er således i høj grad denne sammenhæng mellem teori og praksis, som blev varemærket for den igangsatte statslige for-

søgsvirksomhed. Desuden har styrken fra begyndelsen været den tværfaglige tænkning, hvor ikke bare mælkebrugets udbredelse blev kombineret med en øget produktion af svinekød, baseret på mejeriernes restprodukter, men hvor også viden om kombinationen af plante- og husdyrproduktion i særlig grad blev udviklet.

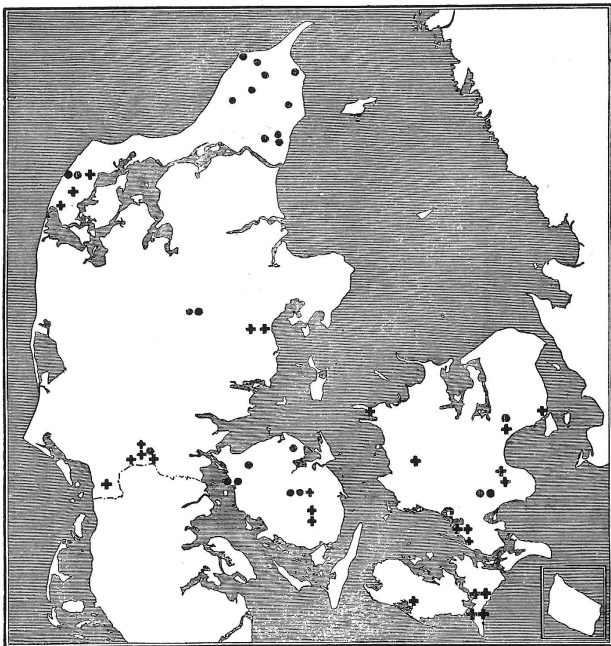
Det er derfor nok ikke en tilfældighed, at den første beretning fra Planteavlsforsøgenes senere grundlægger, sønderjyden Peter Nielsen (1879) omhandler "Forsøg med græsmarkernes plantedække" samt "forsøg med foderplanter", og dermed grundlag for at optimere input til den husdyrproduktion, der netop i disse år var drivkraften for dansk landbrugs udvikling. N.J. Fjord var således også en væsentlig støtte for at P. Nielsen i 1886 kunne indvi statens første officielle Planteavlsforsøgsstation i Tystofte på Sydvestsjælland, ligesom P. Nielsen gennem sin kontakt til Askov Højskole medvirkende til, at de første forsøg blev anlagt her i foråret 1885 (Folkebladet 1936), og i forlængelse heraf de berømte langvarige forsøg med- og uden gødning fra husdyr, som blev anlagt i årene 1893-1894 (Kobberup 1986), og som i dag fortsat vedligeholdes.

Gennem alle årene siden da har sådan viden om samspillet mellem husdyr- og planteproduktion været efterspurgt, og i dag ikke mindst i forbindelse med debatten omkring tab af næringsstoffer og drivhusgasser fra landbruget samt opretholdelse af jordens frugtbarhed (Christensen et al. 1994). Både Planteavls- og husdyrbrugsforsøgene har igennem årene haft stor succes med overførsel af denne viden. Især

---

¹ Indtil 1896 hvor Landbrugsministeriet oprettedes, sorterede landøkonomiske spørgsmål under Indenrigsministeriets 2' det Departement for Landvæsenssager (Andersen 1996)

Figur 4. Kort over N. J. Fjords "bevægelige forsøgsstationer" i 1888

Anm. Markeringerne viser is- og sneforsøg, egentlige mejeriforsøg, fodringsforsøg med svin og fodringsforsøg med kvæg.

Kilde: Ærsøe (1946)

Traditionen for at sprede viden og udføre forsøg i hele landet blev grundlagt med N.J. Fjords bevægelige forsøgsstationer, jfr. figur 4, og med succes videreført under helårsforsøgene, der i perioden efter Anden Verdenskrig inddrog viden om både husdyr, planter og økonomi, jfr. figur 5.

Figur 5. Geografisk placering af 148 helårsforsøgsbrug (å ca. 4 forsøgsår) 1968-83

Kilde: Østergaard og Hindhede (1983)

bør nok nævnes de demonstrationsbrug på kvægbedrifter, som fra 1953 blev muliggjort med støtte fra USA og Marshall-hjælpen efter Anden Verdenskrig (Østergaard og Hindhede 1983). Med disse såkaldte helårsforsøg, der etableredes over hele landet (figur 5), var der rig mulighed for at afprøve og sprede viden om samspil på bedriftsniveau, og herunder effekten af harmoni mellem husdyrenes behov i stalden og markens foderproduktion. Men samtidig var trenden mod specialisering, som det fremgår af det kommende afsnit, både stærk indenfor primærerhvervet og forskningen.

Strukturudviklingen

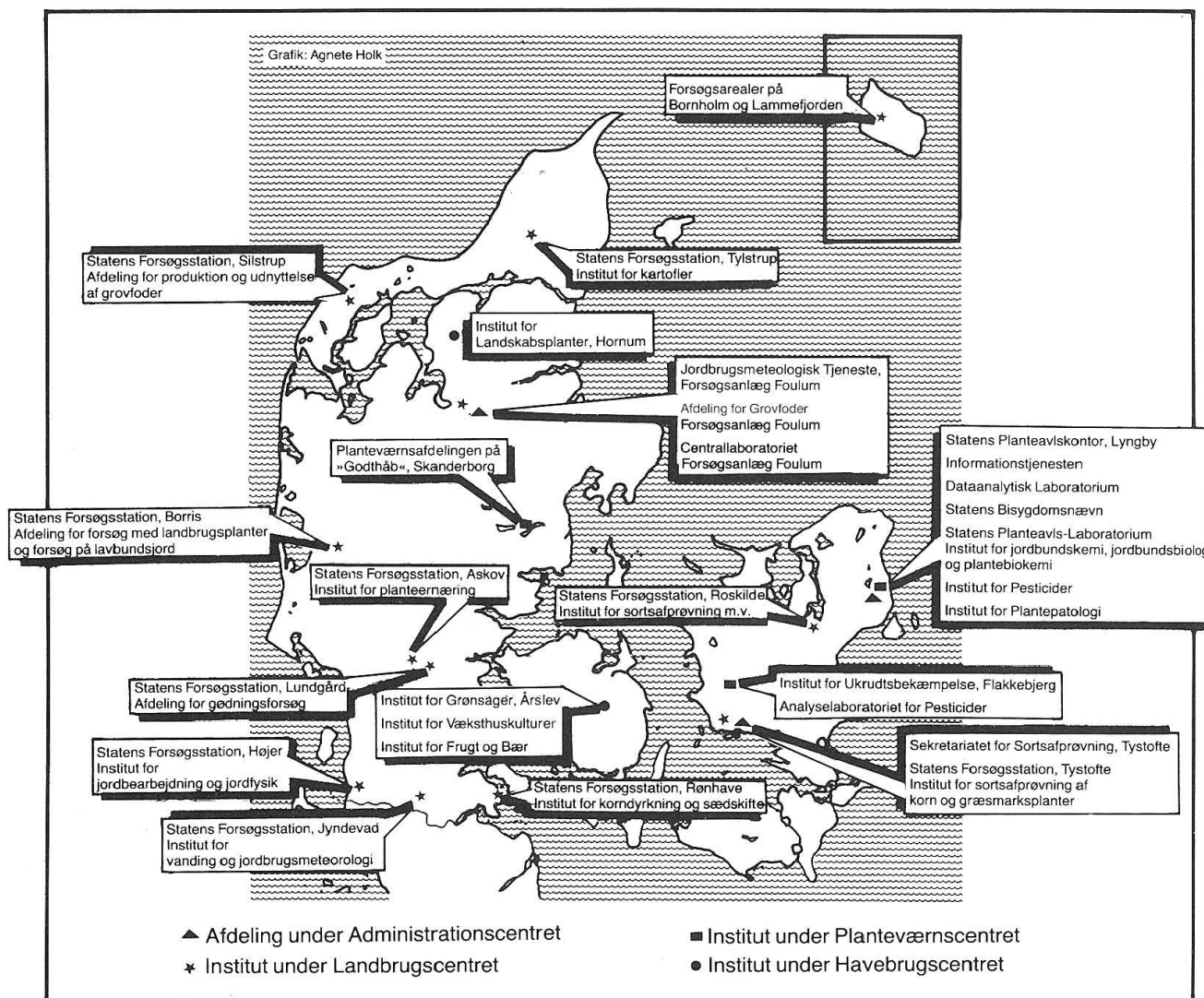
De første sortsforsøg med korn viste, at eksempelvis rugen gav 4 gange så stort et udbytte på lerjorden i Tystofte som på sandjorden i Askov, uanset om man ved Askov gav jorden gødning, hvilket eksemplificerede behovene for at etablere forsøgsstationer i landets forskellige egne, og i samarbejde med især Hedeselskabet at fremme viden om jordforbedringens muligheder.

Nye forsøgsstationer blev således oprettet i først Lyngby (1893), Vester Hassig i Vendsyssel (1894, flyttet til Tylstrup i 1906), Aarslev på Fyn (1905) og Studsgaard ved Herning (1906), efterfulgt af havebrugsstationerne i Blangsted, Spangsbjerg og Hor-

num (1915-16), ligesom Statens Plantepatologiske Forsøg og Statens Planteavlslaboratorium åbnede i hhv. 1905 og 1909 (Læs mere i Folkebladet 1936, Kobberup 1986 og Jakobsen 1997). I det hele taget voksede både landbruget og landbrugets forsøgsvirksomhed kontinuert i første halvdel af århundredet, men fik ligesom husdyrbrugsforsøgene et stort løft med Marshall-hjælpen efter Anden Verdenskrig, hvor der ydedes en strøm af midler til rejser, apparatur og bygningsfornyelse.

Landbrugets strukturudvikling gennem anden halvdel af det 20. århundrede er velkendt; fra et landbrugslandskab præget af mange relativt små blandede familiebrug lige efter 2. Verdenskrig, til et højt specialiseret landbrug med enten kvæg, svin eller planteavl ved årtusindeskiftet (Dalgaard 2006, 2009b). Og forsknings- og forsøgsvirksomheden fulgte med. Omkring Statens Husdyrbrugs- og Planteavlsforsøgs 100-års jubilæer i hhv. 1983 og 1986 (Kobberup 1986; Statens Husdyrbrugsudvalg

Figur 6. Oversigt over Statens Planteavlsforsøgs lokaliteter ved 100-års jubilæet i 1986

Ligeledes rådede Statens Husdyrbrugsforsøg ud over forsøgslaboratoriet på Frederiksberg (figur 3) og gårdforsøg rundt i landet (figur 5) over en række lokaliteter, bl.a. Statens Gårde, Faverholm og Trollesminde, samt senere forsøgscentret i Foulum (Statens Husdyrbrugsudvalg 1983; Sørensen og Nielsen 1986). Desuden lå Statens Jordbrugstekniske Forsøg i Bygholm ved Horsens og Landbrugsministeriets Arealdatakontor i Vejle.

Kilde: Statens Planteavlsudvalg (1986)

1983) rådede man således over en lang række specialiserede institutioner spredt over hele landet (figur 6). Men over den seneste generation er der foregået en stærk centralisering, især med placeringen af Forskningscentret i Foulum, hvor hovedcentret for Fødevareministeriets forskningsaktiviteter blev samlet under Statens Husdyrbrugsforsøg og Statens Planteavlsforsøg, som i 2007 fusionerede til Danmarks Jordbrugsforskning, DJF (Andersen et al., 2009). Og inden da var Statens Jordbrugstekniske Forsøg (oprettet med de statsunderstøttede redskabsprøver i 1892) fusioneret med Statens Husdyrbrugsforsøg i 1994, og blev i 2008 flyttet til Foulum efter at have ligget i Bygholm ved Horsens siden 1947, og før da ved Landbohøjskolen.

Ligesom i primærerhvervet har man i forskningen set klyngedannelser og strukturudvikling. Byudviklingen omkring København besværliggjorde de pladskrævende ager- og dyreforsøg, og fremmede flytningen af aktiviteter fra først planteforsøgenes aktiviteter i Lyngby til Roskilde (Koberup 1986), og senere husdyrbrugsforsøgenes aktiviteter i København-Hillerødområdet til Foulum (Sørensen og Nielsen 1986). I 1971 blev udflytningen af husdyrbrugsforsøgene således besluttet, og af egnsudviklingshensyn til enten Nordjyllands, Viborg eller Ringkøbing Amt, hvilket samtidig havde den fordel, at det var her husdyrproduktionen efterhånden koncentreredes. Blandt 54 placeringsmuligheder valgte man det af Tjele og Viborg Kommune tilbudte areal ved Foulum, og snart derefter blev det afgjort, at Statens Planteavlsforsøg også skulle have hjemsted på den nye institution med henblik på et intensiveret samarbejde på kvæg-grovfoderområdet.

Senere, omkring 1980, blev det ligeledes besluttet at samle en række af de øvrige planteavlsaktiviteter fra bl.a. Roskilde og Lyngby i et nyt center ved Flakkebjerg, tæt på P. Nielsens oprindelige forsøgsstation i Tystofte. Hermed var man fremme ved en sektorforskningsstruktur, med et i verdensklasse stort samlet center i Foulum, midt i den jyske husdyrlandbrugsklynge, og to stærke specialcentre, hhv. for planteavl i Flakkebjerg på Sjælland, og gartneri/havebrug i Aarslev på Fyn. Men som tiden skulle vise, var udviklingen ikke slut!

Fortid, nutid og fremtid

I 2007 fusionerede Danmarks Jordbrugsforskning med Aarhus Universitet, og forkortelsen DJF kom i stedet til at stå for Det JordbrugsVidenskabelige Fakultet. Det såkaldte Børsting-udvalg havde ellers i december 2005 anbefalet at samle hele den danske fødevare- og jordbrugsforskning i ét universitet, men mange mente, det ville blive for sektorspecifikt, og foretrak en løsning hvor jordbrugsforskningen i stedet indgik i de klassiske, store universiteter. Og sådan blev det; i dag er det tidligere DJF fordelt på institutterne for Agroøkologi, Fødevarer, Husdyrvidenskab, Ingeniørvidenskab samt Molekylærbiologi og genetik, og den faglige indgang til Fødevareministeriet samt andre myndigheder, virksomheder og organisationer er siden juni 2011 samlet i Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug (DCA), med hovedadresse i Foulum (figur 7).

I min tid i jordbrugsforskningen har jeg været med på rejsen fra de stolte sektorforskningsinstitutioner til det moderne, multifakultære universitet. Dels som praktikant i den lokale forsøgsvirksomhed før og under studietiden ved landbohøjskolen 1990-1996, og dels gennem ansættelser

Figur 7. Aarhus Universitets campus i Foulum

Aarhus Universitets campus i Foulum mellem Viborg og Randers er blandt verdens største centre for jordbrugsforskning, og hjemsted for Nationalt Center for Fødevarer og Jordbrug (DCA), der som arvtager for den gamle sektorforskning koordinerer kontakten til myndigheder, virksomheder og organisationer (nederst t.h. ses Trøjborg bygningen i Aarhus, hvor AU's undervisning i jordbrugsvidenskab har været samlet siden 2008).

ved først Statens Husdyrbrugsforsøg, og herunder afdelingen for jordbrugsteknik, dernæst Statens Planteavlsvforsøg med det nyligt sammenlagte arealdatakontor, og til slut Danmarks JordbrugsForskning samt Aarhus Universitet før og efter indfusineringen af DJF i et nyt stort fakultet for Science and Technology.

Både som studerende, forskningsassistent, PhD-kandidat, forsker, forskningsleder og leder af en kandidatuddannelse har jeg fulgt med på rejsen – og det har bestemt ikke været kedeligt! Udfordringerne er i dag helt anderledes end da N.J. Fjord grundlagde jordbrugets sektorforskning, men en stor del af behovene er stadig de samme. I disse år er jordbruget også inde i en stor omstilling (Dalgaard et al. 2013), og der er mere end nogen sinde behov for lokal relevant viden om prioriteringen af ressourcer, og hvordan der med fordel kan investeres i jordbrugserhvervet. Behovene for at få forskningen i spil, og ikke bure sig inde bag universitetets mure,

er store; ligesom da helårsforsøgene var med til at hjælpe landmænd over krisen først i 1980'erne (Karkow 2003), eller understøtte omlægningen til økologi i 1990'erne (Kristensen 1996). Men i forhold til N.J. Fjord og P. Nielsens tid, da de stiftede husdyrs- og planteavlsvforsøgene, er landbrugssektorens rolle i samfundet i dag en hel anden, og udviklingen af jordbruget og landdistrikterne kan ikke betragtes isoleret (Dalgaard et al. 2007).

At studere disse dynamikker kræver ny metodeudvikling, for eksempel for at optimere jordbrugsdriften på oplandsniveau i samklang med de lokale ønsker om økonomisk udvikling og miljøbeskyttelse, sådan som vi arbejder med det i www.dNmark.org forskningsalliancen. Sådanne studier omfatter samarbejde mellem mange forskellige forskere, erhvervspartnerne fra for eksempel forskerparken ved Foulum, myndighederne samt de lokale landmænd og aktører i udvalgte studieområder.

Til slut vil jeg fremhæve, at jordbrugsforskningen bliver mere og mere international, hvilket matcher godt med, at fødevarerhvervet med en eksport på mere end det dobbelte af det nationale forbrug også opererer på et internationalt marked. Selv i et stort universitet, som det i Aarhus, kan vi ikke være førende på alle områder, men med den i international sammenhæng meget store landbrugssektor vi har i Danmark, bør og kan vi være bedst til at syntetisere og nyttiggøre viden. Dette gør vi bedst ved aktivt at deltage i internationale forskningsprojekter (Dalgaard et al. 2011) og bringe viden hjem ved at tiltrække de dygtigste unge Ph.d.-D og kandidatstuderende fra hele verden, så vi fortsat kan udvikle jordbruget til gavn for samfund og erhverv.

Anerkendelse og tak

Forfatteren vil gerne sende en stor tak til hjælpesomme både nuværende og tidligere kolleger, som gennem årene har sået interessen for en spændende arbejdsplads' historie, og bidraget med sparring og litteraturtilgang. En speciel tak skal lyde til Ejner Serup, der igennem mange år har samlet på materialer og anekdoter til interessante rundvisninger med de mange interesserede gæster på Forskningscenter Foulum, medforfatterne til publikationerne Dalgaard et al. (2007, 2008, 2009a,b og 2013), samt Bent Tolstrup Christensen, og Birgit Sørensen Institut for Agroøkologi for venlig hjælp med den litteratur, der ellers er svær at søge frem elektronisk. Til slut tak til Niels Kærgård for opfordringen til at forfatte nærværende artikel.

Litteratur

Andersen BB, Andreasen CB, Laursen J, Madsen C og Nielsen SM (2009) *Foulum. Forskningscenter i 25 år*. ISBN 87-91949-40-8. Danmarks JordbrugsForskning, Foulum. 58 s. http://issuu.com/agrsci.au.dk/docs/jubilaeumbog_djf

Andersen PV (1996) *Landbrugsministeriet 1896-1996. De første 75 års landbrugsministre -biografier og historier*. Landbrugs- og Fiskeriministeriet, København. 96 s.

Bjørn C (1988, red.) *Det danske landbrugs historie 1810-1914*. Landbohistorisk Selskab og forfatterne. Odense.

Christensen A (1925-1933) *Det danske Landbrugs Historie*. København.

Christensen BT, Kjellerup VK og Petersen J (1994) *Gødskning gennem 100 år. De langvarige gødningsforsøg ved Askov Forsøgsstation 1894-1994*. Statens Planteavlsvforsøg. Grøn Viden Landbrug nr. 137. 12 s.

Dalgaard T, Kjeldsen C, Alrøe H og Noe E (2013) *Fremtidens Landbrug*. P. 161-187. In: Høiris (red.) *Fremtidens*. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus. 469 p. ISBN 978-87-7124-034-4.

Dalgaard T (2011). *Forskningsledelse der gør en forskel*. Momentum 13/12 2011, nr. 4, p. 20-22.

Dalgaard T, Guul-Simonsen F, Kjeldsen C og Liboriussen T (2009a) *Det moderne landbrug*. I: Høiris O og Ledet T (red.) *Modernitetens Verden. Natur, menneske, samfund, kunst og kultur*. s. 423-442. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus. ISBN 978-87-7934-480-8.

Dalgaard T, Kyllingsbæk A & Stenak M (2009b) *Agroøkohistorien og det agrare landskab 1900-2000*. Kapitel 12. I: Odgaard og Rømer (red.) *Danske landbrugslandskaber gennem 2000 år. Fra digevoldinger til støtteordninger*. s. 253-281. Aarhus Universitetsforlag. ISBN 978-87-7934-420-4.

- Dalgaard T, Guul-Simonsen F og Liboriussen T (2008) *Landbruget i Romantikken*. I: Høiris O og Ledet T (eds.) Romantikken Verden. Natur, menneske, samfund, kunst og kultur. Aarhus Universitetsforlag, Aarhus. s. 87-106. ISBN 978-87-7934-246-0.
- Dalgaard T, Kjeldsen C, Noe E, Kristensen IT og Hutchings N (2007) *Et mere multifunktionelt landbrug til gavn for landdistriktsudviklingen*. S. 45-57. I: Svendsen GLH og Tanvig HW (red.) Landvindinger – Landdistriktsforskning og -perspektiver. En antologi. Narayana Press.
- Dalgaard T (2006) *Driftsformer i de seneste 50 års landbrug*. I: Møller PG og Kristiansen MS: Bygder. Regionale variationer i det danske landbrug fra jernalder til 2000. s. 149-160. Landbohistorisk Selskab, Gl. Estrup, Auning. ISBN 87-7526-206-1.
- Folkebladet (1936) *Statens Forsøgsvirksomhed i Planteavl 1886-1936. En oversigt over den lokale Forsøgsvirksomhed og dens Mænd gennem 50 år*. Askov 30. marts, 1936. <http://www.vejenminiby.dk/4000/oester-havgaard/1886-1936-statens-forsoegsvirksomhed.pdf>
- Gadd, C (2000) *Den Agrare Revolutionen 1700-1870. Det Svenske Jordbrugets Historia*, Band III. Sverige. 415 s.
- Jakobsen J (1997) *Statens Plantevædsforsøg 1913-1979*. Danmarks Jordbrugsforskning. ISBN 87-98976-29-7. 122 s.
- Jensen SP (1987) *Agroøkologi og landbrugsudvikling i det 18. og 19. århundrede*. I: Jensen SP (2007) *Fra stilstand til vækst. Studier i dansk landbrugs udvikling fra 1682-1914*. Landbohistorisk Selskab, Gl. Estrup. Side 35-77.
- Karkow G (2003) *Krav til indhold i rådgivningen, herunder fornyelse samt rådgiverens profil*. LandbrugsInfo <https://www.landbrugsinfo.dk/Kvaeg/Filer/tema1.pdf> s. 10-11.
- Kobberup SA (1986) *Statens Plantevædsforsøg 1886-1986. Folkelig støtte til statslig initiativ*. F Hejndord (red.) Informationstjenesten, Statens Plantevædsudvalg (red.). Frederiksberg Bogtrykkeri. 167 s.
- Kristensen T (1996) *Studier i økologiske Jordbrugssystemer*. Beretning nr. 730. Statens Husdyrbrugsforsøg, Foulum. 165 s.
- Nielsen P (1879) *Forsøg med græsmarkernes plantedække, forsøg med foderplanter, ukrudtsplanter og snylteplanter samt udstationerede gødningsforsøg på Holsteinsborg*. Beretning af 19/10 1879. Den Kongelige Dansk Landhusholdningsselskabs Arkiv 195/1879. Erhvervsarkivet, Aarhus.
- Statens Husdyrbrugsudvalg (1983) *Jubilæumsberetning 1983. Statens Husdyrbrugsforsøg*. Frederiksberg Bogtrykkeri. 303 s.
- Statens Plantevædsudvalg (1986) *Statens Plantevædsforsøg 1886-1986. Den Faglige Udvikling*. Ole Wagn, Informationstjenesten (red.). Frederiksberg Bogtrykkeri. 141 s.
- Sørensen M og Nielsen SM (1986) *Fortid og nutid i Foulum og omegn. En historisk beretning om forsøgsanlæg Foulums område*. Beretning fra Statens Husdyrbrugsforsøg, Foulum, Ørum Sdr. Landhusholdningsselskabets Forlag, Frederiksberg. 116 s.
- Ærsøe H (1943) *Husdyrforsøgsvirksomheden i Danmark. En redegørelse for Landøkonomisk Forsøgslaboratoriums Oprettelse, Udvikling og Virksomhed i Tiden 1882-1942*. 200. Beretning fra Forsøgslaboratoriet. Frederiksberg Bogtrykkeri, 2. oplag 1981. 316 s.
- Østergaard V og Hindhede J (1983) *Helårsforsøg med Kvæg*. I: Statens Husdyrbrugsudvalg: Jubilæumsberetning 1983. Statens Husdyrbrugsforsøg. Frederiksberg Bogtrykkeri. s. 153-165

DEN KGL. VETERINÆR- OG LANDBOHØJSKOLES HISTORIE: FRA LANDBRUGSSKOLE TIL SCIENCE

Niels Kærgård og Henrik Zobbe, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi,
Københavns Universitet

Baggrunden for KVL's start

Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskoles (KVLs) historie som samlet læreanstalt går tilbage til 1850'erne. Det var et led i en udvikling, der startede omkring 1750. Perioden 1750-1850 var karakteriseret af opbrud i uddannelsessystemet i Danmark. Indtil da havde Københavns Universitet været eneste højere læreanstalt, og grunduddannelse af børnene foregik i latin- og katedralskoler for de få, der var så heldige at få en uddannelse. Hele forløbet sigtede i meget høj grad på at uddanne de bedst begavede borgerbørn til præster.

Og universitetet var ikke nogen stor læreanstalt; i perioden 1732-1787 svingede det samlede antal immatrikulerede studerende mellem 113 og 247. Omkring 100 blev årligt uddannet som teologer og omkring 40-50 som jurister, og fra 1770'erne kom der så også medicinere til (men kun i et antal, der svingede mellem 1 og 11), se Løgstrup (1991, side 543-546).

Det klassiske universitet, herunder Københavns Universitet, havde fire fakulteter; foruden det teologiske, et filosofisk, et juridisk og et medicinsk. Naturvidenskaben, bortset fra medicin, havde meget lidt plads, og lå enten under medicin eller under praktisk filosofi, se Broberg og Slotved (1983).

Adelens sønner blev uddannet på riderakademier, herhjemme i perioderne 1623-1665 og 1747-1793 på Sorø Akademi, men oftest i udlandet. Her var det jura, forfatningsret, sprog, fægtning og dans, der var i centrum. Der var vel nærmest en slags scient.pol.-uddannelse, der skulle uddanne adelens børn til samfundets ledende stillinger, se f.eks. Kærgård (1995).

Alt dette kom med oplysningstiden i opbrud. Man fik fra midten af 1700-tallet de første professorer i botanik og naturvidenskab, se Kærgårds artikel om landhusholdningsselskabets historie i dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi og Kærgård (1995). Men de nye fag mødte så betydelig modstand fra de etablerede fags side, så der blev oprettet en række nye uddannelsesinstitutioner.

Veterinærskolen blev oprettet i 1773 ved et samarbejde mellem Peter Christian Abildgaard (1740-1801), der var blevet uddannet veterinær i Lyon, G.C. Oeder (1728-1791) og Johann Friedrich Struensee (1737-1772). Planerne var lige ved at gå i vasken, da Struensee faldt i 1772, inden planerne var endelig på skinner. Men i 1773 åbnede Abildgaard altså læreanstalten - efter forbillede fra Lyon - på Christianshavn. Skolens hovedområde var fra starten de militære rideheste, men gradvist blev

det landbrugets produktionsdyr, der kom i centrum.

I 1829 åbnede så Polyteknisk Lærestalt (nu DTU), igen på initiativ af en markant forkæmper, H.C. Ørsted (1777-1851). Han havde nok forestillet sig, at lærestalten ved lejlighed skulle blive en del af Københavns Universitet, hvor han selv var professor, men modstanden fra de klassiske fakulteter var for stærk, og i 1863 blev de to lærestalters økonomi endelig helt adskilt.

Også på Københavns Universitet begyndte der at ske noget, idet Det Matematisk-Naturvidenskabelige Fakultet blev et selvstændigt fakultet i 1850, se Broberg og Slottved (1983). Allerede i 1848 var der desuden ved Det Juridiske Fakultet oprettet den nye statsvidenskabelige uddannelse (cand.polit. uddannelsen), se Davidsen (2001). Som universitets korteste uddannelse tiltrak det statsvidenskabelige studium de første årtier mest godsejersønner, der skulle have en akademisk uddannelse uden at bruge for meget tid på det.

Det må selvfølgelig ikke glemmes, at det ikke kun var den højere uddannelse, der blev reformeret. I 1814 blev der indført almindelig skolegang for alle danske børn.

Landbohøjskolens start og udvikling

Grundtvig og hans tilhængere, der så meget kritisk på det klassiske uddannelsessystem, "den sorte skole", drømte om at oprette en videregående højskole med moderne undervisningsmetoder i Sorø, "skolen i Soer" - en slags realvidenskaberne universitet.¹ Det blev aldrig til noget,

men Polyteknisk Lærestalt udbredte sin undervisning til at omfatte agronomi og landøkonomi. B.S. Jørgensen (1815-1888) blev kandidat fra denne lærestalt i landøkonomi i 1838, og efter studier i udlandet begyndte han i 1848, støttet af Landhusholdningsselskabet, at undervise på Polyteknisk Lærestalt i faget og allerede i 1849 blev undervisningen gjort permanent med B.S. Jørgensen som docent.

Dette var imidlertid ikke tilfredsstillende for landbruget, og i 1854 blev der nedsat en kommission for at se på sagen. Resultatet blev en lov af 8. marts 1856 om oprettelse af Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Der var ikke enighed om skolens beliggenhed. Hofman Bang, Hofmangave, ville have skolen til at ligge på landet i tilknytning til et større landbrug, mens B.S. Jørgensen ville have en mere teoretisk lærestalt i København i nærheden af Universitetet og Polyteknisk Lærestalt, se Kyed (2000, side 76-79). Skolen blev opført på et areal på Frederiksberg tilhørende gården Roligheden efter tegninger af arkitekten M.G.B. Bindsbøll, og den 24. august 1858 kunne undervisningen begynde. Der var undervisning af landbrugs-, landinspektør- og veterinær-studerende. De to første fag blev overført fra Polyteknisk Lærestalt og det sidste fra Veterinærskolen på Christianshavn. B.S. Jørgensen flyttede også med og blev professor på den nye lærestalt.

I de første år var studentertallet beskedent, jf. tabel 1, men er siden steget jævnt. Væksten i studenterantal er nu steget til ved årtusindeskiftet at være omkring

---

¹ Betegnelsen "Højskole" blev i Nordeuropa brugt om anvendelsesorienterede, monofakultære "universiteter" (de var jo som monofakultære netop ikke universielle), f.eks. Handelshøjskolen, Danmarks Tekniske Højskole, Landbohøjskolen osv. Man har jo i helt tilsvarende betydning på tysk "hochschule".

3.000. Vækst er således en åbenbar hovedtrend i udviklingen.

Tabel 1: Antal dimitterende agronomer i gennemsnit pr. år

<u>Periode:</u>	<u>Kandidater pr. år:</u>
1850-1880	8
1881-1910	22
1911-1940	45
1941-1970	70
1971-1995	95

Kilde: Kyed (2000, side 79)

En anden tendens er længere og længere og mere og mere teoretiske studier. I 1858 var studietiden 1 2/3 år, og der krævedes ingen teoretiske forudsætninger for at starte på studierne, men man regnede med, at de, der begyndte, besad et vist kendskab til praktisk landbrug. Først i 1919 forlængedes studietiden fra de 1 2/3 år til 2 2/3. Der blev nu også stillet formelle krav til de studerende for, at de kunne optages. Der stilledes ingen krav om teoretiske kundskaber, men man krævede af de landbrugs-studerende, at de havde mindst 3 års praktisk erfaring med landbrug. I 1939 kom der for første gang krav om teoretiske kundskaber, idet man krævede en mellemskoleeksamen (nærmest svarende til 9-klasses prøve i dag, men et væsentligt mere elitær skoleforløb) eller tilsvarende dokumenteret kendskab til sprog og matematik. De 3 års praktisk erfaring med landbrug blev suppleret med et krav om 5 måneder på landbrugs- eller husmandsskole, se Kyed et al. (2001).

I 1959 forlængedes studietiden yderligere til 3½ år og specialiseringen begyndte, idet det sidste halve år var delt i 4 linjer, bl.a. en økonomilinje. Samtidigt blev de skolemæssige krav skærpet til realk-

samen (nærmest 10. klasses prøve) eller en optagelsesprøve. Kravet om landbrugs-skoleophold blev sat op til 6 måneder, mens landbrugspraktikken blev nedtrappet fra 3 til 2 år.

Tendenserne fortsatte i 1968, da der kom krav om studenter- eller HF-eksamen. Samtidigt nedsattes kravet om landbrugspraktik til 1½ år, og agronomuddannelsen forlængedes til 4 år.

Omkring 1970 blev studierne opgraderet til at være normale universitetsstudier. I 1972 blev optagelseskravet matematisk studentereksamen eller HF med tilvalg i matematik, fysik og kemi. Samtidig blev kravet om landbrugspraktik gjort frivilligt, men der blev fastsat regler for, hvordan praktiske erfaringer skulle tælle med i uddannelserne. Samtidig blev linjedelingen afskaffet til fordel for en ordning med fuldstændig valgfrihed. De studerende kunne herefter frit sammensætte deres studieplaner efter egne ønsker.

Det er værd at nævne, at akademiseringen af Landbohøjskolen også viste sig ved, at man i 1935 fik egne doktorgrader. Hvor man indtil da var henvist til universitetets doktorgrader (dvs. typisk dr.med. eller dr.phil.), så fik man nu mulighed for at blive dr.agro. og dr.med.vet. på KVL.

Trenden er altså helt entydigt gået i retning af flere og flere studerende, mindre og mindre praktisk undervisning, mere og mere teori og en stigende grad af specialisering.

Brudte trends

Der er imidlertid ikke alle tendenser, der har været en ubrudt trend. Der er også eksempler på cirkelbevægelser. Det gælder f.eks. styringen, hvor man er gået fra en central ansat leder til demokrati, og tilbage igen. Og tilsvarende KVL's relationen

til sektorforskningen, hvor der startede med at være et tæt samarbejde, derefter uafhængighed og så igen fusion.

Hvor Københavns Universitet fra sin start i 1479 indtil 2003 havde medarbejdervalgte rektorer,² så havde Landbohøjskole fra starten ansatte ledere, og det ofte fremtrædende mænd med karrierer uden for universitetsverdenen. Landbohøjskolen blev fra starten ledet af en kongelig udnævnt direktør. Frem til 1916 var alle direktørerne eksterne folk af en type, der også efter universitetsloven af 2003, hvor man fik bestyrelser med eksternt flertal og ansatte rektorer, ville have gode chancer for at blive rektorer eller bestyrelsesformænd ved et dansk universitet, se Kærgård (2011). Det var stærke professionelle ledere med gode kontakter til erhvervslivet og det politiske system. Som eksempel kan nævnes de fire første.

Den første direktør for KVL var Carl Emil Fenger (1814-1884), der blev dr.med. i 1842 og publicerede flere betydningsfulde kirurgiske afhandlinger. I 1845 blev han professor ved Københavns Universitet og i 1851 overlæge ved Frederiks Hospital. I 1849 blev han desuden valgt til Folketinget, men trak sig fra folketinget for at hellige sig professor- og overlægegerningen i 1859. Han blev imidlertid allerede samme år finansminister og var valgt til Folketinget for anden gang 1861-1876. Landbohøjskolen ledede han 1858-1862.

Hans afløser Ernst Emil Rosenørn (1810-1894) var cand. jur. med flere års studieophold i udlandet og drev en række herregårde i Vendsyssel, bl.a. Voergaard. Han var valgt til Folketinget 1855-1864 og

1866-1869 og kongelig udnævnt Landstingsmedlem 1879-1894. Han blev kulturminister i 1869. Han ledede Landbohøjskolen fra 1863.

I 1884 afløstes han af general C.A.F. Thomsen (1827-1896). Han var student og cand.phil., men kom med i tre-års krigen 1849-50, og valgte så officersvejen og gjorde karriere i Krigsministeriet. I 1872 blev han krigs- og marineminister, men trak sig kort efter som marineminister, da Folketinget modsatte sig hans forslag om et panserskib. Da regeringen faldt i 1874 blev han general uden for nummer. Fra 1873 til sin død sad han i Folketinget. 1894-96 var han igen krigsminister. Landbohøjskolen ledede han 1884-1894.

Han blev afløst af Frederik Friis (1836-1917). Han var blandt de første landbrugs-kandidater fra Landbohøjskolen, og overtog derefter den fædrene gård. Her var han en foregangsmand, der eksperimenterede med mergling, dræning og kunstgødning, og derigennem kom han i kontakt med periodens store navne indenfor jordbrugsvidenskab bl.a. N.C. Fjord og Th. R. Segelcke. Han var i bestyrelsen for Foreningen af jyske landboforeninger 1878-1891, de sidste 4 år som næstformand. Ved Fjords død afløste han ham som forstander for Landøkonomisk Forsøgslaboratorium (Statens Husdyrbrugsforsøg). Desuden var han landbrugsminister 1900-1901. Landbohøjskolen ledede han (med orlovs mens han var minister) 1894-1916.

Selvom der således var en ledelse af Landbohøjskolen fra 1858-1916, der helt svarer til intentionerne for 2003-loven, var den ikke hævet over kritik. Ved general

---

² Indtil 1970 betød det professorvalgte, men derefter fik også andre videnskabelige medarbejdere, administrative medarbejdere og studerende stemmeret, dog således at de videnskabelige medarbejdere alene havde halvdelen af stemmerne i alle organer.

Thomsens udnævnelse i 1884 var der en betydelig debat i *Ugeskrift for Landmænd*. Der klagedes over, at disse professionelle ansatte ledere ikke markerede sig stærkt nok fagligt. *“Udenfor den indre virksomhed i skolen bestyrelse har man ikke mærket synderligt til, at vi her til lands havde en Direktør for den højere Landbrugsundervisning”*, hedder det. *Ugeskrift for Landmænd* havde i 1884 radikalt moderne ideer. Måske er ansatte ledere slet ikke det rigtige: *“I andre lande er det jævnlig en af de mænd, der virker ved instituttet som lærere i de fornemste fag, der tillige er instituttets Direktør eller Rektor. I Halle således prof. Kühn, i Berlin prof. Settegast. Ved Landbohøjskolen i Berlin vælger i øvrigt lærerne selv deres Rektor”*.

Dette nye blev gradvist accepteret. Landbohøjskolens undervisningsråd (lærerforsamlingen, konsistorium) lavede en indstilling til kongen og gradvist blev den kongelige udnævnelse mere og mere formel. Fra 1916 var samtlige direktører interne professorer, og med styrelsesloven af 1970 fik Landbohøjskolen som de andre universiteter en medarbejdervalgt rektor. Og det havde man så indtil man i 2003 gik tilbage til systemet fra 1800-tallet med en ansat leder.

En tilsvarende cirkelbevægelse er sket i relation til sektorforskningen. Man fik oprettet Statens Husdyrbrugsforsøg (1883), Statens Planteavlsforsøg (1886), Statens Jordbrugstekniske Forsøg (1914) og Landbrugets Driftsbureau (1918). Det var typisk sådan, at det pågældende fags professor på Landbohøjskolen samtidigt var leder af sektorforskningsinstitutionen, f.eks. var det N.J. Fjord, der startede Statens Husdyrbrugsforsøg og O.H. Larsen, der ledede Landbrugets Driftsbureau i de første år.

Gradvist blev institutionerne til sektorforskningsinstitutter helt uafhængige af Landbohøjskolen. De var således hele tiden under Landbrugsministeriet, mens Landbohøjskolen i 1973 skiftede fra at høre under Landbrugsministeriet til - som de andre universiteter - at komme under Undervisnings- og senere forskningsministeriet.

Men dette holdt altså kun til for omkring 10 år siden. I 2003 blev Landbrugets Driftsbureau (nu Fødevarerøkonomisk Institut) langt ind under KVL, og i 2007 blev Danmarks Jordbrugsforskning (Statens Husdyrbrugsforsøg og Statens Planteavlsforsøg) lagt ind under Aarhus universitet.

Landbohøjskolens nedlæggelse

Denne udvikling har gjort, at Landbohøjskoens enhedspræg som et landbrugsuniversitet er blevet mindre og mindre tydelig. Hvor alle studier og al forskning indtil for godt en snes år siden pegede mod det primære landbrug, så blev billedet efterhånden mere og mere differentieret. Veterinærernes interesse gik mere og mere i retning af familiedyrene på bekostning af landbrugets produktionsdyr, agronomernes interesse gik fra primært at dreje sig om landbrugsjordens produktivitet til mere og mere at dreje sig om miljø og biodiversitet. Human ernæring handler ikke først og fremmest om smør og osteproduktion, men om fedme og livsstilssygdomme. Der var dog nok stadig et overordnet billede af, at KVL var mere præget af tværvideenskabeligt samarbejde, f.eks. samarbejde mellem naturvidenskaberne og økonomi, end tilfældet var på Københavns Universitet. Det var vel også sådan, at KVL's kontakt til erhvervslivet (landbrug, fiskeri og fødevarerindustrien) var tættere en normalt for Københavns Universitets vedkommende.

Forskellen var dog ikke større end, at KVL sammen med Farmaceutisk Universitet den 1. januar 2007 blev fusioneret med Københavns Universitet, og Landbohøjskolen blev til Det Biovidenskabelige Fakultet ved Københavns universitet. Om disse fusioner var kommet af sig selv, er ikke let at afgøre. Det, der skete var, at regeringen Fogh Rasmussen erklærede, at det var dens mål at få færre og større enheder på universitetsområdet. Universiteter og forskningsinstitutter skyndte sig så at indgå i frivillige samarbejder af frygt for at blive tvangsfusionerede med uønskede samarbejds-partnere.

For landbrugsområdet blev fusionerne ikke ideelle. Processen startede i 2005 med, at det såkaldte Børsting-udvalg³ foreslog et fødevareuniversitet bestående af KVL, Danmarks Jordbrugsforskning og Fødevareinstituttet suppleret med bl.a. planteforskningen fra Risø. Der kunne imidlertid ikke opnås tilslutning til denne model og resultatet blev, at KVL gik til KU, bl.a. fordi veterinærerne så klare samarbejds-muligheder med det sundhedsvidenskabelige fakultet og farmaceuterne, Danmarks Jordbrugsforskning til Århus Universitet, bl.a. fordi jyderne i det politiske system nødigt så Danmarks Jordbrugsforskning fusioneret med en Københavnsk læreanstalt og Danmarks Fødevareforskning blev fusioneret med DTU.

Denne konstruktion gav imidlertid problemer på de nye store læreanstalter. Det så ikke rationelt ud, at der f.eks. var kemiske institutter ved Københavns Universitet både ved det naturvidenskabelige, det biovidenskabelige og det farmaceutiske fakultet. Det blev derfor i 2011 besluttet at lave store fusioner på det såkaldte våde område. De fire fakulteter, det naturviden-

skabelige, det sundhedsvidenskabelige, det biovidenskabelige og det farmaceutiske blev fra 1. januar 2012 sluttet sammen til to. Det gamle KVL blev delt, så veterinærerne og farmaceuterne blev lagt sammen med det sundhedsvidenskabelige fakultet og resten af KVL sluttet sammen med det naturvidenskabelige fakultet. Man står så nu med to store fakulteter (i daglig tale SUND og SCIENCE), der hver har en omsætning på over 2,5 milliarder. Begge er meget større end de 4 "tørre" fakulteter (teologi, jura, samfundsvidenskab og humaniora) tilsammen målt på økonomiske midler og antal ansatte, men ikke på antal studerende. Om dette er en lykkelig konstruktion, kan kun tiden vise. I hvert fald er der de sidste årtier sket en stor omvæltning fra et landbrugsuniversitet, hvor de fleste talte jysk, til et internationalt disciplinorienteret universitet på vej mod engelsk som koncern-sprog.

Specialiseringen eksemplificeret: Jordbrugsøkonomi

Specialiseringen, væksten og bevægelsen væk fra kun at beskæftige sig med det primære landbrug kan måske bedst illustreres ved at se på et enkelt fagområde. Her skal derfor ses på jordbrugs-økonomien.

Da landbohøjskolen startede i 1858 blev B.S. Jørgensen professor i landøkonomi, som stort set omfattede hele "den almindelige landbrugslære". Udviklingen er beskrevet i Kærgård, (1993). Da han i 1886 trak sig tilbage blev området delt. Theodor Westermann (1852-1935) overtog jorddyrkning og plantekultur, mens Valdemar Maar (1849-1911) fik de øvrige dele, herunder landøkonomien, og i øvrigt også overtog landbrugsbogholderiet fra mejeri-

---

³ Opkaldt efter formanden, DLG-direktøren Asbjørn Børsting.

læren. Maar afløstes i 1914 af O.H. Larsen (1875-1955). Han var meget interesseret i regnskabsføring og driftsstatistik, og brugte flittigt disse områder i sin undervisning i landbrugets driftsøkonomi. Hans forelæsnings i almindelig landbrugslære var omtrent ligeligt fordelt mellem landbrugsøkonomi og landbrugets historie og statistik. O.H. Larsen var aktiv ved starten af Landbrugets Driftsbureau, se Kyed, Kærgård og Zobbes artikel i dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi.

Ved O.H. Larsens afgang blev området igen delt, idet K. Skovgaard fik de mere mikro- og driftsøkonomiske dele og de mere makroøkonomiske områder blev overladt Aksel Milthers, der blev docent i Landbrugets Geografi, Handel, Historie og Statistik, og fra 1946 professor i de samme områder.

Den lidt tunge fagbetegnelse blev ved Aksel Milthers afgang ændret til jordbrugspolitik, og Carl Thomsen blev således i 1968 den første professor med den nuværende stillingsbetegnelse. Carl Thomsen var nok den sidste generation af lærere på Landbohøjskolen, der først og fremmest følte sig som tilknyttet til landbruget. Han stod hele livet i telefonbogen med stillingsbetegnelsen "gårdejer", se Kærgård, Kyed og Zobbe (2008). Hans efterfølger Niels Kærgård er uddannet som økonom på Københavns Universitet og har ingen praktisk erfaring med landbrug. En tilsvarende udvikling skete med det andet jordbrugsøkonomiske professorat. K. Skovgaard blev afløst af Erik Kristensen, der var professor fra 1965 til 1981, og han blev så i 1982 afløst af Anton Hjortshøj Nielsen, der var professor indtil 1991. Hjortshøj var som adskillige af datidens professorer uddannet i praktisk jordbrug og derefter på Landbohøjskolen. Men professorernes rødder i det

praktiske landbrug var ved at glide ud. Hjortshøj blev i 1995 afløst af Peter Bogetoft, der var handelshøjskoleuddannet og som Kærgård uden praktisk landbrugserfaring.

Specialiseringen er siden fortsat, og det er i dag umuligt at følge de enkelte professorers arvefølge. I dag afspejler professorfordelingen på Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi det primære landbrugs aftagende betydning. Niels Kærgård er professor i jordbrugspolitik, Erik S. Amundsen, Per Andersen og Lars Gårn Hansen i miljøøkonomi, Jens Leth Hougaard og Mette Asmild i mikro- og driftsøkonomi, John Rand og Christian Lund i udviklingsøkonomi. Derudover er der en række professorater i områder, der har deres historie udenfor jordbrugsøkonomien.

Ved siden af landbrugsøkonomien har der været undervist i økonomisk teori ved Landbohøjskolen siden 1897. Dette blev i 1955 til et professorat, som Niels Lindberg (1904-1971) blev den første indehaver af. Han blev i 1973 efterfulgt af Søren Kjeldsen-Kragh, se nærmere om Landbohøjskolen samfundsøkonomer i Kærgård (1999).

I nyere tid har Landbohøjskolen udover professorerne haft en række ikke-professorale lærere, men det er et forholdsvist nyt fænomen. En lang række universitets- og landbrugsøkonomer har i kortere eller længere tid udfyldt disse stillinger, så det vil føre for vidt at give en fuldstændig beskrivelse af lærerstaben i den nyeste tid.

Men det er som nævnt ikke kun på læresiden, der er sket en specialisering. Det er der også vedrørende uddannelserne. Indtil 1959 blev alle agronomer uddannet ens. Men med forlængelsen af uddannelsen fra 2 2/3 til 3 1/2 år blev de sidste 1/2 år et linjevalg og en af de fire muligheder var økonomi (men altså kun 1/2 års specialisering).

Med valgfriheden fra 1972 er det svært at kortlægge specialiseringsgraden, men den blev åbenbart ikke følt tilstrækkelig for økonomerne. I hvert fald blev der i perioden 1980-84 forsøgsvis oprettet en speciel landbrugsøkonomisk linje (LØ-uddannelsen) under det almindelige landbrugsstudie, men med eget deloptagelsesområde.

Der blev stillet krav om et vist indhold af økonomiske fag, men forbindelsen til de teknisk-biologiske fag blev dog stadig fastholdt. Interessen blandt de studerende for en stærkere økonomisk profil og dermed også en mindre valgfrihed i studiet var imidlertid ikke fuldt ud til stede på dette tidspunkt.

I 1991 blev specialiseringen dog gentaget i en selvstændig 5-årig jordbrugsøkonomisk kandidatuddannelse (JØ-uddannelsen) med en 3-årig bacheloruddannelse og en 2-årig kandidatuddannelse. Uddannelsen stillede et betydeligt krav til økonomisk indhold inden for en vejledende studieplan med basale matematiske, økonomiske og juridiske fag. Et væsentligt skridt blev således taget til at sikre et studieforløb som garanterede, at uddannelsen var på internationalt masterniveau.

Denne cand.scient.agro. uddannelse eksisterer stadig i bedste velgående, men samtidig er der kommet uddannelser i miljøøkonomi og udviklingsøkonomi. Der går en linje fra Landbohøjskolen i 1858 til SCIENCE på KU i dag, men linjen er lang og ind imellem også lidt bugtet. Det er ikke let at vide, hvad B.S. Jørgensen ville mene om situationen i dag.

Litteratur:

Davidsen, Thorkild (2001), Statsvidenskab, i Ditlev Tamm & Ejvind Slottved (red.), *Det rets- og statsvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet, 1479-1979*, bind VI, 2, Københavns Universitet, København, side 1-156.

Kyed, Karsten (2000), *Dansk jordbrug som erhverv – i det 20. århundrede*, DSR-Forlag, Frederiksberg.

Kyed, Karsten, Niels Kærgård & Henrik Zobbe (2001), Landbohøjskolen specialestuderende i økonomi gennem det 20. århundrede, *Tidsskrift for landøkonomi*, 188 årgang, nr. 2, side 146-162.

Kærgård, Niels (1993), Jordbrugspolitik – når økonomi, politik og jordbrug går op i en højere enhed? *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, bind 131, side 157-171.

Kærgård, Niels (1995), Dansk Jordbrugsøkonomis første generation: Økonomi og botanik i 1700-tallet, *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, bind 133, side 252-267.

Kærgård, Niels (1999), Landbohøjskovens nationaløkonomer 1897-1997 – fra Westergaard til Kjeldsen-Kragh, *Tidsskrift for Landøkonomi*, 186. årgang, nr. 3, side 168-191.

Kærgård, Niels (2010), The History and Future of Danish Agriculture: An overview, i Jon P. Knudsen & Sigbjørn Sødal (red.), *Økonomi og Tid*, Fagbokforlaget, Bergen.

Kærgård, Niels (2011), Universitetsledelsens kortsigtede satsning på faktura, *Kristeligt Dagblads kronik*, d. 3. oktober 2011.

Kærgård, Niels, Karsten Kyed, Henrik Zobbe (2008), Carl Christian Thomsen 1919-2001: Den forrige generations professortype? *Nationaløkonomisk Tidsskrift*, bind 146, nr. 1, side 89-102.

Løgstrup, Birgit (1991), Københavns Universitet 1732-1788, i Svend Ellehøj, Leif Grane og Kai Hørby (red.), *Almindelig Historie 1479-1788, Københavns Universitet 1479-1979*, bind I, side 315-546.

Nielsen, Jørgen Broberg og Ejvind Slottved (1983), Fakultets almindelige historie, i Mogens Pihl (red.) *Det matematisk-naturvidenskabelige Fakultet, Københavns Universitet, 1479-1979*, bind XII, Københavns Universitet, København, side 1-112.

TIDSSKRIFT FOR LANDØKONOMI OG UDVIKLING AF MEJERIBRUGET I DANMARK

Markus Lampe, Universidad Carlos III Madrid og Paul Sharp, Syddansk Universitet, Danmark

Tidsskrift for Landøkonomi spillede en vigtig rolle ved etableringen af Danmarks succesfulde mejeribrug i slutningen af det nittende århundrede. Denne artikel opsummerer noget af forfatterens igangværende forskning vedrørende dette emne. De vigtigste bidrag fra Tidsskrift for Landøkonomi gennemgås fra perioden med særlig fokus på tidsskriftets rolle for at fremme nøjagtig indberetning, bogholderi og moderne videnskabelige metoder i almindelighed. Dette var ikke kun med til at bringe dansk mejeribrug ind i den moderne verden, men det har også bidraget til at Danmark hurtigt indhentede nogle af verdens førende økonomier.

1. Indledning

I anledning af 200-års jubilæet for Danmarks ældste tidsskrift (og måske det ældste kontinuerligt offentliggjorte økonomitidsskrift i verden), *Tidsskrift for Landøkonomi*, forekommer det naturligt at diskutere den centrale rolle, dette tidsskrift spillede for den historiske udvikling, der gjorde Danmark til et førende landbrugsland.¹

Vi er i virkeligheden ikke de første til at analysere dette; Niels Kærgård gav en informativ redegørelse for tidsskriftets mere generelle historie på disse sider i en artikel fra 2007, se Kærgård (2007). Her fokuserer vi imidlertid mere detaljeret på tidsskriftets plads i mejeribrugets tidlige historie, dvs. fra tidsskriftets start i 1814 til slutningen af det nittende århundrede, og gi-

ver en oversigt over vores forskning på dette område.

Vor igangværende arbejde tyder på, at det nok ikke er nogen overdrivelse at påstå, at *Tidsskrift for Landøkonomi*, eller i det mindste dem, der skrev i det, havde en afgørende betydning for den danske specialisering i smørekseport og den dertil relaterede vækst i svineproduktionen - fortsat en grundpille i den danske økonomi.

Desuden viser vi, at de banebrydende bidrag fra de fra historien kendte pionerer som Edward Tesdorpf, Thomas Riise Segelcke og N.J. Fjord stadig har relevans. Videnskaben om mejeribrug(et) har selvfølgelig flyttet sig, men den danske historie giver et slående eksempel på, hvordan

---

¹ Denne artikel er inspireret af vort igangværende arbejde om dansk mejeribrug før fremkomsten af andelsmejerierne i 1880'erne. Resultaterne vil blive udgivet som bog af University of Chicago Press engang efter 2015 (en dansk oversættelse er også planlagt).

et fattigt landbrugsland kan ændre sig inden for blot et par årtier.

Set i denne sammenhæng er Danmark temmelig usædvanligt. Her er sket en udvikling til en velstående økonomi uden nogen primær rolle til råstoffer og industrialisering (i hvert fald som disse begreber normalt forstås). Landet blev rigt gennem landbrug, og især mejeribrug. Vores arbejde viser, at dette var resultatet af en langsigtet "selvudviklingsproces": En gradvis erkendelse af, hvad landet var godt til. Viden overført fra udlandet, indenlandsk videnskab og innovation samt uddannelse gjorde dette muligt, idet det blev kombineret med en grundig praktisk forståelse af, hvad forbrugerne på det vigtige britiske eksportmarked ønskede sig.

Vi sporer denne historie hele vejen fra den første forståelse af, at kvæg kunne bruges til mere end blot at producere gylle til traditionel, planteproducerende agerbrug, til den ultimative succes med de ofte fremhævede andelsmejerier. Det var det, der bragte Danmark i spidsen af det nittende århundredes mejeribrug. Det var denne sektor, der muliggjorde vækst i industrien, som producerede maskiner til mejeribruget, og i en række servicefunktioner, især indenfor transport. *Tidsskrift for Landøkonomi* var i vid udstrækning det forum, hvor de praktiske og videnskabelige debatter, som førte til denne udvikling, fandt sted.

Næste afsnit i denne artikel går mere i detaljer med, hvordan den danske udvikling skiller sig ud, hvad der skete i andre lande, og sætter tidsskriftets virkning i relation til udviklingen i Danmark i det nittende århundrede.

Afsnit 3 går i detaljer med, hvordan *Tidsskrift for Landøkonomi* offentliggjorde vigtige videnskabelige landvindinger og støt-

tede en bevægelse i retning af en avanceret regnskabspraksis, som kom til at danne grundlaget for de valg, de danske landmænd foretog, og den succes de fik på de internationale markeder.

Afsnit 4 er en kort konklusion.

2. Mod en ny forståelse af den danske udviklings historie

I vor forskning argumenterer vi for, at Danmark – i dag et rigt land – kan anvendes som et nyttigt eksempel på en vellykket og hurtig udvikling. Fra et forholdsvist fattigt land med traditionel planteproduktion, hvor kvæg ikke blev anset for stort set andet end en kilde til gødning til planteproduktionen samt lidt mælk til eget forbrug, forvandlede danskerne deres landbrug til et internationalt førende mejeribrug - en kilde til store mængder af smør af en kvalitet, der var overlegen i forhold til næsten alt andet tilgængeligt på markederne på daværende tidspunkt. Og desuden med tilknyttede produkter såsom bacon, som var en følgevirkning af smørproduktionen, da restprodukterne fra smørproduktionen (skummemælk og valle) blev brugt til svinefoder.

Et landbrug med en høj værditilvækst blev et blomstrende erhverv i slutningen af det nittende århundrede, hvor store industrier i England krævede stadig større leverancer af fødevarer af høj kvalitet. Danmark voksede hurtigt til et af de rigeste lande i verden, idet landet indhentede de ledende lande, og har holdt denne privilegerede position til i dag.

Som anført ovenfor er det danske eksempel også en meget usædvanlig udviklingshistorie. Danmark blev rigt gennem landbrug, noget som i store dele af den udviklingsøkonomiske litteratur er blevet afvist, idet man har set landbruget som en

sektor med permanent lav produktivitet, og mest blot en rigelig reserve af arbejdskraft til brug for byerhverv med et højere vækstpotentiale. Derfor er vore analyser af dansk økonomisk historie noget af en nyhed i udviklingsøkonomisk sammenhæng.

Normalt anses den danske succes som startende med ny teknologi opfundet i slutningen af 1870'erne, specielt den automatiske flødeseparerende centrifuge, kombineret med den hurtige udbredelse af andelssystemet i 1880'erne. Det gjorde det muligt for små bondebrug at drage fordel af den nye teknik, der krævede større mælkemængder end den enkelte gård kunne levere. Vi ser snarere andelsmejerierne som det endelige resultat af en lang periode med en stigende erkendelse af, at Danmarks komparative fordele lå i mejeribrugget.

Vi hævder, at den danske udvikling og successen med erobringen af det vigtige britiske eksportmarked ikke var en pludselig innovation - dens oprindelse kan faktisk spores tilbage til det 18. århundrede med fremkomsten af moderne, hollandsk inspireret malkekvægbrug, først introduceret i de daværende danske hertugdømmer Slesvig og Holsten. Den efterfølgende udvikling var baseret både på overførsel af viden fra udlandet, hjemlig videnskab og innovation, uddannelse og en grundig praktisk forståelse af, hvad forbrugerne på det vigtige britiske eksportmarked ønskede sig. Og på alle disse områder spillede *Tidsskrift for Landøkonomi* en central rolle. Disse nyskabelser gjorde Danmark ledende vedrørende det nittende århundredes vigtige og voksende mejeriproduktion.

3. *Tidsskrift for Landøkonomis* bidrag til mejerividenskab og praktisk regnskabsførelse

Claus Bjørn diskuterer i detaljer nogle af de tidlige bidrag vedrørende disse problemer i *Tidsskrift for Landøkonomi*, se Bjørn (1982). Fra starten publiceredes artiklerne (nogen mere baseret på videnskab end andre), der videregav meninger og resultater fra nogle af landets førende landmænd - især ejere af store godser. Dengang som nu var tidsskriftet organ for Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab, der i sine tidlige år primært var en organisation af store godsejere. Tidsskriftet rapporterede endvidere om situationen i landet som helhed, samt meddelelser om møder og udstillinger (ofte arrangeret af Selskabet).

Tidsskrift for Landøkonomi var også vigtigt i forbindelse med spredning af information fra udlandet, idet det bragte oversættelser eller gennemgange af vigtige fremmedsprogede, internationalt arbejde og ved at sende råd fra forhandlere om, hvad der for øjeblikket var krævet på de udenlandske markeder (især selvfølgelig det britiske). Efterhånden blev rapporterne om mejeribrugget i Danmark såvel som om den oversøiske handel mere standardiserede og regelmæssige, jævnfør nedenfor.

Det er tydeligt, at *Tidsskrift for Landøkonomi* også var stedet, hvor de seneste videnskabelige fremskridt blev drøftet og deres anvendelse diskuteret. Faktisk spillede *Tidsskrift for Landøkonomi* en afgørende rolle i at fremme overgangen fra traditionel praksis til moderne, rationelle principper. Vigtigst var nok Segelcke, der i en række artikler trykt mellem 1862 og 1866 gav grundlæggende råd om, hvordan man producerer smør af god kvalitet (Bjørn, 1982

s. 32). I 1870'erne offentliggjorde tidsskriftet resultaterne af Fjords eksperimenter fra hans banebrydende laboratorium på Landbohøjskolen. Segelcke og Fjord berettede således om deres resultater i *Tidsskrift for Landøkonomi*, og deres eksperimenter dannede en stor del af grundlaget for den moderne mejeriindustri (Bjørn, 1982 s. 35).

Vi vil imidlertid også gerne fremhæve bidragene i *Tidsskrift for Landøkonomi* vedrørende fremme af og hurtig vedtagelse af nøjagtig indberetning og moderne regnskabspraksis, samt ideen om, at ved at dele disse oplysninger, kunne alle lære af hinanden. Sådanne registreringer dannede grundlag for rationelle valg inden for erhvervet. Først ser vi promovning af tanken om, at kvægbrug var en mere indbringende kilde til agerjordens gødning end den traditionelle fåreavl. Så ser vi diskussioner af kød contra mejeri, derefter ost contra smør. Disse valg, der kom til at forme erhvervet, blev foretaget på grundlag af omhyggelig bogføring og udbredelsen af resultater heraf gennem tidsskrifter, især *Tidsskrift for Landøkonomi*.

Da erhvervet havde besluttet sig for mere eller mindre entydigt at specialisere sig i smørproduktionen, blev andre vigtige valg truffet på lignende måde: Hvordan man bedst fodrer kørerne; hvordan man opdrætter dem; om forskellige traditionelle måder til flødeseparering contra automatiske separatorer; om private mejerier, der opkøbte mælk fra mange gårde (kaldet fællesmejerier, modsat gårdmejerier, der kun var knyttet til en enkelt gård) contra andelsmejerier mv. På denne måde bidrog

regnskabsføringen også til udviklingen af mejerividenskaben. I erkendelse af dens betydning blev bogholderi også en stor del af pensum på landbrugsskolerne, såvel som på Landbohøjskolen.

Tidsskrift for Landøkonomi ikke alene formidlede information og debatterede nye videnskabelige og teknologiske opdagelser; det var også banebrydende ved ud fra sammenligninger af enkeltgårdes økonomiske resultater at finde den bedste praksis. Grundlaget for dette var først præcise regnskaber for individuelle godser og efterfølgende standardisering af regnskabs- og rapporteringspraksiser. Dette gav mulighed for mere rationelle økonomiske beslutninger vedrørende nye input, teknologier og landbrugsmetoder i almindelighed.

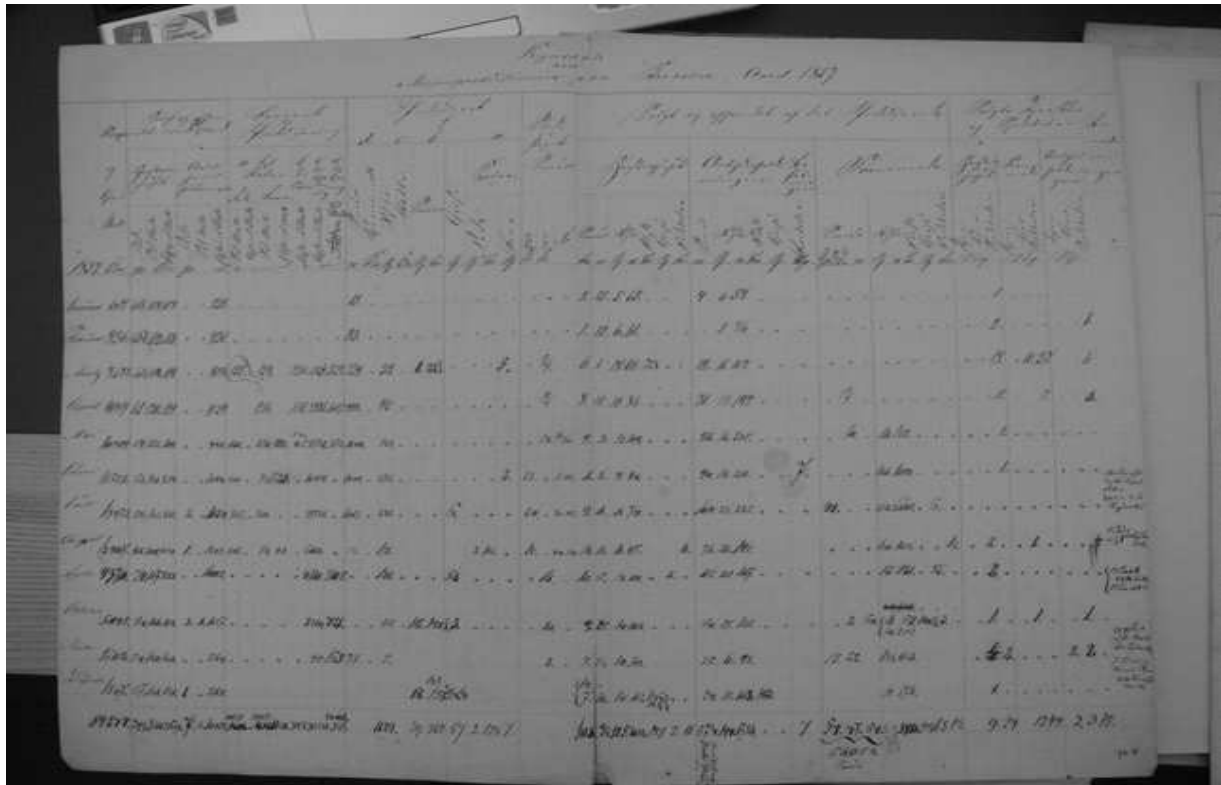
Vi sporer starten af moderne mejeribogføring i Danmark til nogle artikler af Frederik Sehested (1857, 1858), som i regnskaber for 1856 og 1857 indeholder detaljerede oplysninger om dennes ejendom, Stamhuset Broholm nær Svendborg, (se figur 1). Han er interesseret i effekten af fodringen på produktionen af mælk og smør, og måske vigtigst anmoder han andre om at indsende lignende regnskaber til sammenligning. Hans regnskab for 1856 kan ses i den oprindelige version, bevaret i Landsarkivet for Fyn² og i den trykte udgave fra *Tidsskrift for Landøkonomi* (Sehested, 1857).

I sin oprindelige artikel er Sehesteds vigtigste spørgsmål om de mængder mælk, der produceres, med fordel kunne øges ved at ændre sammensætningen af foderet, især til fordel for roer. Han foreslår en

---

² Landsarkivet for Fyn, QB012, Stamhuset Broholm 18/267, Diverse Mejeriregnskaber mv. 1816-1887. I arkivet er regnskaberne for 1854-1869 bevaret i et lignende format sammen med et betydeligt antal udkast til 1856, muligvis forsøg på at finde den klareste mulige fremstilling som følge af planerne om at offentliggøre resultaterne i *Tidsskrift for Landøkonomi*.

Figur 1. Før og efter: De første mejeriregnskaber sendt til Tidsskrift for Landøkonomi

(a) Før: Frederik Sehesteds udkast til mejeriregnskabet for Broholm (Landsarkivet for Fyn, se fodnote 2)

Mejeriproduktionen paa Broholm i Aaret 1857.

No.	Afløst i ton		Vægt og afholdt af										Fugle af det afbr. Gædd	Høvedt Gædd	Mærketagere		
	Ejend.	Bænk	Med Mellemhænder														
			1	2	3	4	5	6	7	8	9	10					
1	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100

II) Tær, Rør, Spædelser, Gædd og Østik

Tær: 1000 Stk. 1000

Rør: 500 Stk. 500

Spædelser: 200 Stk. 200

Gædd: 100 Stk. 100

Østik: 50 Stk. 50

III) Mellemhænder

Mellemhænder: 1000 Stk. 1000

Mellemhænder: 500 Stk. 500

Mellemhænder: 200 Stk. 200

Mellemhænder: 100 Stk. 100

Mellemhænder: 50 Stk. 50

IV) Gædd og Østik

Gædd: 100 Stk. 100

Østik: 50 Stk. 50

Gædd: 100 Stk. 100

Østik: 50 Stk. 50

(b) Efter: De publicerede regnskaber (Sehested 1857)

metode til beregning af værdien af mælken, som ikke kunne observeres direkte, da den dengang kun meget lejlighedsvis solgtes direkte (den største del blev brugt til smørproduktion og de deraf følgende biprodukter). Han gjorde dette ved hjælp af per ko værdier af smør, kærnemælk, valle og ost samt værdien af de levende svin og det svinekød, der blev produceret på basis af foder fra mælken. Ud fra dette beregnede han et overskud (faktiske udgifter til løn, energi og grundlæggende slitage samt beregningsmæssige udgifter til egenproduceret foder og græsarealer fradrages). Derved kommer han til en "nettoomsætning" per tønde land.³ I sidste ende blev det hele sammenfattet i en gødningsværdi per ko - en praksis der dengang var almindelig på grund af det daværende landbrugs fokus på, at husdyrs primære værdi var i form af gødning til markafgrøder.

I en opfølgning på Sehesteds arbejde fremhæver Valentiner (1858), at Sehesteds bidrag nok er nyttige (især hans måde at opnå beregningsmæssige værdier for produkter, hvis priser ikke kunne observeres), men at hans fokusering på produktionsmængder ikke bør få danske landmænd til glemme, at ud over store producerede mængder er det også vigtigt, at produkterne er egnede til salg til en god pris.

Som svar på Sehesteds anmodning blev denne diskussion efterfulgt af en lang række offentliggjorte regnskaber - og også af sammenligninger af regnskaber. For eksempel Bjørnsen (1859), der vedrører regnskaber fra den afdøde skovrider Bjørnsen (udgivet af redaktørerne af *Tidsskrift for Land-*

økonomi) for at illustrere, hvordan et lille mejeri kan give gode resultater, hvis det er veldrevnet, og Feilberg (1861, 1862), der beretter om regnskaber fra et mejeri i Holsten 1854-1859 og igen fra 1861. I 1863 udgav baron Zytphen-Adeler omkring 20 års regnskaber for sit gods Adellersborg (nu Dragsholm slot) i det nordvestlige Sjælland, se Zytphen - Adeler (1863).

En af de vigtigste formidlere af regnskaber fra slutningen af 1860'erne var Edward Tesdorpf (1867, 1868, 1871),⁴ daværende præsident for Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab. Han indberettede data tilbage til 1850 fra sine godser, hovedsagelig Orupgård og Gedsergård på Falster. Resultaterne blev brugt af hans administratorer i vigtige artikler om økonomiske beslutninger, især med hensyn til den relative produktivitet af mælk/smørproduktion over for en kvægproduktion med opfedning/oksekød. Buus (1866) sammenligner således to 100-dyrs besætninger med speciale i henholdsvis mejeribrugget og oksekødsproduktion modelleret ud fra Tesdorpf's godser Gedsergård og Frisenfeldt. Han forbedrede desuden på forskellig måde Sehesteds metodik, herunder "amortisering" på 6 procent om året af investeringer, f.eks. stalde til svin og mejeriudstyr, og beregningen af værdien på årsbasis af græsarealer. Han antog også, at malkekøer kun er "i produktion" ca. 4 år, således at der hvert år må laves "reinvestering" i køer for at holde besætningsstørrelse konstant. Konverteret til gødningsværdi fandt han, at gødning fra produktion af oksekød var meget dyrere end

---

³ Det tager ikke hensyn til de faktiske værdier og afskrivninger på bygninger og jord, og det ligner derfor en kortsigtet sammenligning af benefit og variable omkostninger.

⁴ Tesdorpf (1878) har oplysninger om priserne i nogle år, hvor hans oprindelige udgivelse kun opgiver mængder.

fra mælkeproduktionen. I 1873 vendte Fenger tilbage til dette emne, opdaterede Buus' data, men fik igen bekræftet, at produktion af oksekød (i det mindste på Falster) var meget mindre omkostningseffektive end mejeribruget.

Tesdorf (1874, 1875) brugte selv sine mejeriregnskaber til at påvise forskellen mellem det dengang almindelige "bøttesystem" til afskumning af fløden og det nyligt introducerede vandsystem (der senere blev afløst af centrifugen). Resultaterne viste klare fordele ved det nye system. Artiklerne i *Tidsskrift for Landøkonomi* betød, at landmændene blev overbevist om, at mejeribruget var mere rentabelt end kødproduktionen, og at moderne metoder til flødeadskillelse var overlegne i forhold til de traditionelle metoder.

Nytten af sådanne regnskaber ved produktionsbeslutninger sammen med den

hurtige udbredelse af moderne mælkeproduktion i Danmark synes at have motiveret *Tidsskrift for Landøkonomi* til at offentliggøre en række regnskaber regelmæssigt fra 1876. I det første forsøg blev regionalt indsamlede regnskaber offentliggjort særskilt for 1876 og 1877 for regionerne Sjælland (Valentiner, 1876, 10 gårde), Fyn (Schroll, 1876, 12 gårde, og Schroll, 1878, 17 gårde), Lolland-Falster (Bockelmann, 1877, 16 gårde), Jylland (Winkel, 1877, 15 gårde og Winkel, 1878, 24 gårde) og det nordvestlige Jylland (Leegaard, 1878, 9 gårde). Fra 1879 blev dette arbejde standardiseret og opsummeret for hele Danmark (se figur 2), og en regelmæssig række artikler kaldet "Mejeribruget i Danmark"⁵ indledtes med Winkels undersøgelse af regnskaberne for 28 gårde for produktionsåret 1878-1879, se Winkel (1880). Winkel redigerede også rapporten for 1880,

Figur 2. Eksempel på en af de standardiserede rapporter udgivet af Tidsskrift for Landøkonomi efter 1880

Mejeriets Nr.	Køhølets Størrelse	Opfodret pr. Kø til Køer og Svin, alt reduceret til Pd. Kraftfoder										Produceret pr. Kø					Produktionens Værdi pr. Kø			Produktionsværdien med Frøslag af Foderets Værdi	Kvægrace	Mejerisystem.	Tillagt og fedet Areal Kalve	Smørens Art
		Kerne					Svin					Mælk Pd.	Smør Pd.	Ost Pd.	Pd. sk. Mælk	Svin Pd.	Smør Kr. Ø.	Svin, Ost og Smør med Mælk Kr. Ø.	Ialt Værdi					
		Kraftfoder Pd.	Hø, Kær etc. Pd.	Ialt Pd.	Ialt Kr. Ø.	Kraftfoder Pd.	Værdi Kr. Ø.	Ialt Værdi	Kalve og Høholdn.															
1	125	360	530	1123	1653	99 ¹¹	271	16 ³⁶	115 ⁴¹	3393	109 ⁹	121 ⁹	152	377	120 ¹	129 ²⁷	76 ⁸⁸	205 ⁸³	90 ⁰⁰	Jydsk. Jydsk samt blandet Nordsløvsk og Angler.	Blikfæde. Om Sommeren foreløbig Afkøling.	2	Surt Smør.	
2	112	369	1369	451	1850	111 ⁴⁷	549	32 ³⁴	143 ³⁴	4161	138 ³	164 ⁹	54	905	237 ³	155 ²⁵	126 ¹¹	281 ⁷³	137 ⁷⁹	Jydsk og Ayrshire.	Ismejeri.	21	do.	
3	110	360	1457	626	2083	124 ⁹¹	572	34 ³⁴	159 ³⁰	4085	139 ³	114 ⁰	84	806	265 ⁴	165 ²⁸	127 ³³	239 ⁸⁸	154 ⁸⁸	Jydsk og Ayrshire.	Vand og Is.	20	do.	
4	79	368	1289	894	2183	130 ⁹¹	631	37 ³³	163 ³¹	4096	135 ¹	159 ⁰	144	523	211 ⁴	160 ²⁸	112 ²³	273 ⁸⁷	105 ⁸⁸	Nordsløvsk.	Ismejeri.	14	do.	
5	70	370	1699	252	1951	117 ⁰²	730	43 ³⁶	160 ³⁰	4159	140 ³	134 ⁰	76	1036	214 ⁴	163 ³⁰	119 ²⁵	283 ³⁹	122 ³³	do.	Vand og Is.	11	do.	
6	31	378	744	644	1388	83 ³⁸	345	20 ⁷¹	103 ³⁸	3446	111 ⁰	78 ⁴	103	1200	142 ⁰	121 ²¹	81 ⁴¹	203 ³⁸	99 ³⁰	Korthornsblanding og Jydsk.	?	11	do.	
7	72	378	1151	821	1972	118 ²¹	119	7 ¹⁴	125 ⁴⁸	3237	111 ²	37 ⁷	100	1036	109 ⁰	131 ⁴²	57 ⁷⁴	189 ³¹	63 ⁷⁸	Blandt Jydsk.	Vand og Is.	18	do.	
9	37	367	1412	865	1777	106 ⁰¹	273	16 ²⁸	123 ⁰⁸	4064	139 ⁵	146 ⁰	82	1226	77 ⁷	154 ²⁵	74 ⁹⁷	223 ²³	106 ²¹	Angler, Jydsk og Fynsk.	Bøtter.	6	do.	
10	62	360	2016	332	2349	140 ⁸⁸	123	7 ³⁸	143 ²⁸	5038	181 ³	213 ⁰	201	470	166 ⁷	223 ²¹	118 ⁰⁰	336 ³⁴	188 ³⁸	Blandt Fynsk og Angler.	Centrifuge.	10	do.	
11	70	375	1040	706	1745	104 ⁷¹	500	30 ⁰⁰	134 ⁷¹	4128	135 ⁷	141 ⁷	92	955	123 ⁰	160 ⁰⁰	89 ⁰⁰	249 ⁰⁰	114 ⁰⁰	Fynsk og Jydsk.	Bøtter og Is.	18	do.	
12	66	374	1164	1961	3125	187 ⁰⁰	662	39 ⁷¹	227 ⁰¹	3778	134 ³	97 ⁵	157	860	120 ⁰	163 ⁰⁰	94 ⁰⁰	258 ⁰⁰	31 ³⁸	Angler og Fynsk.	Bøtter og Is.	14	do.	
13	90	374	1408	893	2306	138 ⁸⁸	400	24 ⁰⁰	162 ³⁸	4575	142 ⁸	230 ⁰⁸	66	510	214 ⁰	165 ⁴⁴	129 ²³	294 ⁰⁰	132 ⁰⁰	Blandt Angler.	Ismejeri.	32	do.	
14	37	367	1140	1774	2914	174 ³⁴	275	16 ³¹	191 ³⁴	4144	153 ⁷	36 ⁰	127	1012	105 ⁰	173 ³³	65 ⁰⁰	233 ³¹	47 ⁸⁷	Angler.	Vandmejeri.	11	do.	
15	145	377	1355	638	1993	119 ¹⁸	715	42 ⁹⁰	163 ⁴⁸	4325	150 ¹	166 ⁰	257	902	205 ⁰	175 ⁰⁸	123 ⁷⁷	299 ⁰⁰	137 ³³	Angler og Fynsk.	Bøtter til Nytaar, herefter Ismejeri.	35	do.	
16	61	373	576	954	1530	91 ⁰⁰	500	30 ⁰⁰	124 ⁰⁰	3838	127 ⁷	160 ⁷	75	876	180 ⁰	146 ⁰⁰	114 ⁴³	261 ⁰⁰	139 ⁷⁹	Jydsk.	Vand og Is.	15	do.	
17	119	363	841	886	1727	103 ⁴¹	353	21 ¹¹	124 ⁰⁰	4293	149 ⁴	127 ⁷	27	984	157 ⁰	180 ⁰⁰	92 ²²	272 ⁴⁴	147 ³⁴	do.	Bøtter og Is.	32	do.	
18	80	377	1375	187	1562	93 ⁷¹	*	*	*	3977	133 ²	191 ⁰	44	959	163 ⁰	165 ⁰⁴	107 ⁰⁰	272 ⁰⁰	—	Angler.	Centrifuge.	34	do.	
19	44	365	1745	457	2202	132 ⁷¹	375	22 ⁰⁰	154 ⁰⁰	5055	182 ¹	120 ⁰	16	1366	166 ⁰	204 ⁰⁰	105 ⁰⁴	313 ⁰⁰	158 ⁴¹	Blandt Fynsk og Angler.	Bøtter.	9	do.	
20	85	355	1910	161	2071	124 ⁴¹	642	38 ⁷¹	162 ⁷⁸	4835	173 ⁰	170 ⁷	90	824	255 ⁴	198 ⁰⁰	137 ¹¹	335 ³³	172 ²⁷	Nordsløvsk.	Bøtter.	13	do.	
21	116	368	1406	782	2168	130 ⁰⁰	306	12 ³⁸	142 ⁴⁴	4172	136 ⁷	156 ⁰	130	1065	116 ⁰	176 ³⁴	98 ⁰⁰	275 ³³	132 ⁰⁰	Nordsløvsk.	Ismejeri.	26	Sødt Smør.	
22	19	365	1883	1008	2391	173 ⁴⁸	1000	60 ⁰⁰	233 ⁰⁰	5609	180 ⁰	205 ⁷	41	1496	256 ⁰	206 ⁴⁴	149 ⁰⁰	356 ¹⁰	123 ⁰⁴	Fynsk.	Ismejeri.	5	Surt Smør.	
23	65	369	1632	384	2036	122 ²⁸	424	35 ⁴⁴	147 ⁴⁸	5060	167 ⁷	221 ⁰	402	724	166 ⁰	207 ²¹	121 ³⁸	328 ³⁸	181 ⁰⁴	Red dansk.	Is og Bøtter.	10	do.	

⁵ Omdøbt til "Mælkerbruget i Danmark" fra 1888-publikation.

hvorefter Christian Sonne overtog indtil 1884-rapport, der blev offentliggjort i 1885. Fra da af stod den velkendte mejerikon-sulent og senere professor Bernhard Bøggild for rapporten til langt ind i det tyvende århundrede.⁶ Disse rapporter gjorde det muligt for landmændene til at træffe in-formerede beslutninger om produktion og markedsføring.

Ved udgangen af 1880'erne producerede næsten hele dansk landbrug - i høj grad inspireret af artikler og afhandlinger i *Tidsskrift for Landøkonomi* - smør (og svine-kød produceret med biprodukter af smør-produktionen som foder) til det britiske marked ud fra mælk, der produceres hele året rundt af køer af den røde danske mal-kerace. De blev holdt i stalde og fodret med kraftfoder. Mælken blev forarbejdet i moderne dampdrevne mejerier, der brugte automatiske centrifuger. Strategien var enormt indbringende, og resten er - som det siges - historie.

4. Konklusion

Tidsskrift for Landøkonomi og dets bidrag-yderes indsats i dansk mejeribrugs første tid kan vanskeligt overvurderes. Ud over de generelle erfaringer vi kan lære af dette, er de data, de indsamlede, så detalje-rede, at det har gjort det muligt for os for denne periode at udføre moderne statisti-ske analyser svarende til dem, der udføres af landbrugsøkonomer i dag. Således har vi f.eks. været i stand til at estimere Sto-chastic Frontier Analyser ved hjælp af hi-storiske tal fra *Tidsskrift for Landøkonomi* og derved besvare nogle af de spørgsmål, det 19. århundredes regnskabskyndige for-

søgte at besvare uden vore dages statisti-ske teknikker og uden computernes reg-nekraft, f.eks. spørgsmål som, hvad der var de afgørende faktorer for produktivi-teten og effektiviteten. Herved bliver det muligt at analysere, hvad der førte til den danske succes mere generelt (se for ek-sempel Henriksen, Lampe, og Sharp 2011; Lampe og Sharp, 2014). Vi kan således måle virkningen af den modernisering, der skete via specifikke nye teknologier og ændret praksis.

Vi håber også, at moderne økonomier kan lære af vores resultater. Det danske eksempel, hvor et fattigt landbrugsland inden for blot et par årtier skabt økonomisk vækst på basis af udviklingen i landbru-get, må indgå i debatten om, hvordan ud-viklingslandene i dag bedst kan finde og udnytte de aktiviteter, der kan gøre dem konkurrencedygtige i den globale økono-mi. Det skal i denne sammenhæng mere pessimistisk bemærkes, at udviklingslan-dene i dag på grund af moderne landbrugs-protektionisme ikke har så let adgang til den rige verdens eksportmarkeder, som danskerne i det nittende århundrede havde til det britiske marked. På den anden side tror vi optimistisk, at historien om *Tidsskrift for Landøkonomi* kan give inspirati-on til dem, der stræber efter fremtidige landbrugspolitiske fremskridt, og vi tror, at det kan danne grundlag for en vellykket udvikling også for udviklingslandene i dag.

---

⁶ En sammenfatning af data fra produktionssiden kan findes i appendix til working paper-udgaven af Henriksen, Lampe og Sharp (2012) på <http://ideas.repec.org/p/kud/kuiedp/1004.html>

Kilder

Bjørn, C. (1982). *Dansk mejeribrug 1882-1914*. Århus: De Danske Mejeriers Fællesorganisation.

Bokelmann (1877). 'Mejeriberetning fra Lolland-Falster.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:11, pp. 114-125.

Buus, R.B.J. (1866). 'I hvilket forhold stiller Udbyttet af Studedefningen sig i Sammenligning med Indtægt af Meieridriften?' *Tidsskrift for Landøkonomi* 3:14, pp. 44-59.

Feilberg, P.B. (1861). 'En Mejerigaard i det østlige Holsteen.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 3:9, pp. 321-343.

Feilberg, P.B. (1862). 'Besøg paa et Par holske Mejerigaarde.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 3:10, pp. 263-275.

Fenger, R. (1873). 'Kan Kjødproduktion betale sig under de nuværende forhold i Danmark.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:7, pp. 381-408.

Henriksen, I., Lampe, M., Sharp, P. (2011). 'The role of technology and institutions for growth: Danish creameries in the late nineteenth century.' *European Review of Economic History* 15:3, pp. 475-493.

Henriksen, I., Lampe, M., Sharp, P. (2012). 'The strange birth of liberal Denmark: Danish trade protection and the growth of the dairy industry since the mid-nineteenth century.' *Economic History Review* 65(2), pp. 770-788.

Kærgård, N. (2007). 'Tidsskrift for Landøkonomi og Landhusholdningsselskabet: historien kort.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 193:1, pp. 11-22.

Lampe, M., Sharp, P. (2014). 'Just Add Milk: A Productivity Analysis of the Revolutionary Changes in Nineteenth Century Danish Dairying.' (manuscript, University of Southern Denmark/Universidad Carlos III de Madrid).

Leegaard, J. (1878). 'Mejeriberetninger fra det nordvestlige Jylland.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:12, pp. 83-95.

Schroll, H. (1876). 'Mejeriberetninger for Fyn for Sommerhalvaaret 1876.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:10, pp. 546-567.

Schroll, H. (1878). 'Mejeriberetning fra Fyn.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:12, pp. 61-82.

Sehested, N.F.B.A. (1857). 'Med Hensyn til Formen af Meieriopgjørelser samt Anvendelsen af Roer til Malkekøer.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 3:7, pp. 140-152.

Sehested, N.F.B.A. (1858). 'Nærmest med Hensyn til Formen af Meieriopgjørelser,' *Tidsskrift for Landøkonomi* 3:6, pp. 125-134.

Tesdorpf, E. (1867). 'Meddelelser om Agerbruget paa Ourupgaard, Gjedsergaard, etc.' *Tidsskrift for Landøkonomi*, 4:1, pp. 20-31.

Tesdorpf, E. (1868). 'Mejeriregnskaberne for Aaret 1866-67 fra Ourupgaard og Gjedsergaard.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:2, pp. 239-244.

Tesdorpf, E. (1871). 'Hvorvidt svarer Anvendelsen af en betydelig Driftskapital Regning i danske Agerbrug.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:5, pp. 90-113.

Tesdorpf, E. (1874). 'Hvilke Erfaringer i Vandmejeriet har man vundet i det sidste Aar?' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:8, pp. 449-473.

Tesdorpf, E. (1875). 'Det sidste Aars Erfaringer angaaende de forskjellige Mejerisystemer.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:9, pp. 486-506.

Tesdorpf, E. (1878). 'Den danske Landbrugs Stilling for nærværende Tid.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:12, pp. 18-43.

Valentiner (1858). 'Bemærkninger ved hr. Jægermester Sehesteds Afhandling om Meieriregnskab.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 3:6, pp. 349-353.

Valentiner, H.N. (1876). 'Mejeriberetninger for Sommerhalvaaret 1875-76. Fra Sjælland.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:10, 525-545.

Winkel, I. (1877). 'Mejeriberetninger. Fra Jylland.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:11, pp. 92-113.

Winkel, I. (1878). 'Mejeriberetninger fra Jylland (1876-77).' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:12, pp. 478-487.

Winkel, I (1880). 'Mejeribruget i Danmark, 1878-79.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:14, pp. 33-66.

Zytphen-Adeler, G.F.O. (1863). 'Den daglige forretningsorden og Aflæggelsen af Regnskab paa Hovedgaarden Adellersborg.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 3:11, pp. 377-398.

LANDALMUEN - ISÆR TIL TIENESTE

DET KONGELIGE DANSKE LANDHUSHOLDNINGSSKABS ANMÆRKNINGER I ALMANAKKEN I MERE END 200 ÅR

Ejvind Slottved, Universitetshistoriker, mag. art.

Gaarden har kuns et offentligt Bibliotek. Det bestaar af den nye evangeliske Psalmebog, Rasmussens ABC og Birchs Bibelhistorie. Almanakken, hvori der findes en uskatterlig Afhandling om Krop, Kuller og Snive, var laant ud til Grovsmeden, der i sit Fag gærne vil holde Skridt med Tiderne.

Poul Martin Møller: Statistisk Skildring af Lægdsgaarden i Ølseby-Magle. 1819-21.

I mere end 200 år kunne man i Københavns Universitets almanak under overskriften *Fortsatte økonomiske Anmærkninger fra Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab, Landmanden især til Tieneste*¹

finde små og større afhandlinger af et meget varieret indhold, men alle med det formål at bistå danske landbrugere og landboer i det slidsomme og på anden måde krævende arbejde med at udbygge og udvikle dansk landbrug. Alle skrevet i et klart dagligsprog, så de har kunnet læses med udbytte også af folk uden særlige forkundskaber, og næsten altid meget læseværdige. Disse ofte oversete artikler var en af de måder, hvorpå Landhusholdningsselskabet løste sin opgave: at forsyne danske landbrugere med de fornødne kundskaber.²

Jeg skal i det følge nærmere redegøre for baggrunden for disse afhandlinger. Først lidt om den vigtigste: Det danske landbrug og dets tilstand i 1700-tallet.

---

¹ Som bekendt er landbrug en kompliceret sag. Det samme gælder benævnelserne for erhvervets udøvere, hvor skiftende tiders sprogbrug sætter sig spor selv i noget så stabilt som Landhusholdningsselskabets fortsatte anmærkninger i almanakken: I indledningen til den første anmærkning fra 1782 hedder det, at de skal være *Bonden i særdeleshed til Oplysning og Nytte*, men i næste sætning tales der om *Land-Almuen*. Fra 1784 finder vi den form for introduktion af den årlige anmærkning, der siden blev benyttet. Her slutter introduktionen af årets anmærkning med ordene *Landmanden især til Tieneste*. I 1806-78 erstattedes ordet *Landmanden* af *Land-Almuen*, hvorefter den mere neutrale betegnelse *Landbefolkningen* tog over indtil meddelelserne ophørte i 2004. Også et stykke Kulturhistorie!

² Jeg har mere indgående beskæftiget mig med disse afhandlinger i afhandlingen "Folkeoplysning i et kvart årtusinde" *Københavns Universitets Almanak 2000*, s. 207-40, og nærværende afhandling bygger til dels herpå.

Thorkild Kjærgaard beskrev i sin på mange måder banebrydende doktordisputats fra 1991 *“Den danske Revolution 1500-1800”* et Danmark på randen af et sammenbrud, som resultatet af en økologisk krise, der havde udviklet sig igennem de seneste 150-200 år. Når krisen blev afværget, skyldtes det ifølge Kjærgaard et enormt genopretningsarbejde, der tog sin begyndelse før 1700. Han ser derfor snarere landboreformerne i anden halvdel af 1700-tallet som et resultat af dette genopretningsarbejde. Herover for står den traditionelle opfattelse, der ser fremgangen i dansk landbrug efter 1750 som et resultat af reformerne, og lægger mindre vægt på det tidlige genopretningsarbejde.

Kjærgaards disputats gav anledning til en omfattende debat, der næppe endnu kan siges at være afsluttet. En debat, hvor Kjærgaard får megen kredit for at have etableret debatten om landboreformerne på et nyt tværvidenskabeligt grundlag, hvor de fleste samtidig har forholdt sig ganske kritisk til hans centrale teser. Således også Ole Feldbæk, der var 1. opponent ved disputatshandlingen, men som samtidig sluttede sin opposition med at konstatere at disputatsen *“er en bog, som forskningen vil være nødt til at forholde sig til.”*³ 2. opponenten Karl-Erik Frandsen var af samme mening, men tilføjede *“... det er ikke sikkert, at de vil nå til de samme konklusioner som Thorkild Kjærgaard.”* Og det er påfaldende hvor enige *ex auditorio* opponenterne, der ellers havde megen velunderbygget kritik af konkrete forhold, var i denne opfattelse.⁴

Det er ikke her stedet at gå nærmere ind i diskussionen om holdbarheden af Thorkild Kjærgaards teser. Men han har efter min mening på afgørende vis dokumenteret, at den voldsomme ændring af dansk landbrug, der fandt sted i 17- og 1800-tallet, er en langt mere kompliceret affære, end det billede som den ældre historieskrivning på området tegner, og hvor langt flere faktorer end hidtil antaget har spillet ind.

Jeg finder det derfor rimeligt i nedenstående rids, hvor jeg prøver at skitsere baggrunden op for stiftelsen af Landhusholdningsselskabet i 1769, og de opgaver, som selskabet kom til at varetage i de næste ca. 100 år, at tage udgangspunkt i Kjærgaards opfattelse.

Dansk landbrug havde ved 1700-tallets begyndelse ikke for alvor fjernet sig fra det tekniske grundlag, som var blevet etableret ved middelalderens slutning. Samtidig var landbruget under stigende pres. Et efter moderne målestok endog meget beskedent udbytte – det gælder marken såvel som stalden – skulle honorere stigende krav fra en voksende befolkning. Hertil kom et øget og svingende skattetryk – ikke mindst takket være en voldsom militær oprustning efter nederlagene til Sverige i 1600-tallet – frem 1700-tallets midte og dårlige priser på landbrugsvarer. Katastrofer som sandflugt eller et voldsomt udbrud af kvægpest i 1740'erne gjorde kun ondt værre. Endelig skal nævnes hoveriet, altså fæstebøndernes pligt til at arbejde på hovedgårdens jorder. Hoveriet og landgilden, der normalt bestod i en årlig naturalieydelse, var den afgift de danske fæstebønder,

---

³ Ole Feldbæk i *Historisk Tidsskrift*, 16. Række, Bd. I, s. 97 ff.

⁴ Karl-Erik Frandsen, og de øvrige indlæg ved disputatshandlingen i *Fortid og Nutid* 1992 s. 23-57.

som udgjorde den helt overvejende del af de danske bønder, måtte betale for deres gårde. Modsat landgilden kunne hoveriet sættes op, og blev det.

Også presset på de danske skove var stort. De skulle levere foder til kreaturerne, træ til brændsel, til bygning af skibe og huse, hegn om landbrugsjorden, og utallige andre formål, hvilket havde ført til, at de danske skove, der endnu i 1500-tallets begyndelse havde dækket ca. 25% af Danmark, 200 år senere kun udgjorde ca. 5%, som ydermere var i dårlig stand. Hvilket gjorde Danmark til Europas skovfattigste land.

Alt i alt en række forhold, der tilsammen gjorde en stigende belastning for det danske landbrug. Hårdest ramt var bønderne, men også herregårdsdriften led under de herskende tilstande. Nok var de skattefrie, og havde arbejdskraften gratis. Men så længe herregårdenes drift var afhængige af hovbønderne og disses gammeldags redskaber, gik det både ud over udbyttet og vanskeliggjorde indførelsen af ny teknologi. Som Chr. Ch. Christensen har formuleret det: *“at skulle den økologiske genopretning, som i samtiden blev forstået som produktivitetsstigning og økonomisk vækst, og som indledtes i England (og Holland og andre steder), fuldbyrdes i Danmark, krævedes nye dyrkningssystemer (afskaffelse af trevangsbruget og indførelse af kobbeldrift eller vekseldrift) og moderne agrartechnologi (primært jernmuldfjælspløve). Hvor bælgfrugter, kartofler, roer og brakfrugtavl indførtes på hovedgårdsjorden, sker det på bekostning af hoveriarbejdet. Hvorfor? Fordi hoveriet bygger på godsejernes teknologiske passivitet og af-*

hængighed af fæstebøndernes traditionelle redskaber og stivnede kvalifikationer. Så længe hovbonden sidder inde med den teknologiske kontrol, er han samtidigt hindringen for modernisering af hovedgårdsdriften. Løsningen lå for godsejeren i at erobre det teknologiske initiativ. Den progressive godsejer udmøntede det ved at vrage dele af sine hoverirettigheder, importere ny agrartechnologi fra England og lade lønnet arbejdskraft fra spotmarkedet omskole”.⁵ Et godt eksempel på den symbiose mellem bonde- og hovedgårdsdrift, der var et grundvilkår i det gamle landbosamfund.

Et symbol på hele denne udvikling har i eftertiden været indførelsen af stavnsbåndet i 1733. Det forbød bønderkarlene at forlade deres fødesogn uden tilladelse, officielt for at sikre rekrutteringen til militæret, reelt var det nok så meget et middel til at fastholde arbejdskraften, og sikre, at herremændene kunne finde fæstere til ledige gårde.

I løbet af 1700-tallet bredte der sig i samfundet, og i den danske regering, en forståelse af at der måtte gøres noget radikalt, hvis vilkårene for landbruget, der var det altdominerende erhverv, for alvor skulle forbedres. De forbedringer, der trods alt blev gennemført fra slutningen af 1600-tallet, var for det meste resultatet af enkelte godsejeres initiativer, og generelt var dansk landbrug i anden halvdel af 1700-tallet stadig ganske tilbagestående.

Først med landboreformerne kan man tale om en mere systematisk indsats. Ophevelsen af stavnsbåndet i 1788 er blevet symbolet på landboreformerne, men disse var meget mere end det. De udgjorde et komplekst system af reformer, der kom til

---

⁵ Chr. Ch. Christensen i *Fortid og Nutid* 1992 s. 36.

at danne rammen om en udvikling, som over få generationer førte dansk landbrug ind i nutiden.

Det Kongelige Danske Landhusholdningselskab

Hvis man siger, at selve formålet med landboreformerne var at muliggøre en modernisering og effektivisering af dansk landbrug, var det en grundlæggende svaghed, at der i det danske samfund ikke var nogen organisation eller struktur, der kunne tjene som den teoretiske platform for denne proces. En organisation hvorigennem det kendskab til nye dyrkningsmetoder og redskaber, nye afgrøder, bedre gødskning, bedre sygdomsbehandling osv., der i 1700-tallet opstod i Europa, på mere systematisk måde kunne introduceres i dansk landbrug.

Dette var erkendt i samfundets ledelse, men mulighederne for her og nu at gøre noget effektivt ved det var begrænsede. Også fordi Københavns Universitet, den eneste organisation, der kunne have spillet en rolle i en modernisering af dansk landbrug, netop i det 18. århundrede var i en faglig bølgedal, præget af stor konservatisme. Således var Universitetets fagkreds i det store og hele den samme som var blevet fastlagt ved reformationen i 1536. Hertil kom at professorerne, hvis lønninger var baseret på bøndergods, jfr. nedenfor, af rent privatøkonomiske grunde længe indædt bekæmpede gennemførelsen af landboreformerne på universitetsgodset, og i det hele taget forholdt sig afvisende over for ændringer. Københavns Universitet var i 1700-tallet, som den havde været det siden reformationen, først og sidst en præsteskoie.

En modernisering af Universitetet var en påtrængende opgave som blev løst med den nye universitetsfundats i 1788. Den førte i løbet af de næste generationer til en fornyelse af Universitetets fagkreds med introduktionen af en række nye discipliner, ikke mindst de netop da hastigt ekspanderende naturvidenskaber. Men universitetsreformen kom ikke så betids, at den kunne få praktisk betydning i forbindelse med landboreformerne.

Skal man derfor pege på nogle mere overordnede tiltag, der fik stor betydning for landbrugets videre udvikling, må det være oprettelsen af *Det Danske Landhusholdningselskab* 29. januar 1769. Selskabet kom i manglen på et egentligt landbrugsuniversitet i det meste af 1800-tallet til at varetage et meget stort ansvar for den stærke teknologiske og kundskabsmæssige opgradering af dansk landbrug, der fandt sted i denne periode. Ikke mindst når det drejer sig om det, der med et moderne begreb kaldes videnoverførsel. Altså hvorledes man fik bibragt danske landbrugere de kundskaber, der var nødvendige for landbrugets fornyelse. En opgave, som havde været en vigtig del af det gamle landsbyfællesskab, og som nu, med fællesskabets opløsning, hvorefter den enkelte bonde kom til at stå på egne ben, blev så meget mere påtrængende.

Landhusholdningselskabet opnåede hurtigt et driftstilskud fra kongens kasse og fik ret til at bruge betegnelsen "*Kongelige*" samt privilegier som f.eks. portofrihed og lokaler i Prinsens Palæ, det nuværende Nationalmuseum. Lige så vigtigt var, at de ledende navne bag landboreformerne (Rewentlow'erne, Bernstorff'erne, Colbiørnsen, Ove Høegh-Guldberg, Henrik Stampe og mange andre) indmeldte sig. Landhusholdningselskabets første præsi-

dent var J.H.E. Bernstorff, selv en af pionererne i landboreformerne, der på sit gods Bernstorff i Gentofte gennemførte en lang række praktiske reformer i driften.

Som nævnt var Universitetet ikke som uddannelsesinstitution interesseret i landbrug. Men med de enkelte professorer, der fik deres løn fra jordegods, forholdt det sig ganske anderledes. Med reformationen var Universitetet blevet ejer af et betydeligt bøndergods, som omkring 1600 var blevet delt i et antal portioner, de såkaldte corpora. Således at hver professor havde sit corpus, som han selv bestyrede, og hvis indtægter udgjorde hovedparten af vedkommendes løn.⁶ Det er derfor ikke mærkeligt, at der var 7 professorer blandt de 30 stiftende medlemmer, eller at professor i jura Jens Bing blev en af selskabets første vicepræsidenter.⁷

Landhusholdningsselskabet fik meget stor betydning for den heldige praktiske gennemførelse af landboreformerne gennem sine mange aktiviteter. Her kan især peges på udskrivning af priskonkurrencer, der førte til en række afhandlinger af høj faglig kvalitet, præmiering af dygtige landmænd, samt uddannelsesinitiativer af forskellig art. Ole Degn og Finn H. Lauridsen har i det festskrift, *For Fædrelandets bedre Flor*, der udkom i anledning af 200 års jubilæet i 1969, beskrevet hhv. Landhusholdningsselskabets præmiesystem og læringeinstitution, initiativer, der begge har haft endog meget stor betydning for at forbedre forholdene inden for dansk landbrug.

Derimod forbigår man også her de årlige efterretninger i universitetsalmanakken.

En aktivitet, der måske med nutidens øjne ikke syner af så meget, men som for datiden havde stor betydning, og som derfor fortjener at omtales nærmere.

Landhusholdningsselskabet og Universitetets almanak

I 1773 blev astronomen m.m. Thomas Bugge Landhusholdningsselskabets præsident. Han overtog i 1777 professoratet i astronomi ved Københavns Universitet, og dermed ansvaret for udgivelsen af Universitetets almanak, en af de mest udbredte publikationer i Danmark på den tid. Med Bugge, der var en alsidig begavelse, som blandt andet har spillet en stor rolle for den økonomiske og geografiske opmåling af Danmark, fik almanakken en ny energisk redaktør med sans for reformer. Han gik straks i gang: Allerede juleaften 1779 fik han kongens tilfaldelse til, at Landhusholdningsselskabet i den årlige almanak for fremtiden skulle *saadanne Anviisninger og saadanne nyttige lagttagelser og Konstgreb, som Erfarenhed med yderste Vished har lært at være nyttige*, til erstatning for de årligt tilbagevendende morgen- og aftenbønner og salmer, som var en arv fra den pietistiske forrige generation.

Almanakkens store betydning skyldes, at den for bønderne var et vigtigt redskab, først og fremmest på grund af oplysningerne om de årlige markeds- og torvedage, og det er nok derfor, at almanakken sammen med salmebogen og Luthers Lille Katekismus var den mest udbredte publikation i danske landbohjem,⁸ og at den udkom i efter datidens forhold helt enestående oplag, i visse år i op imod 100.000 eksemplarer. Det gjorde naturligvis alma-

---

⁶ Ejvind Slottved 1980 s. 17 ff.

⁷ Hertel 1919 s. 35 ff.

⁸ Jeg skylder afdøde universitetslektor, mag. art. Claus Bjørn tak for denne oplysning.

nakken særdeles økonomisk attraktiv, men også oplagt som medium for en storstilet folkeoplysningsindsats, da behovet meldte sig. Almanakkens store udbredelse er vidnesbyrd om, at de igangværende reformer i det danske landbrug, og det ønske om en modernisering af det danske landbrug der lå bag, og som førte til oprettelsen af Det Kongelige Landhusholdnings-selskab i 1769, repræsenterede et sådant behov. Og tillige et vidnesbyrd om en nødvendig forudsætning: at læsefærdighed var almindelig blandt danske bønder allerede i 1600-tallet, som fremført af blandt andre Thorkil Kjærsgaard.⁹

Som redaktør gennemførte Bugge i 1782 en reform af almanakken, der skulle få langtrækkende betydning. Det hedder i årets almanak:

“Det er Hans Kongelige Majestæts allernaadigste Villie og Befaling at de Psalmer og Bønner, som hidtidtil har staaet i Almanakken, skal udelades, og hans Landhusholdnings-Selskab i Kiøbenhavn i deres Sted lader indrykke adskillige Huusholdnings-Regler og nyttige lagttagelser eller praktiske Haandgreb. Ifølge forbemeldte allernaadigste Tilladelse, begynder Selskabet med dette Aar sine Anmærkninger, Bonden i særdeleshed til oplysning og nytte. Som næsten ingen af de Raad, hvilke Selskabet agter at give Land-Almuen, kan nyttes og iværksættes uden Fællesskabets Ophævelse, så maae man begynde med at anbefale denne vigtige Sag. Man tvivler ikke at jo de vigtige Fordeele, som der med ere forbundne, ville blive mere og mere indseete og erkjendte ved de mange Exempler, man derpaa daglige seer paa

saa mange Steder og i adskillige Provindser her i Riget.”

Dette blev starten på de *Økonomiske Anmærkninger fra Det Kongelige Danske Landhusholdnings-Selskab, Landmanden især til Tjeneste*, som siden blev bragt i almanakken indtil 2004. Og som har ført til en perlerække af artikler af gennemgående meget høj kvalitet. Kulturhistorisk er der tale om et enestående materiale, som tillige stadig har aktualitet. Således er de praktiske dyrkningsanvisninger i almanakken fra midten af det 19. århundrede og frem til efter 2. verdenskrig i høj grad en beskrivelse af de metoder nutidens økologer må arbejde med.

De første år 1782 - 1787: Fuld kraft frem

Set under ét, er det ikke så svært at se, at de mere end 200 års anmærkninger falder i forskellige epoker, der afspejler udviklingen i samfundet i almindelighed og landbruget i særdeleshed, hvilket vil blive nærmere belyst i det følgende.

Det starter med en fanfare: Historikeren Fridlev Skrubbeltrang har om Landhusholdnings-selskabets virksomhed sagt, *“at det som sådan ikke tog stilling til den politiske kamp eller forhandlingerne om mere eller mindre bondevenlige landboreformer”*,¹⁰ og rigtigt er det, at selskabets egentlige betydning og store indflydelse helt fra begyndelsen bygger på dets udpræget praktiske indsats.

Det betyder dog ikke, at selskabet veg tilbage for stillingtagen til tidens brændende spørgsmål, som f.eks. spørgsmålet om landsbyfællesskabets opløsning. Et emne, der siden 1750'erne havde været et af de helt centrale stridspunkter i landboreform-

---

⁹ Thorkil Kjærsgaard 1991 s. 156.

¹⁰ Fridlev Skrubbeltrang 1978 s. 276

debatten, der havde delt godsejerne i skarpt adskilte lejre.

Herom vidner, at Landhusholdningsselskabets første guldmedalje i 1794 blev givet til sognepræst i Gentofte Hans Jørgen Christian Høegh, en bror til Ove øegh-Guldberg, for en afhandling, der stærkt anbefaler opløsning af landsbyfællesskabet.

Tilsvarende handler de første 6 anmærkning i universitetsalmanakken om samme emne. Den første fra 1782 begynder således: *”Som næsten ingen af de Raad, hvilke Selskabet agter at give Land-Almuen, kan nyttes og iværksættes uden Fællesskabets Ophævelse, så maae man begynde med at anbefale denne vigtige Sag. Man tvivler ikke at jo de vigtige Fordeele, som der med ere forbundne, ville blive mere og mere indseete og erkjendte ved de mange Exempler, man derpaa daglige seer paa saa mange Steder og i adskillige Provindser her i Riget”*. Anmærkningerne er anonyme, men det er nærliggende at antage, at Hans Jørgen Christian Høegh også her er forfatteren.

Det er forståeligt, og på længere sigt givet klogt, men alligevel ganske dristigt, at Landhusholdningsselskabet startede sin række af meddelelser med en direkte konfrontation med et af de allermest ømtålelige emner i hele reformdebatten.

Anmærkningen i 1782 var tillige forsynet med en opfordring til læserne, der hyppigt blev gentaget i de kommende år: *”I øvrigt anmodes de, som ønsker sig Selskabets Anmærkninger samlede, at ville gjemme Almanakkerne, som de efterhaanden udkommer, da der i dem altid hvert Aar kan ventes nogen ny Materie”*. Man kan roligt – her mere end 200 år senere – sige, at Landhusholdningsselskabet på fornem

måde har levet op til denne hensigtserklæring.

1788 - 1796: Anonyme småstykker

Hvor de første 6 års anmærkninger udgør en slags samlet føljeton, skifter billedet i de næste 9 års anmærkninger til en blandedt buket af småstykker om stort og småt, hvor nyt og gammelt, centrale og mere marginale temaer skifter hulter til bulter, tilsyneladende uden nogen samlet plan. Tilsammen giver de et charmerende og levende indblik i landlivets mangfoldighed og genvordigheder for 200 år siden. Man kommer helt ud i krogene, hvad artikler som, hvordan man tilbereder ribsvin eller laver berberisksaft (1792), bevarer æg fra at rådne eller gemmer nødder vinteren over (1794) m.fl. vidner om. For ikke at tale om artiklen fra 1790 *Om forfrosne livløse Menneskers Redning*, hvor der advares om, at det at bringe et *forfrossent livløst Menneske paa en Gang i Varmen, er Veien til at dræbe det!*

Det er nu ikke bagateller alt sammen, selv om artiklerne er uanseelige. Med småstykkerne om at lave søde oste fra 1788, og behandlingen af mælken fra 1790 lyder startskuddet til en oplysningskampagne, der skulle vare et århundrede, indtil andelsbevægelsen og bygningen af mere end 1200 andelsmejerier 100 år senere gjorde mejeriprodukter af høj kvalitet til en af dansk landbrugs hovedeksportartikler. Og heller ikke Landhusholdningsselskabets iver for nye afgrøder fornægter sig, hvad artikler om kartofler (1791), kålrabi (1793), rajgræs og lucerne (1794) eller hamp (1796) vidner om. Artiklen om kartofler fra 1791 er et fint eksempel på tonen i disse års anmærkninger:¹¹

---

¹¹ I anmærkningen for 1919 med titlen *”Kartoflens Dyrkning og Anvendelse”*, tages emnet kartofler op igen. Der er sket noget i de forløbne 127 år!

"Om Kartofler

Kartofler eller Potatos ere i Aaret 1585 af Engælænderne først bragte til Europa fra America. Af alle forskellige Slags Kartofler er en MiddelSort af de hvide de bedste. De mindste, eller de man kalder Kastanie-Kartofler, ere vel de meest velsmagende, men bære ikke meget. De store, eller saakaldte engelske, bære vel meget, men ere temmelig tørre, dog ere de ogsaa gode at spise. Til Pudder eller Stivelse ere disse meget gode.

Den bedste og simpleste Maade, at anvende Kartofler i Huusholdningen er uden Tvivl denne: At vaske dem først og skrælle dem saa tyndt som mueligt, siden kaage dem i salt Vand eller Madsuppe, indtil de blive saa møre, at de læt lade sig giennemstikke med en Gaffel, derpaa helde Vandet fra Dem, og komme lidet Smør eller i Mangel deraf Madfit, paa dem, lade dem saa staae lidet paa en sagte Ild eller Gløder, hvorefter de meget got lade sig spise til salt Kiød eller Flesk. Til alle Slags Fisk, saavel færsk som tør og saltet, ere de ligeledes overmaade gode, naar man har lidt Sennup og Smør dertil.

Paa ovenmeldte Maade træde Kartoflerne i Brødets sted, da man til slige Retter bruger lidet eller intet Brød, naar man har nok af Kartoflerne. Udi Holland, hvor denne Maade at tillave Kartofler er almindelig, er det Mandfolkenes Arbeyde om Aftenen at skrælle dem, maaskee det og kunde komme i Brug hos os".

1797 - 1840: Velmenende patrioter

Bar det foregående tiårs anmærkninger i nogen grad tilfældighedens præg, kom der i løbet af den næste menneskealder helt anderledes orden i tingene. Karakteristisk for de årlige anmærkninger fra denne pe-

riode er, at de, på få undtagelser nær, er forfattet af kun tre personer.

Den første er Hans Jørgen Christian Høegh, hvis afhandling *Anviisning til et velindrettet Jordbrug for Gaardmænd og Huusmænd paa Landet*, København 1795 der i 1794 modtog første guldmedalje

Bogen blev en stor succes, den blev oversat til svensk og tysk i 1799 og genoptrykt i 1797 og 1811, og har givet været til stor nytte for rigtig mange bønder og husmænd. Men selvom Landhusholdningsselskabet nedsatte prisen til det halve af det normale for at Bogen kan saa meget meere udbredes, og ei blive for kostbar for den Uformuende, har prisen alligevel afholdt mange bønder og husmænd fra at købe den. Derfor giver det god mening, at Landhusholdningsselskabet fra 1797 begyndte at bringe en kort ekstrakt af indholdet af de enkelte kapitler i Høeghs bog, en praksis der, med et par enkelte afbrydelser fortsatte frem til hans død i 1805.

Herefter fulgte i årene 1807-14 en række anvisninger om en forbedret hesteavl, forfattet af professor ved Veterinærskolen Erik Viborg, der blev fulgt op med tre års varme anbefalinger af spisning af hestekød. Det er fristende at give et eksempel på Viborgs blomstrende stil:

"Saaledes er det uden Vidtløftighed, men med klare og fattelige Grunde beviist, at fordommen imod Hestekiøds Spiisning kun hviler paa vrang Begreber og en daarlig Hals-tarighed, usømmelig for det fornuftige og tænkende Menneske. Maae vi da ei undsee os dybt ved at nære denne Fordom, naar vi betænke, at aarligen saamange Hestekroppe overgives til Forraadnelse i Jorden, hvis Kiød kunde give vore Børn nærende Føde, styrke Ungersvendens og Mandens Arm, som

værner Fædrelandet eller dyrker dets Agre, og husvale Oldingen med en kraftig Suppe?”¹²

Den tredje forfatter var Johan Christian Drewsen, kendt som industridrivende, landøkonom, og politiker. Med ham vandt en ny form for forfattere frem, der sporadisk havde vist sig i de foregående år,¹³ nemlig den interesserede og veluddannede jordbruger, medlem af Landhusholdningsselskabet og ivrigt engageret i landbrugets fremme. I perioden 1816-36 belyste han et meget bredt spektrum af emner, generelle såvel som mere akutte, således var anmærkningerne for 1824 og 1828 helliget de forholdsregler, der kunne tages for at modvirke tørken i begyndelsen af 1820'erne og i 1826.

I anmærkningerne for 1832 og 1836 samlede Drewsen sine synspunkter i en række mere generelle betragtninger, uden egentlig titel, om vigtigheden af planlægning i jordbruget. Indledningen lyder således:

“Til ethvert vigtigt Foretagende bør vel overlagt lægges en Plan, der trolig bør følges, og ikke forlades, førend forøget Indsigt og Erfaring lærer, at der er endnu noget Bedre, noget mere Passende, som kan foretages. Hvor beklageligt er det derfor ikke, kun alt for ofte at se Bonden dyrke sin Jordlod uden Eftertanke, enten efter et Indfald, eller en indbildt Nødvendighed, ja mange Gange endog uden at have ordentlig inddeelt Jordloden, endskjøndt en ordentlig Inndeling af

Lodden er nødvendig for en hensigtsmæssig Dyrkning. Hans lod ser ud som et Stykke broderet Tøi og Agrene have ofte krumme og skieve Figurer. Vaarsæd og Vintersæd, Bælg-sæd, Kløver og Kartofler, sees ofte paa hans Mark i den fordæveligste Blanding; og den ene Ager løber ind i den anden. Eftertænkte han rigtigt, hvormeget han derved skader sig selv, saa bestræbte han sig vidst for at gjøre det bedre”.

Man kan synes, at det er en hård dom over den første generations udflyttede bønder, Drewsen her fælder, og måske urimelig hård. For selve mangfoldigheden af det kludetæppe han opmaler, bærer jo med sin omtale af afgrøder som bælg-sæd, kløver og kartofler vidnesbyrd, om de betragtelige fremskridt, der trods alt var sket. Drewsens afhandlinger tilhører med deres moraliserende tone ligesom Høeghs og Viborg 1700-tallets oplysningsfilosofiske orientering, hvor den landbrugsfaglige debat var domineret af velmenende reformvenlige patrioter fra samfundets øverste lag, til gavn og nytte for den ydmygt modtagende bonde.

Drewsens afgang som bidragyder til almanakken ser ud til at have voldt redaktionen problemer, i hvert fald blev der ikke bragt nogen meddelelser i 1833 og 1835.¹⁴ Herefter kom der nogle år med anonyme småstykker. Der er dog grund til at lægge mærke til nr. 54 fra 1839 *Om landoecono-*

---

¹² Jeg har i ovennævnte artikel fra 2000, jfr. note 2, citeret mere udførligt fra Viborgs anmærkninger.

¹³ Se således anmærkningerne fra 1806 og 1815.

¹⁴ Den myreflittige og vidtfavnende H.C. Ørsted havde i 1834, hvor årets anmærkning var en lille afhandling af Drewsen, *Noget om Foderets benyttelse*, udfyldt den tiloversblevne plads med to artikler, en *Om Tordenvejr* og en *Om stærke Drikke*, hvor han slår til lyd for brygningen af godt husholdningsøl, som middel imod det omsiggribende brændevinsdrikkeri. I 1835 skrev han en lang afhandling *Gamle og nye Tider*, hvor han gør op med de udbredte myter om at alting var så meget bedre i gamle dage, og i stedet hylder menneskehedens fortsatte fremskridt.

miske Foreninger, hvor der, efter inspiration fra Mecklenburg, agiteres for oprettelsen af landøkonomiske foreninger, som ramme om dyrskuer o.l., eller fælles hingstehold. Artiklen er interessant, fordi den viser, på hvilket primitivt stade det, der to generationer senere var blevet til andelsbevægelse og slagkraftige landboforeninger, befandt sig på ved århundredets midte.

Det følgende års anmærkning *Om Bondens Tilstand* er holdt i samme moraliserende stil som de ovenfor omtalte bidragydere anvender. Den anonyme forfatter, der tydeligt har følt sig højt hævet over den bonde han beskriver, omtaler de tidligere tiders dårligheder, de fremskridt, der trods alt var sket, og kommer især med forslag til yderligere forbedringer. Alt sammen i en patroniserende og – set med nutidens briller – temmelig nedladende tone, hvad afhandlingens afslutning kan tjene som eksempel på: *Enhver Bonde maa vel betænke, at i vore Dage er det Forstand og Kundskab, forenet med Flid og Retskaffenhed, der giver meest Anseelse.*

1841 – ca. 1900: Medlemserfaringer og landbrugets professionalisering

Anmærkningen fra 1840 kan stå som punktum for sin epoke. Den næste generation er den, hvor den uoplyste landalmue som Drewsen og hans forgængere, og den anonyme forfatter fra 1840, havde henvendt sig til, blev afløst af en målrettet og veluddannet bondestand, som selv i stadig højere grad overtog ansvaret for landbrugets videre faglige udvikling. Overgangen hertil kan passende markeres af anmærkningen fra 1841 *Om Ildstedernes bedre Indretning*, der udmærker sig ved at være konkret, og – som noget ganske nyt – illustreret.

Som listen over titlerne viser, spænder de følgende årtiers anmærkninger vidt, og minder umiddelbart om den blandede landhandel fra slutningen af 1700-tallet. Men går man ind i artiklerne, springer det umiddelbart i øjnene, på hvilket helt anderledes solidt fagligt grundlag, der nu blev rådgivet. Forfatterne var typisk medlemmer af Landhusholdningsselskabet, med solid praktisk erfaring fra – må man tro – større bedrifter, men tonen ændrede sig stadig mere i retning af dialog mellem ligemænd. N.E. Hofman (Bang), der dominerede i 1840'erne mindede endnu meget i sin stil om forgængerne, men herefter blev forfatterkredsen langt mere differentieret, og saglig i sin sprogbrug.

I 1862 indvarslede artiklen *Om Been og Oliekager* forfattet af B.S. Sørensen, professor ved den i 1858 oprettede Kongelige Veterinær og Landbohøjskole, (herefter forkortet KVL), de egentlige eksperter indtog. Herefter optræder medarbejdere fra KVL stadig mere flittigt som forfattere af de årlige anmærkninger, og har – naturligt nok – i hele 1900-tallet udgjort den største gruppe.

Men også en anden type professionelle forfattere begyndte nu at vinde indpas. Det var forstandere og andre medarbejdere ved de stadig flere landbrugsskoler, eller de mange konsulenter af forskellig art, der efterhånden kom til at stå til landbrugets rådighed. Der er noget næsten symbolsk i, at det var en forfatter fra denne kreds, forstander for Tune Landbrugsskole Christian Christensen, der i 1888-almanakken, som en markering af 100-året for stavnsbåndets ophævelse, skrev en stadig læseværdig artikel om *Sædskiftet fra 1788 til 1888*. Symbolsk, fordi landbrugsskolerne, ved at overtage ansvaret for den grundlæggende uddannelse af landbrugere, net-

op i de år havde afløst almanakken som den vigtigste formidler af ny viden til landmændene.

Der er ikke tvivl om, at disse forfattere førte til en stadig højnelse af det faglige niveau i Landhusholdningsselskabets årlige anmærkninger, et træk der har holdt sig helt til vore dage. Men samtidig markerer de også, som omtalt ovenfor, et skift i anmærkningernes funktion, til blot at være én blandt mange informationskilder, og måske endda en efterhånden lidt overset kilde.

Det kan være derfor at man op imod århundredeskiftet finder artikler om mere utraditionelle emner. Til dels forfattet af eksperter hentet uden for landbruget, fordi formidlingen af det basale landbrugsstof nu blev varetaget på anden måde. Som I.C. Jacobsen, Carlsberg, der i 1871 skrev om kvalitetskrav til den maltbyg, der skulle eksporteres til England, et vidnesbyrd om landbrugets fremadskridende specialisering, men også om et tæt samspil mellem landbruget og den efterhånden betydelige forædlingsindustri, der hentede sine råstoffer i landbruget.

Eller professor i fysiologi ved Universitetet, P.L. Panum, der i 1885 skrev om kømælkens betydning som menneskeføde. Baggrunden er naturligvis den omlægning af dansk landbrug til mejeridrift, der netop i 1880'erne fandt sted.¹⁵ Selvom eksporten af mejeriprodukter er det, der normalt forbindes med denne udvikling, siger det sig selv, at udviklingen af et stabilt hjemmemarked måtte være af allerstørste betydning. Allerede i 1890 blev temaet

fulgt op med en anmærkning *Om Andelsmælkerier*, og i 1903 *Om Kærnemælkens Næringsværdi*, begge forfattet af konsulent i mælkeribrug i Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab Bernhard Bøggild.

Artiklerne om kvægtuberkulose fra 1889, 1895, 1912 og 1938 føjer sig til denne gruppe artikler. Det virker slående for en nutidig læser, når forfatteren til den første afhandling indledningsvis helt nøgternt konstaterer, at hvert 7. dødsfald i *de civiliserede Lande* på det tidspunkt skyldes tuberkulose. Kvægtuberkulosen må formodes at have eksisteret lige så længe som kvægbruget. Når emnet nu blev taget op gentagne gange, skyldes det nok først og fremmest, at man først nu var i stand til at gøre noget effektivt ved problemet. Men det egentlige imponerende er, at en dyrlæge i Kolding, allerede seks år efter at Robert Koch i 1882 havde opdaget tuberkelbacillen, kunne offentliggøre en grundig anvisning på bekæmpelse af sygdommen, baseret på Kochs opdagelse.

De sidste hundrede år – Tiden indtil 1939: Tornerosesøvn

Det mønster for Landhusholdningsselskabets anmærkninger i almanakken, der tegner sig omkring år 1900, hvor stadig mere professionelle artikler om centrale emner dominerer, men hvor det man kunne kalde "hjørnerne" af erhvervet, også finder plads, holdt sig frem til midten af århundredet.

Anmærkningerne fra 1908 *Om Lyn og Lynafledere*, 1913 *Gedehold og Gedemælkens Betydning for Smaa børns Ernæring* og 1920 *Elektriciteten og dens Anvendelse i*

---

¹⁵ Det første andelsmejeri blev taget i brug 1882. 13 år senere, i 1895, var der 832, en kraftpræstation, der kun har deres lige i opførslen af de mere end 2000 sognekirker landet over i begyndelsen af middelalderen. Så meget mere imponerende, fordi andelsmejerierne blev opført på lokalt initiativ, og finansieret af lokale midler, uden statslig styring.

Landbruget m. fl. er gode eksempler på den sidstnævnte type afhandlinger. Særlig opmærksomhed skal henledes på de to artikler fra hhv. 1922 og 1936 om *Stuefluenes Bekæmpelse*, dels fordi de er typiske for den pragmatiske tilgang til emnet, der præger de fleste af anmærkningerne, men først og fremmest fordi forfatteren til den første artikel, Sofie Rostrup er den første af de i alt kun fire kvinder, der har leveret bidrag til anmærkningerne, de tre andre så sent som i 1985, 1988 og 2002! Et håndfast bevis på, at landbruget helt frem til nutiden har været en mandeverden.

Men at det folkelige grundelement i anmærkningerne – trods al professionalisering – var sejlivet, og holdt sig ind i det 20. århundrede, vidner følgende lille digt, bragt som afslutning på anmærkning nr. 124 fra 1911 *Om Jordens Afvanding og Kalkning*, om:

*Tørlægning af den vaade Grund
Og Kalk dertil gør Egnen sund
Gør Kærnen fyldig, Kinden rund
Og lokker smilet frem paa Mund.*

Derimod synes selve almanakken efterhånden at gå i stå. Det virker som om, at dens eksistens gik i glemme på Universitetet efter århundredeskiftet. Og måske er det netop det, der skete:

Universitetets almanakprivilegium udgjorde i ældre tid en ikke uvæsentlig del af dets økonomiske fundament. Efter at almanakken i en årrække havde været bortforpagtet overtog Universitetet selv forvaltningen i 1842. Samtidig blev der indført den ordning, at der af alle andre almanakker m.v., der blev udgivet i Danmark, skulle betales afgift til Universitetet. Og ældre læsere kan huske, hvorledes enhver kalender før 1976, hvor almanakprivilegi-

et, til Universitetets store tilfredshed endelig blev afskaffet, var forsynet med Universitetets lille røde almanakstempel.

Da Universitetets økonomi i 1800-tallet stadig var baseret på, at dets udgifter skulle bestrides af dets egne indtægter, herunder dem fra almanakken, var interessen stor. Konsistorium nedsatte en almanakkomité, hvis virksomhed man dels kan følge i Universitetets årbøger efter 1849. Komitéen tog mange initiativer til fornyelse af almanakken, især ved at der kom flere og flere oplysende artikler, måske inspireret af H.C. Ørsteds bidrag til almanakken i 1834-35, jfr. note 11. En af de allerførste var *Til forsvar for nyttige Dyr* fra 1860, hvor docent i zoologi ved Universitetet J.M.C. Schiødte slog et slag for ildsete insekter som hvepse og lignende. Ellers indeholdt disse bidrag ikke mindst gode råd om sundhed og levevis, og nogle blev genoptrykt gennem adskillige år. Nok først og fremmest dikteret af ønsket om at forbedre publikationens salgbarhed, men samtidig kan det ikke udelukkes, at Universitetet også på denne måde både har ønsket at bidrage til folkeoplysningen, samtidig med at man gjorde almanakken mere interessant for et større publikum.

Det stadig større misforhold mellem Universitetets indtægter og udgifter igennem hele det 19. århundrede førte til, at dets formue – og dermed indtægtsgrundlag – blev udhulet for til sidst at forsvinde helt. I 1894 var kassen tom, og hermed blev de sidste rester af Universitetets økonomiske selvstyre afskaffet.

Herefter blev Universitetets virksomhed altovervejende finansieret over de årlige finanslove, medens de få indtægter, herunder provenuet af almanakprivilegiet, tilfaldt statskassen. På den baggrund er det forståeligt, at Universitetet hermed miste-

de interessen for almanakken. Men det er samtidig et vidnesbyrd om at Universitetets primære interesse i publikationen var og blev pekuniær. Når der ingen penge var i sagen, var den uinteressant. En holdning, der har været fremherskende helt til vore dage.

I hvert fald er det en kendsgerning, at almanakken kort efter 1900 ikke længe omtales i de ellers særdeles udførlige årbøger, ligesom selve publikationen stivner. Dette ses mest tydeligt af at en række alment oplysende artikler trykkes igen og igen som f. eks. *De nyfødtes Øjenbetændelse*, trykt 1898-1911 og herefter enkelte år; *Om Fornyelse af Luften i vore Boliger*, trykt første gang 1905 og herefter stort set årligt frem til 1938; en orientering om metersystemet, der var blevet officielt indført 1910-12, blev gentaget i årene herefter, og endelig *Pas paa Børnenes Tænder*, der blev bragt årligt i perioden 1916-38.

Når hertil kommer, at layoutet forblev aldeles uændret siden før århundredeskiftet, således at man først gik over til at trykke almanakken med latinske bogstaver i 1939, på titelbladet først i 1950, får man unægtelig indtryk af en publikation, der sov Tornerosesøvn.

1939 - 1976: Meget beskeden fornyelse

Med almanakken for 1939 blev der endelig gennemført en meget beskeden fornyelse, hvis vigtigste indhold var, at det gotiske alfabet nu endelig blev afløst af det latinske, på titelbladet rådede gotikken dog frem til 1950. Og nogle af de mest støvede folkeoplysende artikler, jfr. ovenfor, blev afløst af mere tidssvarende.

Om disse års fra Landhusholdningsselskabets anmærkninger fra disse år er der ikke så meget nyt at sige. Forfatterkredsen er den samme, den domineres som i

de foregående årtier af medarbejdere ved KVL og landbrugsskolerne samt landbrugskonsulenter, og kvaliteten er høj, mange af artiklerne er særdeles læseværdige den dag i dag. Ikke mindst fordi de fortsat udgør et spejl af landbrugets udvikling.

Det er således interessant at følge starten på den udvikling, hvormed et bredt spektrum af kemikalier gør sit indtog i landbruget. Artikler som *Nye Midler til Bekæmpelsen af Ukrudt* fra 1948 af Afdelingsbestyrer H. Ingvard Petersen, Statens Ukrudtsforsøg, Lyngby, hvor pesticiderne omtales i anmærkningerne for første gang; eller *Antibiotika i husdyrenes foder* fra 1959, af professor Hjalmar Clausen og Arne Madsen, KVL, karakteristisk for disse års anmærkninger er begge artikler relativt ukritisk positive over for det nye.

En udvikling der siden i den sidste generations miljø- og økologidebat er kommet i skudlinien.

Det startede med den forureningsdebat, der satte ind fra 1960'erne, og som førte til såvel en mere kritisk holdning til udviklingen, som til øget interesse for at finde nye veje. Anmærkningerne fra 1969, *Reste af bekæmpelsesmidler i husdyrprodukter* af professor Svend Dalgaard-Mikkelsen og 1974, *Biologisk bekæmpelse af skadedyr*, af professor Jørgen Jørgensen, begge forfattere fra KVL er gode eksempler herpå. Og som det vil blive nærmere omtalt nedenfor, har Landhusholdningsselskabets anmærkninger i den seneste snes år i høj grad taget fat i miljødebatten i bredeste forstand.

Én ting virker slående, når man ser fortegnelsen over anmærkningerne i årene frem mod almanakprivilegiets ophævelse, nemlig spørgsmålet om landbrugets forhold til de europæiske fællesskaber. Når man tænker på hvilken afgørende rolle netop

landbrugets fremtid spillede i den meget omfattende – og til tider meget højrøstede offentlige debat i årene frem mod folkeafstemningen om Danmarks tilslutning til EF i 1972, er det påfaldende, at emnet udmærker sig ved helt at mangle i anmærkningerne fra disse år. Først i 1978 skriver administrerende direktør i Landbrugsrådet Kjeld Ejler en nøgternt konstaterende og ikke specielt visionær artikel. *EF's nuværende og fremtidige betydning for dansk landbrug*. Og siden er emnet ikke berørt.

Om ikke andet, så illustrerer dette forhold med al ønskelig tydelighed, hvor langt anmærkningerne har fjernet sig fra det, der var deres oprindelige formål og eksistensberettigelse: At bringe vigtig aktuel information om stort og småt – og også om de mere kontroversielle og principielle emner – ud til de enkelte landbrugere.

Efter almanakprivilegiets afskaffelse blev almanakken videreført af Københavns Universitet som en kommerciel publikation produceret på markedsvilkår. Redaktionen blev overtaget af en medarbejder ved Rektors Kontor, som siden i samarbejde med den lektor ved Astronomisk Observatorium, der har ansvaret for almanakberegningerne, har stået for redaktionen.

Der er i denne periode gennemført mange synlige forbedringer af almanakken: Papir- og tryk kvalitet er forbedret. Antallet af forskellige oplysende artikler, de fleste forfattet af videnskabelige medarbejdere ved Københavns Universiteter, er steget, så almanakken nu er oppe på ca. 200 sider. Hvor de emner der behandles, dækker et langt bredere spektrum, end ældre tiders fokus på sundhed og lignende. Som for eksempel den årlige *Naturkalender*, hvor

naturen i en egn i Danmark beskrives, ledsaget af en kunsthistorisk beskrivelse af kunstværker med relation til samme egn. Se således almanakken for 1998, hvor temaet var Skagens natur og Skagensmalerne. Som redskab til at gøre almanakken interessant for et bredt publikum, er disse afhandlinger særdeles velegnede. Endelig er der kommet mange flere – og bedre – illustrationer.

Det samme gælder dog ikke Landhusholdningsselskabets anmærkninger, der på det rent layoutmæssige område til det sidste, med få undtagelser har holdt sig til den konservative linje, der har været gældende igennem de mere end to hundrede år anmærkningerne spænder over, og hvor illustrationer har været sparsomme og beskedne.

Heldigvis kan man ikke sige det samme om selve artiklerne, der så godt som alle netop i den seneste snes år på fornem vis har levet op til det bedste fra tidligere tider, hvad enten det drejer sig om emnevalg, fagligt indhold eller læseværdighed. Og ikke mindst m.h.t. emnevalg har anmærkningerne helt til det sidste været på forkant med disse års løbende landbrugsdebat, og en række af landbrugsforskningens førende navne har leveret vægtige indlæg i den meget vigtige debat, der pågår i disse år, om hvorvidt landbruget fortsat skal udvikle sig efter de retningslinier, der har været gældende siden krigen, eller om udviklingen i hørere grad skal drejes i en retning hvor hensyn til økologi, miljø, etik og almindelige samfundsinteresser skal have en øget vægt.¹⁶ Uden at anmærkningerne af den grund har mistet den kaleidoskopiske og bestandige vekslen mellem stort og småt, der har været deres

---

¹⁶ Her kan særlig peges på anmærkningerne for årene 1987-91 og 1993-96.

kendetegn og charme lige fra starten. Og endda har bevaret evnen til fornyelse: Afhandlingen om *Skoven i landbruget* i almanakken for 1998 er den første i de mere end 200 år, der beskæftiger sig med de skove, der før landboreformerne var uløseligt forbundet med landbruget, men netop som et led i disse blev adskilt herfra.

I mere end 200 år har Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab i Universitetets almanak leveret vægtige bidrag til udviklingen af dansk landbrug. Bidrag som tillige er af meget stor almen- såvel som kulturhistorisk interesse. At selskabets bidragydere i snart et år hundrede efter at anmærkningernes oprindelige berettigelse for længst er borte, alligevel har været i stand til at opretholde en meget høj kvalitet i de enkelte anmærkninger er imponerende. Men man fristes til at spørge sig selv, om hvornår selskabet mon sidst overvejede, hvad formålet egentlig var med anmærkningerne? Måske er forklaringen på at anmærkning nr. 218 fra 2004 blev den sidste, den enkle, at man, da spørgsmålet til sidst blev stillet, måtte konstatere, at en meningsfuld besvarelse ikke længere var mulig.

Litteratur

Claus Bjørn (ed.): *Det danske landbrugs historie i-IV*, 1988.

Vagn Dybdahl (ed.): *For Fædrelandets bedre Flor. Bidrag til Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs Historie 1769-1969*, 1969.

Hans Hertel: *Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs historie I-II*, 1919-1920.

Thorkil Kjærgaard: *Den danske revolution 1500-1800. En økohistorisk tolkning*, 1991.

Niels Kærgård: *Efterslægt og Borgerdyd. Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs start og historie*. Københavns Universitets Almanak 2000, s. 259-68.

Erling Mortensen: *De viste vejen. Modtagere af Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs sølvbægre 1804-1969*, 1969.

Fridlev Skrubbeltrang: *Det danske landbosamfund 1500-1800*, 1978.

Ejvind Slottved: *Universitetets gods*. Københavns Universitet 1479-1979, Bd. IV, 1980, s. 1-45.

Ejvind Slottved: *Folkeoplysning i et kvart årtusinde*. Københavns Universitets Almanak 2000, s. 207-40.

Nr.	Aar	Titel
	1782	Uden titel. Om fordelene ved udskiftning og opløsning af fællesskabet.
1	1783	Uden titel. Om fordelene ved udskiftning og opløsning af fællesskabet (fortsat). Uden titel. Om kløveravl
2	1784	Uden titel. Om kløveravl (fortsat)
3	1785	Uden titel. Om enge.
4	1786	Uden titel. Om enge (fortsat).
5	1787	Uden titel. Om vanding af enge.
6	1788	<i>Om den Konst at gjøre søde Oste.</i>
7	1789	<i>Om Høe-Sletten og Høebierringen. Om Hørtøring uden Huset. Om at forekomme Brand i Korn. Raad for Skab og Udslet paa Faar og andre Kreaturer. Om at afholde Rotter og Muus fra at skiere Kornet i Laden.</i>
8	1790	<i>Om de Kiendetegn, hvoraf man kan slutte, om Jorden er god eller Ringe. Om Melken. Et forsøgt Middel at forekomme Brand i Hveden. Om forfrosne livløse Menneskers Redning.</i>
9	1791	<i>Om Kartoffler. Om Udfaldet af adskillige Forsøg, som ere erfarede paa Falster ved at saae gammel Hvede, og Bestræbelse paa, at Brand i Hveden derved forekommes. Om Humlens behandling ved og efter Tørringen.</i>
10	1792	<i>Om Ribs-Plantning og Dyrkningsmaade. Om Ribs-Viins Tillavning. Om Berberiske-Saftens Tillavning.</i>
11	1793	<i>Om Kaalrabi under Jorden. Om levende Gierder. Middel til at fordrive Rotter og Muus, som skiere Kornet i Laden. Om Midler til at forekomme Uheld og Mislykke i Quægavl. Om at bevare Æg fra at raadne.</i>
12	1794	<i>Om tvende nyttige Foder-Urter, det saakaldte Franske Raigræs, og den Svenske Lucerne. Om Nødders Bevarelse Vinteren over.</i>
13	1795	<i>Om Aarsagen til Brand i Hveden, samt Raad derimod.</i>

---

¹⁷ Titlerne er udskrevet bogstavret, det samme gælder forfatternavnene. I enkelte tilfælde er der som overskrift på en artikel uden titel valgt en karakteristisk passus i teksten, dette er da markeret med anførselstegn, se f. eks. nr. 5 fra 1788. Kun hvor særlige hensyn taler for det, er der i noterne medtaget biografiske oplysninger om forfatterne. At udstrække dette til at gælde samtlige forfattere ville være en interessant opgave, men en, der hører hjemme i en samlet udgivelse af alle anmærkningerne.

- 14 1796 *Om Hamp-Avlen.*
- 15 1797 *Om en udskiftet Jordlods Indhegning.*
- 16 1798 *Om hvad Jord der paa en udskiftet Lod bør udlægges til bestandig Eng, og sammes rette Behandling, alt efter Hr. Høeghs Forklaring i hans Priisskrivts 3die Kapitel.*
- 17 1799 *Om hvad Jord der paa en udskiftet Lod skal bestemmes til Ager, alt efter Hr. Høeghs Forklaring i hans Priisskrivts 4de Kapitel.*
- 18 1800 *Om Inddeling af Agerjordene paa en udskiftet Lod, saavel som om de inddelte Agerjorders Behandling og Dyrkning, efter den Forklaring, som er givet i Hr. Høeghs Priisskrivts 5te og 6te Kapitel.*
- 19 1801 *Om de inddelte Agerjorders Behandling og Dyrkning, efter den Forklaring, som er givet i Hr. Høeghs Priisskrivt, udi dets 6 Kapitel.*
- 20 1802 *Underretning om Fremgangsmaaden med at bevare Kartofler fra Forraadnelse, især med Hensyn til at foere Heste med dem, meddelt af en af Selskabets Medlemmer efter egen Erfaring.*
- 21 1803 *Om Sædekornets Behandling, efter den Forklaring, som er givet i Hr. Høeghs Priisskrivt, udi dets 7de Kapitel.*
- 22 1804 *Hielpe-Middel til Uldens Forædling.*
- 23 1805 *Fortsættelse om Kleveravl, tildels efter den Forklaring, som er givet i Hr. Høeghs Priisskrivt, udi dets 8de Kapitel.*
- 24 1806 *Omgangsmaaden at salte og røge Kiød og Flesk til egen Huusholdning. (Af oberst Falkenskjold).*
- 25 1807 *Forholdsregler til at foredle Hesten. (Af professor Wiborg).*
- 26 1808 *Forholdsregler til at foredle Hesten. (Af professor Wiborg).*
- 27 1809 *Forholdsregler til at foredle Hesten. (Af professor Wiborg).*
- 28 1810 *Forholdsregler til at foredle Hesten. (Af professor Wiborg).*
- 29 1811 *Forholdsregler til at foredle Hesten. (Af professor Wiborg).*
- 30 1812 *Om Hestekiøds-Spiisning. (Af Doctor og professor Wiborg, Ridder af Dannebrog).*
- 31 1813 *Om Hestekiøds-Spiisning. (Fortsat).*
- 32 1814 *Om Hestekiøds-Spiisning. (Sluttet).*
- 33 1815 *Om jordblanding (Uddraget af Assessor Zeuthens Anviisning til Opdyrkning af raae Jordlodder).*

- 34 1816 *Om Brakmarkens Benyttelse med Vikker.* Af J.C. Drevsen.
- 35 1817 *Mere Sæd og bedre Sæd.* Af J.C. Drevsen.
- 36 1818 *Uden titel. Om Giødningens Forøgelse.* Af J.C. Drevsen.
- 1819 Til Bonden. Landhusholdnings-Selskabet havde i Aar, ligesom i de forrige, vildet meddele nogle nyttige Vink og advarsler til Agerdyrkningens Bedste; men det har for denne gang maattet beroe, fordi Almanakkens Forfatter (professor i matematik og astronomi ved Københavns Universitet, C.F. Degen) ønskede at gjøre dens Læsere nøiere bekendt med dens Indretning.
- 37 1820 *Middel mod Ukrud i Sæden.* Af J.C. Drevsen.
- 38 1821 *Om Sædfølgen.* Af J.C. Drevsen.
- 39 1822 *Om Jordens Hvile.* Af J.C. Drevsen.
- 40 1823 *Om Markfred.* Af J.C. Drevsen.
- 41 1824 *Et Par Ord foranledigede ved de tvende sidste Aars Vandmangel.* Af J.C. Drevsen.
- 42 1825 *Et Par Ord om Kartoffelavl.* Af J.C. Drevsen.
- 43 1826 *Et Par Ord om Kartoffelavl.* (Fortsættelse). Af J.C. Drevsen.
- 44 1827 *Uden Titel. Om forbedring af foderet.* Af J.C. Drevsen.
- 45 1828 Uden titel. Om følgerne af tørken sommeren 1826. Af J.C. Drevsen.
- 46 1829 *Om Kartoffeltoppens nedlæggelse med Salt, til Vinterfoder.* Af J.C. Drevsen.
- 47 1830 *Vaadhed skader Ageren.* Af J.C. Drevsen.
- 48 1831 *Om sparsom benyttelse af Tørvemoser.* Anonym.
- 49 1832 Uden titel. Om vigtigheden af planlægning i jordbruget. Af J.C. Drevsen.
- 1833 Ingen meddelelse.
- 50 1834 Noget om Foderets benyttelse. Af J.C. Drevsen. Om Tordenvej. Af H.C. Ørsted Om stærke Drikke. Af H.C. Ørsted.
- 1835 Ingen meddelelse. i stedet en afhandling *Gamle og nye Tider* af H.C. Ørsted.
- 51 1836 Uden titel. Om vigtigheden af planlægning i jordbruget. Fortsættelse fra 1832. Af J.C. Drevsen.
- 52 1837 *Noget om Hornquægets Vinterrøgt.* Anonym Uden titel: Om tørvemoser.

- 53 1838 *Noget om Hesteavl*. Anonym.
- 54 1839 *Om landoekonomiske Foreninger*. Anonym.
- 55 1840 *Om Bondens Tilstand*. Anonym.
- 56 1841 *Om Ildstedernes bedre Indretning*. Anonym.
- 57 1842 *Kort Anviisning til at vælge Faar og holde dem sunde*. Af N. E. Hofman (Bang).
- 58 1843 *Nogle Paamindelser til Bonden, foranlediget af det vaade Aar 1841*. Af "P".
- 59 1844 *Om Valg af Køer og deres Opdræt*. Af N.E. Hofman (Bang).
- 60 1845 *Om Køernes Rygt og Pleie*. Af N.E. Hofman (Bang).
- 61 1846 *Nogle Ord om Staldgjødningens Behandling og Anvendelse m. m.* Af N.E. Hofman (Bang).
- 62 1847 *Lidt om Mergling*. Anonym.
- 63 1848 *Et Par Ord om Ølbrygning*. Af "B".
- 64 1849 *Nogle Ord om Runkelroens Dyrkning, især som Foder for Malkeqvæget*. Af J.H.B.
- 65 1850 *Kortfattet Anvisning til en sikrere og mere paalidelig Fremgangsmaade ved Bedømmelsen af Malkekøer, Tyre og Kalve*. Af Avlsforvalter J.B. Andersen, Gunderslevholm.
- 66 1851 *Om Vandafledning*. Af B. S. Jørgensen.
- 67 1852 *Hvorvidt det er rigtigt at undlade Foraarspløining til Sæd og i dennes Sted at tilberede Jorden med den svenske Harve*. Af Avlsforvalter J.B. Andersen, Gunderslevholm.
- 68 1853 *Om Engvanding*. Af Landvæsenscommisair Helmuth Krarup, Skibild pr. Herning.
- 69 1854 *Om Vandets afbenyttelse til Overrisling*. Af Landvæsenscommisair Helmuth Krarup, Skibild pr. Herning.
- 70 1855 *Om Gjødningens Behandling*. Af B.S. Jørgensen.
- 71 1856 *Om Gjødningens Opbevaring og Anvendelse*. Af B.S. Jørgensen.
- 72 1857 Uden Titel. Om den bedste mulige fodring af dyr, for at kunne holde så mange kreatur er som muligt. Af W. Lunn, Lautrupgaard.
- 73 1858 *Om Draining*. Af A, Valentiner, Gjeddesdal.
- 74 1859 *Om Bieavl*. Af A, Brun, Humlebæk.
- 75 1860 *Om Vigtigheden af Tilforladelige Opgivelæser af Udsæd, Indhøstning, Kreaturhold m.v..* Af A. Valentiner, Gjeddesdal. *Til forsvar for nyttige Dyr*. Af Professor. Schiødte.

- 76 1861 *Om dyrkning af Rodfrugter.* Af F. Wendt, Gaardeier, Skt. Jørgensgaard, Roskilde.
- 77 1862 *Om Been og Oliekager.* Af B.S. Sørensen, KVL.
- 78 1863 *Om Bondegaardens Indretning.* Resultat af priskonkurrence, udskrevet af Landhus-
holdningsselskabet i 1859 om tilvejebringelsen af tegninger til hensigtsmæssige og
billige bondegårde, baseret på de 2 præmierede projekter af henholdsvis tømmer-
mester Glahn, Nykøbing Falster og murmester Wienberg og arkitekt Boisen, Nakskov.
- 79 1864 *Lidt om Meierivæsenet paa Bøndergaarde.* Af. R.P.J. Buus, Gjedsergaard, Falster.
- 80 1865 *Lidt om Hestebeslaget.* Af Westring, KVL.
- 81 1866 *Om tidlig og sildig Saaning.* Af. R.P.J. Buus, Gjedsergaard, Falster.
- 81 1867 *Om Malkekøernes Ernæring og Udbytte.* Af. R.P.J. Buus, Gjedsergaard, Falster.
- 82 1868 *Om Trichinerne.* Af. Dr. H. Krabbe.
- 83 1869 *Om Kogning af Mad.* Af R.J. Fiord, KVL.
- 84 1870 *Om Sædsiftet.* Af J.B. Krarup, Daugaard Landbrugsskole ved Vejle.
- 85 1871 *Nutidens Fordringer til Maltbyg og Betingelserne for det danske Bygs fordelagtige
Afsætning i England.* Af J.C. Jacobsen, Carlsberg.
- 86 1872 *Græsmarken.* Af Lacoppidan, Ræfsgaard, Falster.
- 87 1873 *Om Landbrugsbogholderi.* Af Johannes Friis, Lillerup.
- 88 1874 *Om Selvhjælpsforeninger.* Af E. Tesdorff.
- 89 1875 *Nogle advarende Ord til den danske Landbruger om Oxens ondartede Lungesygge.* Af
E. Westring, KVL.
- 90 1876 *Møddingsstedet eller Samling, Behandling og Opbevaring af Staldgjødnings og
andre Gjødningsstoffer.* Af H. Heide, Bygholm Teglværk.
- 91 1877 *Om dyrkning af Husmandslodder.* Af Frank Wendt, Skt. Jørgensbjerg, Roskilde.
- 92 1878 *Om Dyrkning af Rodfrugter.* Af. J.C. la Cour, Landboskolen ved Lyngby.
- 93 1879 *Om Sædens bedst mulige Bjergning under vanskelige Veirforhold.* Af J.B.H. Andersen,
Gunderslevholm.
- 94 1880 *Kort Oversigt over de vigtigste Fodermidler, Deres bestanddele og Hovedegenskaber.*
Af P. Jessen, Lyngby.
- 1881 Ingen meddelelse. Se noter.
- 95 1882 *Om Landhestens Opdræt.* Af P. Jessen, Lyngby.

- 96 1883 *Om Græsmarkens behandling – Frøblandinger m.m.* Af P. Nielsen, Ørslev, Skælskør.
- 97 1884 *Om forbedring af Enge.* Af P. Feilberg, Søborg.
- 98 1885 *Om Komælkens Betydning som Fødemiddel for Mennesker.* Af Professor P.L. Panum, KU.
- 99 1886 *Om Kartoffelavl og Midler mod Sygdommens Udbredelse.* Af J.L. Jensen, København.
- 100 1887 *Om Stambogsføring i Husdyravlen.* Af J.B.H. Andersen, Gl. Kongevej.
- 101 1888 *Sædskiftet fra 1788 til 1888.* Af Chr. Christensen, Tune Landboskole.
- 102 1889 *Om Tuberkulose, særlig hos Kvæget.* Af Dyr læge J. Schmidt, Kolding.
- 103 1890 *Om Andelsmælkerier.* Af Bernhard Bøggild, København.
- 104 1891 *Smaaavink om Beskæring af Frugttræer.* Af C. Matthiesen, Gundsømagle Skole.
- 105 1892 *Svineavl og Svinefedning.* Af Peter Aug. Mørkeberg.
- 106 1893 *Fjerkræhold og Fjerkræavl.* Af Georg St. Bricka, Hillerød.
- 107 1894 *Ajlens Værdi og Benyttelse.* Af Niels Anton Hansen, Dalum Landbrugsskole.
- 108 1895 *Tuberkulosen hos Husdyrene og Midlerne til dens bekæmpelse.* Af B. Bang, KVL.
- 109 1896 *Om hensigtsmæssige Redskaber til Jordens Bearbejdning.* Af Statens Konsulent i Redskaber og Maskiner, H.F.K. Dencker, København.
- 110 1897 *Om Ukrudt og dets Udryddelse.* Af R. Hansen, Forsøgsstationen ved Lyngby.
- 111 1898 *Om Kartofflen og dens Dyrkning.* Af S.R. Lunde, Forsøgsstationen ved Lyngby.
- 112 1899 *Om Kvægavlens Ledelse.* Af Statskonsulent Peter Aug. Mørkeberg.
- 113 1900 *Lidt om Kontrolforeninger.* Af Statskonsulent Axel Appel.
- 114 1901 *Om lønnede Frugttrædyrkning.* Af Statskonsulent W. Riedel.
- 115 1902 *Oksebremsen.* Lektor i zoologi Dr. J.E.B. Boas, KVL.
- 116 1903 *Kærnemælkens Næringsværdi.* Af Konsulent i Mælkeribrug i Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab Bernhard Bøggild.
- 117 1904 *Svinets Røgt og Pleje.* Af Assistent, Landbrugskandidat P. Gommesen.
- 118 1905 *Ukrudtets Bekæmpelse.* Af Statskonsulent i Plantekultur R. Hansen, Forsøgsstationen i Lyngby.
- 119 1906 *Nogle Forhold vedrørende Høseavl og Høsehold samt Afsætning af Slagtefjerkræ.* Af Fr. Møller, København.

- 120 1907 *Bogføring i Landbruget. Vejen og Maalet.* Af S.E.A. Tuxen, Frederiksberg.
- 121 1908 *Lyn og Lynafledere.* Af Højskolelærer, cand. mag. L. Fr. la Cour.
- 122 1909 *Ajlen og dens Anvendelse.* Af Fr. Hansen, Askov Forsøgsstation.
- 123 1910 *Hegns- og Læplantning. . Hvorfor bør der plantes? II. Hegnsplantning. III. Læplantning.* Af Wilhelm Pinholdt, Vejers Klitplantage.
- 124 1911 *Om Jordens Afvanding og Kalkning. I. Afvanding. II. Kalkning og Mergling.* Af T. Westermænd.
- 125 1912 *Hvad skal Landmanden gøre for at bekæmpe Tuberkulosen hos Husdyrene?* Af B. Bang, KVL.
- 126 1913 *Gedehold og Gedemælkens betydning for Smaabørns Ernæring.* Af O.P. Pyndt.
- 127 1914 *Om Landmandens boglige Hjælpemidler.* Af Statskonsulent R. Hansen.
- 128 1915 *Hvorledes faas det størst mulige Udbytte af Høseholdet?* Af Konsulent W. A. Kock.
- 129 1916 *Valg og Indkøb af Sædefrø. A. Kornsorterne. B. Rodfrugterne. C. Græsmarksplanterne.* Af A. Dorph-Petersen, Statsanstalten Dansk Frøkontrol.
- 130 1917 *Om Lucerne. Jordbund. Gødskning. Podning. Dyrkningsmaade. Renholdelse. Sorter. Benyttelse. Sygdomme. Lucerne-Græsblanding.* Af. G. Lindhard.
- 131 1918 *Om Havens Pasning. Læbæltet. Frugthaven. Køkkenhaven. Prydhaven.* Af Forsøgsleder Niels Esbjerg.
- 132 1919 *Kartofflens Dyrkning og Anvendelse.* Af L.P. Jacobsen, Tylstrup.
- 133 1920 *Om Elektriciteten og dens Anvendelse i Landbruget. Hvad er elektriciteten? Hvordan maales Elektriciteten? Hvorledes bør Elektricitetsforsyningen ordnes? Betalingsformerne for den elektriske Strøm. Elektrisk Belysning. Elektromotoren. Motorens Pasning. Installationen.* Af J. Ch. Arnfred, Askov.
- 134 1921 *Valg og Indkøb af Roefrø. Arter, Sorter og Stammer af Foderroer. Indkøb af Roefrø.* Af Forsøgsleder L. Helweg.
- 135 1922 *Stuefluens Bekæmpelse.* Af Sofie Rostrup.
- 136 1923 *Kraftmaskinernes Anvendelse i Landbruget.* Af Statskonsulent N. Balle.
- 137 1924 *Fodring af Malkekøer.* Af Forstander H.J. Rasmussen, Næsgaard.
- 138 1925 *Mælkens Behandling og Produktion i Hjemmet.* Af Forstander ved Statens Forsøgsmejeri A.P. Hansen.
- 139 1926 *Behandling af varige Græsmarker.* Af Landbrugsskoleforstander Hans Hansen, Graasten.

- 140 1927 *Grundforbedringsarbejder i Landbruget. Skadeligt Vand. Vandløb og Vandløbsregulering. Kunstig afanding. Detailæafvanding (Dræning). Oiffentlige Midler til Hjælp til Grundforbedringsarbejder.* Af Landinspektør Aage Fejlberg.
- 141 1928 *Erfaringer vedrørende Brugen af Kunstgødning.* Af Konsulent M.K. Kristensen.
- 142 1929 *Om den bedst mulige Behandling af vore Handelsæg.* Af Statskonsulent W.A. Kock.
- 143 1930 *Om Fodring af Svinene.* Af Professor Johs. Jespersen.
- 144 1931 *Ungkvægets Fodring og Pleje.* Af Konsulent K. M. Andersen, Taastrup.
- 145 1932 *Bekæmpelse af Planter sygdomme. Almindelige Synspunkter ved Bekæmpelse af Landbrugsplanternes smitsomme Sygdomme.* Af Professor, Dr. Ferdinandsen.
- 146 1933 *Regnskabsføring i Landbruget.* Af Professor O.H. Larsen.
- 147 1934 *Staldgødningens Nedbringning.* Af Forstander Karsten Iversen.
- 148 1935 *Dyrkning af Bælgplanter.* Af Konsulent P. O. Overgaard.
- 149 1936 *Stuefluens Bekæmpelse.* Af Professor, Dr. Phil. Mathias Thomsen.
- 150 1937 *Kartofflens Dyrkning og Anvendelse.* Af Forsøgsleder Thøger Frederiksen, Frederikshøj.
- 151 1938 *Kvægtuberkulosens Bekæmpelse.* Af Professor Oluf Bang.
- 152 1939 *Konservering af Grøntfoder.* Af Landbrugslærer P.N. Gaardmand.
- 153 1940 *Mund- og Klovsyge.* Af veterinærdirektør Gerhard Petersen.
- 154 1941 *Forebyggelse af Brandfare i Landbrugsbygninger.* Ved Dansk Brandværns Komité.
- 155 1942 *Faareavl og Faarehold.* Af Konsulent Frits O. Jensen, Hornslet.
- 156 1943 *Bekæmpelse af smitsom Kastning hos Kvæget.* Af Forsøgsleder, Dr. Axel Thomsen, Statens veterinære Serumlaboratorium.
- 157 1944 *Hør.* Af Forstander J.C. Lunden, Statens Forsøgsstation, Lyngby.
- 158 1945 *Dræning.* Af Distriktsbestyrer ved Det danske hedeselskab, J. M. Jakobsen.
- 159 1946 *Pelsdyravl.* Af Konsulent Alf. Lund, Dansk Pelsdyravlerforening, Kgs. Lyngby.
- 160 1947 *Proteinforsyningen i Efterkrigstiden.* Af Forsøgsleder, Dr. agro. V. Steensberg.
- 161 1948 *Nye Midler til Bekæmpelsen af Ukrudt.* Af Afdelingsbestyrer H. Ingvard Petersen, Statens Ukrudtsforsøg, Lyngby.
- 162 1949 *Traktoren i dansk Landbrug.* Af Statskonsulent Niels Balle.

- 163 1950 *Afkomstprøver for tyre*. Af professor L. Hansen Larsen.
- 164 1951 *Maskinstationer i dansk landbrug*. Af Olaf Nielsen.
- 165 1952 *Smitsom Kalvekastning*. Af veterinærinspektør Aage Suurballe.
- 166 1953 *Brugen af kemiske midler i ukrudts- og skadedyrsbekæmpelsen. Risiko for mennesker og dyr*. Af H. Ingvard Petersen og Chr. Stapel.
- 167 1954 *Fluebekæmpelsesmidler og –metoder*. Af N.J. Højgaard Olsen.
- 168 1955 *Bekæmpelse af kvægets smitsomme yverbetændelse*. Af dyrlæge P. Livoni, leder af De danske Mejeriforeningers Fællesorganisations Hygiejnelaboratorium.
- 169 1956 *Lidt om forædling af landbrugsplanter*. Af forstander, dr. agro. K.J. Frandsen, DLF og FDBs planteforædlingsvirksomhed, Ørtoftegaard.
- 170 1957 *Kunstig sædooverførsel i dansk kvægavl*. Af forstander, dr. Knud Rottensten.
- 171 1958 *Ensilering af foderafgrøder*. Af forstander H. Land Jensen.
- 172 1959 *Antibiotika i husdyrenes foder*. Af professor, dr. Hjalmar Clausen og ass. Arne Madsen.
- 173 1960 *Mekanisering og rationalisering i dansk landbrug*. Af forstander Johs. Ridder.
- 174 1961 *Landbrugets byggeproblemer*. Af forstander K. Møller, Hammerum.
- 175 1962 *Radioaktive stoffers anvendelse i landbrugsforskningen*. Af forstander, lic. agro. Jerns Sandfær.
- 176 1963 *Kemiske jordanalyser og deres udnyttelse i dansk landbrug*. Af konsulent Johs. Olesen.
- 177 1964 *Driftsvejledning i landbruget*. Af sekretariatschef Jørgen Pedersen.
- 178 1965 *Vandbalance og kunstig vanding i jordbruget*. Af professor, dr. H.C. Aslyng.
- 179 1966 *Den moderne arvelighedslære anvendt i husdyravlen*. Af professor, dr. agro. Ole Venge.
- 180 1967 *Landbruget som leverandør til industrien*. Af forstander, lic. agro. P. Sonne Frederiksen.
- 181 1968 *De unges uddannelse i landbruget*. Af forstander Andreas Andersen.
- 183 1969 *Rester af bekæmpelsesmidler i husdyrprodukter*. Af professor, dr. med. vet. Sv. Dalggaard-Mikkelsen.
- 184 1970 *Blodtyper i husdyravlen*. Af professor, dr. med. vet. Johannes Moustgaard.
- 185 1971 *Landbrugets befolkningsmæssige og økonomiske stilling i samfundet*. Af direktør, cand. oecon. Erik Krogstrup.

- 186 1972 *Planteforædlingens betydning for samfundsernæringen*. Af forstander, dr. agro. K.J. Frandsen.
- 187 1973 *Planterne som kemisk fabrik*. Af professor, dr. phil. D. Müller.
- 188 1974 *Biologisk bekæmpelse af skadedyr*. Af professor, lic. agro. Jørgen Jørgensen, KVL.
- 189 1975 *Udviklingstendenserne i moderne erhvervsuddannelse*. Af undervisningsinspektør A. Andreassen.
- 190 1976 *Industriel udnyttelse af overskudshalm*. Af forstander, lic. agro. P. Sonne-Frederiksen, Bioteknisk Institut, Kolding.
- 191 1977 *Jordbrug, miljø og samfund*. Af lektor, lic. agro. Chr. Jørgensen, Økonomisk Institut, KVL.
- 192 1978 *EF's nuværende og fremtidige betydning for dansk landbrug*. Af administrerende direktør Kjeld Ejler, Landbrugsraadet.
- 193 1979 *Proteinbalancen, nationalt og internationalt*. Af professor Carl Thomsen, KVL.
- 194 1980 *Vand som produktionsfaktor i dansk landbrug*. Af forstander, cand. agro. Kr. Hardy Knudsen, Statens Forsøgsstation, St. Jyndevad.
- 195 1981 *Sundhedskontrol af levnedsmidler*. I. Sundhedskontrollen og fødemiddelkæden. Af professor Niels Skovgaard, KVL, Institut for veterinær Mikrobiologi og hygiejne. II. Kontrol for rester af lægemidler, pesticider, svampegifte og tunge metaller samt kontrol med korrekt anvendelse af tilsætningsstoffer, af lektor, dr. med. vet. Folke Rasmussen, KVL, Afdeling for farmakologi og Toksikologi.
- 196 1982 *Landbrugets status og fremtidsudsigter*. Ved Landbrugsrådets Præsident, proprietær H.O.A. Kjeldsen, Lerkenfeldt.
- 197 1983 *Ejerskabsforhold i dansk landbrug, historisk belyst*. Af lektor Karsten Kyed, KVL.
- 198 1984 *Mælk – et næringsmiddel gennem århundreder*. Af professor A. Jul Overby, KVL's Mælkelaboratorium.
- 199 1985 *Ny teknologi i landbrugets informationsformidling*. Af overbibliotekar, lic. techn. Inge Berg Hansen, DVJB.
- 200 1986 *Kvælstofbalancer i jordbruget*. Af Kjeld Rasmussen, KVL, Kemisk Institut.
- 201 1987 *Dyret og mennesket i den teknologiske tidsalder*. Af professor emeritus Aage Jepsen.
- 202 1988 *Regler og debat omkring genteknologi*. Af professor Ebba Lund, KVL.
- 203 1989 *Jordbrug, samfund og miljø*. Af H.E. Jensen og N.E. Nielsen, KVL.
- 204 1990 *Samfundsøkonomiske aspekter ved begrænsning af miljøforurening*. Af professor Jon Vibe-Pedersen, Aarhus Universitet, Økonomisk Institut.

- 205 1991 *Patentlovgivningen og Biologien*. Af professor, dr. jur. Mogens Koktvedgaard, KU.
- 206 1992 *En jordnær forbindelse til verden omkring os. Om landbrugsredskabernes historie*. Af professor, dr. phil. & agro. Axel Steensberg.
- 207 1993 *Naturetik og dyrevelfærd*. Af formand for Det Dyreetiske Råd, forskningsstipendiat, dr. phil. Peter Sandøe, Københavns Universitet.
- 208 1994 *Landbrug og vandmiljø*. Af professor Kjeld Rasmussen, Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab.
- 209 1995 *Vor natur: Et valg*. Af mag. scient. Bent Lauge Madsen, Miljøstyrelsen.
- 210 1996 *Biodiversitetskonventionen – dens baggrund, tilblivelse, indhold og perspektiver*. Af kontorchef Veit Koester, Skov- og Naturstyrelsen.
- 211 1997 *Dansk Jordbrugsforskning ved årtusindskiftet*. Af professor, dr. med. vet. Knud Nielsen, KVL.
- 212 1998 *Skoven i landskabet*. Af Niels Elers Koch, Anders E. Billeschou og J. Bo Larsen.
- 213 1999 *Biologisk Bekæmpelse af Parasitter*. Af Peter Nansen og Michael Larsen.
- 214 2000 *Efterslægt og borgerdyd: Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskabs start og historie*. Af professor, dr. Polit. Niels Kærgård, KVL.
- 215 2001 *Økologisk jordbrug for fremtiden* Af Sven Nybo Rasmussen, dr. med. og økologisk landmand.
- 216 2002 *Kan vi fodre husdyrene, så de animalske fedtstoffer bliver mere ernæringsrigtige?* Af Kirsten Jakobsen, Danmarks Jordbrugsforskning, Formand for Landhusholdningsselskabets Akadimiråd.
- 217 2003 *Pesticider i8 miljøet – spredning og effekter*. Af forskningsprofessor, dr. Agro. Arne Helweg, Danmarks Jordbrugsforskning
- 218 2004 *Kloning af husdyr*. Af Professor dr. Med. vet. Torben Greve, KVL.

PATRIOTISK SELSKAB: FORSKNING OG RÅDGIVNING - I HISTORISK OG NUTIDIGT PERSPEKTIV

Peter Borreby, udviklingsdirektør, Patriotisk Selskab

Langt fra alle landbrugere kunne læse og skrive, da Patriotisk Selskab blev grundlagt for over 200 år siden. Protokollerne fra de allerførste år bugner af forslag, der kunne rådgive det hjemlige erhvervsliv, men det var svært at omsætte dem til daglig praksis. Selskabets stiftere var ganske enkelt forud for deres tid. Fremsynetheden overlevede dog, og i dag leverer Patriotisk Selskab fortsat rådgivning på et førende og fremadrettet niveau.

Et opråb fra fem fremtrædende fynboere førte i 1810 til dannelsen af Fyens Stifts patriotiske Selskab. Et nyt selskab skulle hjælpe det hjemlige erhvervsliv, være et arnested for nye tanker og virkeliggørelsen af dem og således bidrage til udviklingen af landbrug, fiskeri og industri. Midlerne skulle være udbredelse af oplysning, tilskud til nyttige og lovende foretagender samt konkurrencer med præmier.

Opråbet kom i en mørk tid for fædrelandet – kort efter slaget på Reden og Københavns bombardement og kort før statsbankerotten og tabet af Norge. Med andre ord: I en tid, hvor fædrelandet havde god brug for aktive sønner og døtre.

På den baggrund var der mange tilskynelser til at begynde et patriotisk foretagende, og tiden var også rig på forbilleder.

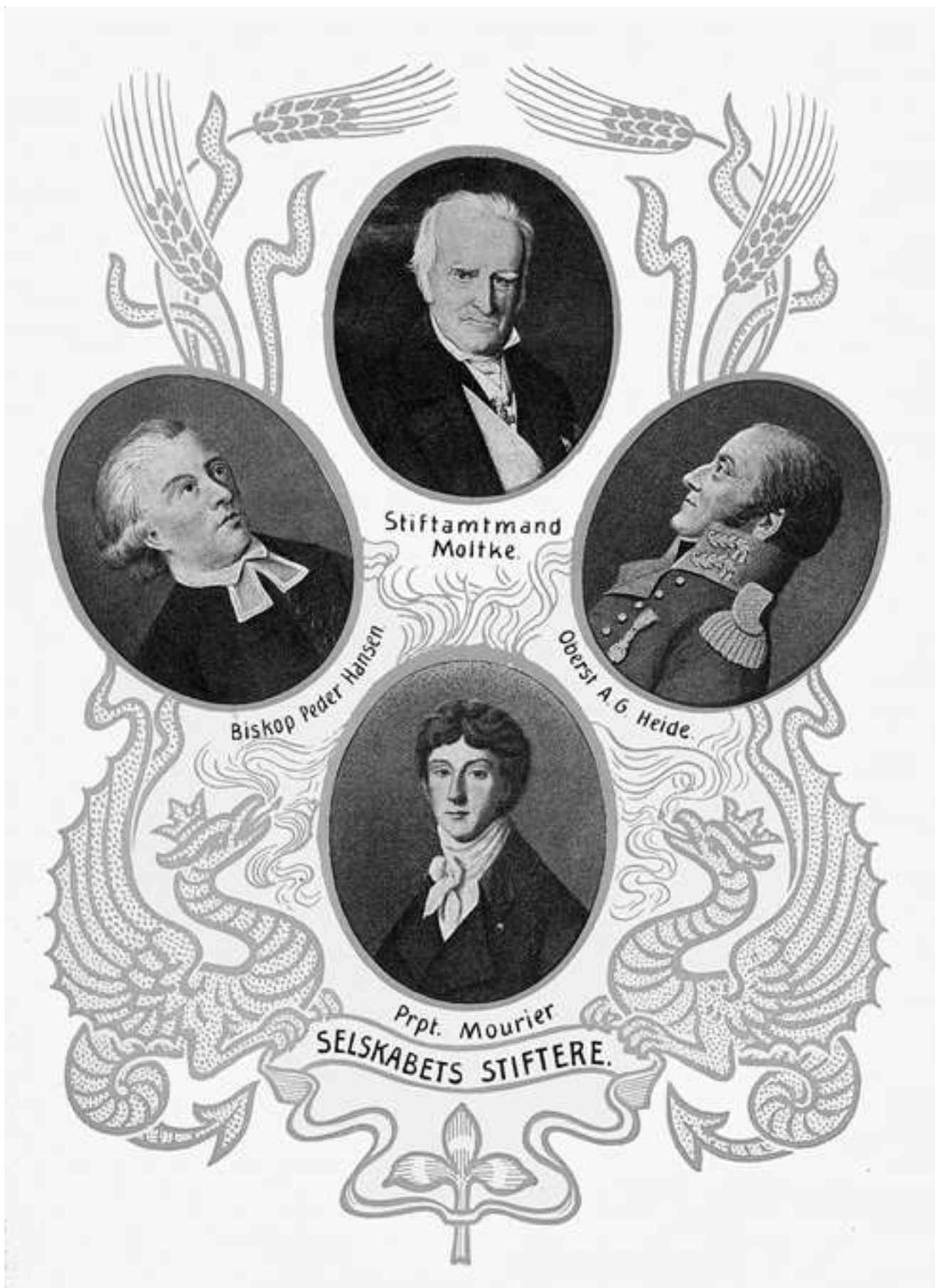
Trods de fem ophavsmænds fremsynethed stod selskabet flere gange i de første årtier over for at lide visnedøden, først og fremmest fordi mange af de ideer, som blev udkastet af selskabets ledende medlemmer, viste sig at være forud for deres tid. Langt fra alle landbrugere kunne læse og skrive, da selskabet blev grundlagt, og publikum var endnu ikke modent til at tage imod de mange oplysninger, der kunne hentes ud af selskabet, endsiges at omsætte dem til daglig praksis.

Den regerende monark som protektor

Få år efter oprettelsen var medlemstallet således på retur, og det var kun på grund af indgriben fra Fyens guvernør, den senere Kong Christian VIII, at selskabet overlevede de to første årtier. Han blev i 1817 selskabets første protektor, og fra og med 1848 har den regerende monark indtaget denne position.

Først med den store omvæltning i det danske samfund i slutningen af 1800-tallet og herunder landbrugets omstilling fra vegetabilsk til animalsk produktion og med omdannelsen af Fyens Stifts patriotiske Selskab fra 1860'erne til en egentlig landboforening fik selskabet for alvor fast grund under fødderne.

Billede 1: Patriotisk selskabs stiftere

Kilde: Patriotisk Selskab.

Selskabets evne til at se frem og være igangsætter på vitale områder inden for selskabets virkefelt har sat sig varige spor. Således var selskabet i starten og midten af 1800-tallet initiativtager til såvel oprettelse af Fyns første sparekasse (nu en del af Danske Bank) som Kreditforeningen af Grundejere i Fyens Stift (nu en del af Nykredit). Af strengt landbrugsfaglige initiativer kan nævnes Danmarks første dyrskue i 1832, stiftelsen af Fyens Stifts Kreaturforsikringsforening, kvægavlsforeninger i Fyens Stift og i 1896-1897 en omfattende undersøgelse af den fynske svinebestand.

Fra fynsk til landsdækkende

Fra 1860'erne udviklede selskabet sig stadig mere til en egentlig landboforening, primært for større landbrug, og i løbet af 1900-tallet kom der fokus på medlemsrådgivning inden for planteavl og økonomi. Siden 1960'erne har selskabet - trods det voldsomme fald i antallet af landbrug - præsteret stærk fremgang i medlemstallet, og rådgivningen er løbende blevet udvidet i takt med medlemmernes behov.

For 50 år siden omfattede dansk landbrug endnu omkring 200.000 bedrifter, mens der i dag er under en tiendedel tilbage og den gennemsnitlige brugsstørrelse er steget markant. Det vidner mere end noget andet om en ny, stor omstillingsperiode for dansk landbrug, og når Patriotisk Selskab er kommet igennem denne nye omvæltning med et stigende medlemstal og en voksende medarbejderskare, fortæller det historien om et selskab, der har formået at følge med tidens udfordringer og ofte endda at gå foran.

Selskabet fokuserer i dag – 204 år senere – stadig på jordbrugsrelateret rådgivning i mange afskygninger og har i stigende grad fået medlemmer og dermed også

opgaver uden for den fynske øgruppe. Derfor blev tilknytningen til Fyn da også fjernet fra selskabets navn ved en vedtægtsændring i 2000, og selskabet er i dag landsdækkende.

Patriotisk Selskab i over 200 år

“Over 200 år i rådgivningens tjeneste”. En sådan formulering kunne med lidt god vilje stå som overskrift for Patriotisk Selskabs virke og som sådan skabe en sammenhæng i selskabets historie fra den spæde start i 1810 til den blomstrende virksomhed, der udfoldes fra selskabets kontorer på Ørbækvej anno 2014.

Men sandheden er selvfølgelig den, at stifterne var besjælet af en ærlig vilje til at gøre gode gerninger i et samfund, som i allerhøjeste grad trængte til udvikling – og rådgivning i vor tids forstand var der ikke tale om. De gjorde utvivlsomt deres bedste, men ikke mindst i de første to-tre årtier blev der ofte skudt over målet.

Først da Fyens Stifts patriotiske Selskab fra omkring 1840 begyndte at samle kræfterne om landbruget og fra 1860'erne trådte i karakter som landboforening, blev der tale om en forening, som løste vigtige opgaver for medlemmerne, og som dermed fik en mere sikker basis. Udbredelsen af oplysning om ny viden inden for landbrugs erhvervet blev udfoldet på mange måder fra foredrag til dyrskuer og udstillinger, og fra omkring 1900 blev egentlig konsulent-tjeneste først drypvis, men siden fast organiseret en vigtig del af selskabets tilbud til medlemmerne.

Fokusering på de store bedrifter

På husdyrbrugets område var det længe uden for selskabets regiog kun enkelte konsulenter var midlertidigt ansat. Også indenfor regnskabsføring gik det trægt, og de

første årtier var der ingen rigtig respons fra medlemmerne. Skattemyndighederne stillede ikke regnskabskrav, og de gode intentioner faldt til jorden. Men fra 1929, da selskabet fastansatte en konsulent, der skulle tage sig af både planteavlserådgivning og forsøgsvirksomhed samt assistere i forbindelse med regnskabsføring, fik selskabet fast grund under fødderne.

Der var stadig ingen regnskabspligt, men de stigende udgifter til arbejdskraft gjorde det lettere at motivere kriseramte landmænd til at skaffe sig en oversigt over fordelingen af deres driftsomkostninger.

Omkring 1960 – da dansk landbrug omfattede knap 200.000 bedrifter – var det imidlertid svært at se, at det blandt mange landboforeninger lige netop var Fyens Stifts patriotiske Selskab, der havde fremtiden for sig. Selskabet, som på det tidspunkt havde ni ansatte, var stærkt regionalt afgrænset, og trods lysten til at være med i den lidt eksklusive klub ville selskabet uden tvivl have lidt visnedøden, hvis man ikke fra midten af 1960'erne havde indset, at fokuseringen primært på de store bedrifter også indebar nogle strategiske muligheder.

Udvidet planteavlstjeneste og dybtgående regnskabsanalyse, som kunne hjælpe landmændene med at træffe vanskelige valg, blev hurtigt en force for selskabet, som nu begyndte at trække kunder til fra andre landsdele, hvor deres landboforeninger og økonomiske selskaber ikke udviste samme dynamik. Patriotisk Selskab valgte bevidst ikke at gå i andres fodspor, og på den måde kan der siges at være en forbindelse tilbage til de første årtiers åbenhed over for nye tiltag.

Patriotisk Selskab havde med andre ord indset, at skulle selskabet overleve, var det nødvendigt at blive en uundværlig spar-

ringspartner for medlemmerne, og da samfundet både på det regnskabsmæssige og det miljømæssige område stillede stadig større krav til den enkelte landmand, blev der i de følgende årtier basis for en udvidelse af selskabets virksomhed, som ingen ville have troet mulig bare for 50 år siden.

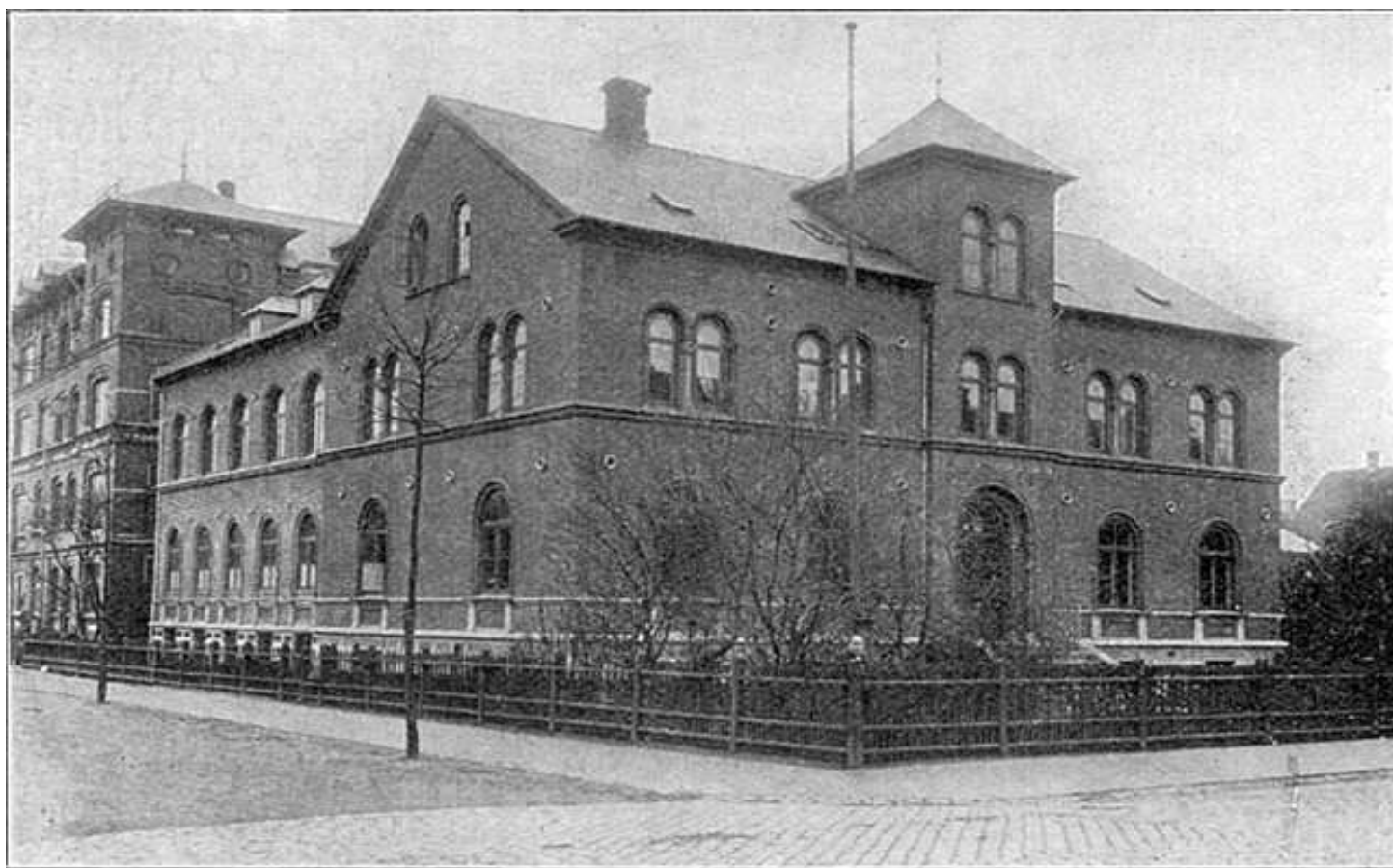
I dag er selskabets landsdækkende karakter slået igennem for alvor – ikke kun i navnet – og rådgivningen for medlemmer med henblik på etablering uden for landets grænser har længe været i gang. Selskabet tilstræber en dynamisk vækst over for de nuværende kunder og i nye kundesegmenter herhjemme og også uden for landets grænser.

Udvidet planteavlstjeneste

Trods mekaniseringen, der for alvor slog igennem i efterkrigstiden, var det langt fra blevet nemmere at være landmand på alle områder. Alene det at vælge den rette gødning til den enkelte mark var efterhånden en kompliceret affære. I slutningen af 1950'erne blev det således opgjort, at der fandtes 119 forskellige gødninger og gødningsblandinger på markedet, og risikoen for fejl-gødskning var dermed klart til stede.

Patriotisk Selskabs planteavlstjeneste havde i en lang årrække fungeret, som den skulle, men i begyndelsen af 1960'erne stod det klart for den nyvalgte formand for planteavlsudvalget, at selskabets ressourcer skulle udnyttes bedre på dette område, end det hidtil var sket. Ud over markforsøg og jordprøver havde der nemlig fortrinsvis været tale om en slags ambulancetjeneste, hvor planteavlskonsulenten blev kaldt ud, når et eller andet udviklede sig forkert, og i så fald var det ofte for sent. Ud fra tanken om, at det var bedre at forebygge end at helbrede, blev tanken

Billede 2: Patriotisk selskabs oprindelige domicil i Odense

Kilde: Patriotisk Selskab.

om en udvidet planteavlstjeneste således fostret.

Forslaget blev fremlagt på generalforsamlingen i efteråret 1964, og tanken var, at medlemmer, der meldte sig til ordningen, kunne få helt op til seks årlige besøg af konsulenten, fortrinsvis i afgrødernes vækstperiode. Sædskifte, gødningsplan, skadedyrsangreb og mangelsygdomme for afgrøderne var nogle af de forhold, der skulle drøftes ved besøgene, og reelt var der tale om at udnytte planteavlskonulentens opsparede viden og erfaring langt bedre end hidtil.

En del af det arbejde, konsulenten hidtil havde stået for, ikke mindst med jordprøveudtagning og markforsøg, kunne så i stedet varetages af en assistent, som selska-

bet regnede med at få råd til at ansætte for de midler, som den udvidede planteavlstjeneste skulle indbringe. Den var nemlig ikke gratis, men var i første omgang beregnet til årligt at koste selskabet ca. 8.000 kr. Beløbet forventede man at kunne få tilbage i selskabets kasse ved at opkræve en betaling for tjenesten på halvdelen af det beløb, som medlemmerne normalt betalte i kontingent til selskabet. Normalkontingentet var i forvejen gradueret efter ejendommenes størrelse, og der var dermed som udgangspunkt taget hensyn til, at en markvandring på en stor ejendom ville tage betydeligt længere tid end på en lille.

Der var hurtigt tilslutning til forslaget om den udvidede planteavlstjeneste, og selska-

Tabel 1. Selskabets udvidede planteavlstjeneste - dækning i udvalgte år 1965-1976

År	Antal medlemmer tilsluttet	Antal ejendomme tilsluttet	Antal hektar på de sluttede ejendomme
1965	24	35	5.000
1966	27	38	6.200
1968	-	41	6.000
1971	38	-	7.500
1976	-	Ca. 50	10.000

Kilde: Selskabets årsberetninger.

bets bestyrelse gav derfor i november 1964 medlemmerne det første formelle tilbud om at indtræde i ordningen. Som minimum skulle 20 ejendomme bakke op om tilbudet, for at ordningen kunne sættes i værk. Da det kom til stykket, var der 24 medlemmer, der meldte sig, med tilsammen 35 ejendomme og et samlet landbrugsareal på ca. 5.000 hektar. Den udvidede planteavlstjeneste, som medlemmerne ikke fik tilbudt i andre fynske landboforeninger, var dermed en realitet, og inden for det første år aflagde selskabets planteavlskonsulent 125 besøg ved de tilsluttede medlemmer.

Fra en til to planteavlskonsulenter

Ved omkring halvdelen af besøgene gennemgik konsulenten og landmanden sammen alle marker, og konsulenten fik dermed mulighed for at give en bedre rådgivning omkring f.eks. gødningsplanlægningen. Samtidig gav de hyppige besøg i vækstsæsonen i foråret og den tidlige sommerperiode – hvor 65 % af besøgene var koncentreret – sig udslag i påvisning af flere skadedyrsangreb, bl.a. af sadelgalmyg.

Koncentrationen af besøgene inden for en kort periode satte imidlertid også en øvre grænse for, hvor mange medlemmer der kunne tages ind i ordningen. I de følgende år lykkedes det langsomt, men sikkert at udbygge ordningen til at dække flere medlemmer, som oversigten nedenfor

viser, og efter skiftende bistand til den travle planteavlskonsulent gav udbygningen mulighed for at fastansætte yderligere en agronom i 1969. Dermed fik man også mulighed for at fortsætte med at tage nye bedrifter ind under den udvidede planteavlstjeneste.

Markforsøg og jordprøveudtagning kørte videre sideløbende med den udvidede planteavlstjeneste dels med mere moderne udstyr end tidligere, dels havde planteavlsfolkene også andre opgaver. Der blev f.eks. brugt kræfter på at kontrollere sædekorn og markfrø for kornfirmaer, og der blev gjort en stor indsats for at forbedre medlemmernes indsats mod skadelige planter som flyvehavre. Og endelig fortsatte den almindelige rådgivning over for medlemmerne.

Nye tider i regnskabsføringen

I sommeren 1966 tiltrådte en 28-årig agronom den ledige stilling som økonomikonsulent i Patriotisk Selskab. Han var blevet færdig på Landbohøjskolen i 1962 og havde derefter bl.a. været ansat ved Landøkonomisk Driftsbureau, hvor man beskæftigede sig med analyser af landbrugsregnskaber – herunder også med indberettede regnskaber fra Fyens Stifts patriotiske Selskab. Derefter havde han fået praktisk erfaring med landbrugets regnskabsføring i

et par år som konsulent i en sønderjysk landboforening.

Ved den unge økonomikonsulents tiltræden var en medarbejder netop fratrådt og en anden sagt op. Selskabet havde mistet kunder i forbindelse med uroen omkring konsulentskiftet, og selskabets økonomi var ikke den bedste. En meget stor del af selskabets formue var reelt bundet i murstenene i domicilet i Vindegade og i Andelsbogtrykkeriet, og selskabets likviditet lod en del tilbage at ønske. Det var en svær tid, og formanden for selskabet appellerede derfor også til medlemmernes tålmodighed – Rom blev ikke bygget på én dag, som han sagde – men samtidig forsikrede han om, at kombinationen af mange års erfaring og nye tanker nok skulle give resultat.

Og allerede efter et år var der tydelige fremgangstegn. 18 medlemmer med over 2.000 hektar var kommet ind som nye kunder før oktober 1967. Efter forslag fra den unge økonomikonsulent besluttede bestyrelsen hurtigt at indføre en ny betalingskala med faste priser for regnskabsføring, bestående af en grundpris og i øvrigt graderet efter både ejendomsværdi og bruttoindtægt. Situationen taget i betragtning kan man næppe forestille sig, at hensigten med den nye skala var at formindske selskabets provenu af regnskabsføringen, snarere det modsatte, og nogenlunde samtidig betød indførelsen af merværdiafgiften, momsens, at der blev nye arbejdskrævende opgaver, som man nødvendigvis måtte tage sig betalt for.

Driftsanalyser

Fremgangen fortsatte i de følgende år, så allerede i foråret 1968 var det tydeligt at se, at der havde været uudnyttede muligheder på området. Fra dette tidspunkt blev

planteavlskonsulenten selskabets sekretær, men i øvrigt var planteavlsarbejdet og regnskabsarbejdet herefter organiseret hver for sig. En direktørstilling indførte man først mange år senere.

Allerede i 1967 – et år efter sin tiltræden – introducerede økonomikonsulenten en grundigere form for driftsanalyse, end selskabet hidtil havde tilbudt medlemmerne. Analyserne lå samtidig klart uden for, hvad landmændene kunne få tilbudt i andre landboforeninger. På den måde kunne man tilfredsstille det enkelte medlem – når vedkommende først havde lært at læse de nye opstillinger, som ellers blev udlagt på de årlige regnskabsmøder for medlemmerne – men samtidig var selskabet ikke blind for, at man gennem de udvidede driftsanalyser også kunne sikre selskabet en fremtid.

Tabel 2. Regnskabsføring i Patriotisk Selskab i udvalgte år, 1962-1982

År	Samlet antal regnskaber	Heraf udvidede driftsregnskaber
1962	225	-
1966	Min. 140	35
1968	(tilgang 16)	49
1970	-	77
1976	250	112
1982	274	159

Kilde: Selskabets årsberetninger. Der findes ikke fuldt sammenlignelige tal for alle år.

Sideløbende hermed blev værdien af driftsanalyseredskaberne også synliggjort inden for Tolvmandsforeningernes kreds, hvor man traditionelt ikke havde tilbudt regnskabsføring for medlemmerne. Fra omkring 1970 begyndte medlemmer uden

for Fyn at melde sig ind i selskabet drypvis.

I 1967 påbegyndtes det første forsøg på at nyttiggøre edb i regnskabsføringen, idet man først prøvekørte regnskaberne fra Risinge og derefter gradvis udvidede tilbudet til stadig flere. Hensigten var at give mulighed for en bedre løbende orientering om regnskabets udvikling.

Ikke alt arbejde kunne foretages fra selskabet adresse i Vindegade, men grundregistreringen af medlemmernes kassebøger foregik i selskabets regi, mens behandlingen af de mange data blev foretaget af et firma i byen. Årsopgørelsen foretog man dog endnu i de første år manuelt.

Udvidelsen af regnskabsarbejdet var i sig selv likviditetskrævende, da selskabet havde den hovedregel først at opkræve betaling for regnskaberne efter det enkelte regnskabs afslutning, og derfor kom der i en periode tilbagevendende problemer med at nå alt til tiden. Man kunne lidt firkantet sagt først skaffe pengene til nyansættelser, når der var faldet betaling fra de nye kunder.

Problemstillingen medvirkede til, at man snart gik over til a conto-betaling for regnskabsarbejdet, så selskabet i det mindste fik penge fra kunderne to gange om året. Samtidig medførte de nye driftsanalyser – som man kunne til- eller fravælge – at bestyrelsen måtte revurdere beslutningen om den nyligt indførte faste skala. Man indførte derefter timepriser for arbejdet i afdelingen, så det enkelte medlem kunne få mere hold på, hvad de udsendte regninger dækkede.

Husdyr, miljø og jura

Gennem alle årene har Patriotisk Selskabs medarbejdere, ledelser og bestyrelser haft en væsentlig del af opmærksomheden hen-

ledt på de helt dagligdags udfordringer, en rådgivningsvirksomhed står overfor. Derfor er der også gradvis sket en styrkelse af den indsats, der koordineres af selskabets tre stående udvalg: Husdyrbrugsudvalget, planteavludvalget og økonomiudvalget.

Da Den Fynske Svinefællesledelse brød sammen i 2000, etablerede selskabet hurtigt egen svinerådgivning, og både den og miljøafdelingen er vokset frem inden for de seneste år, hvor der har været massivt samfundsmæssigt fokus på emner som pesticidplaner, vandmiljøplaner og dyrevelfærd, og hvor et stærkt stigende antal miljøsager, høringssvar m.v. har øget behovet for såvel juridisk som miljømæssig indsigt.

I dag har afdelingen navn af Husdyr, Miljø og Jura – en projektafdeling, der arbejder med en bred vifte af rådgivningsopgaver inden for områderne husdyr, miljø og jura. Kompetencerne i afdelingen spænder vidt fra husdyr- og vindmøllegodkendelser, VVM-redegørelser inden for andre sektorer i det åbne land, vand- og naturplaner, Natura 2000-rådgivning og arbejdsmiljø over miljøteknologier, energiafgrøder, skovrejsningsprojekter, biotopplaner og græsningsprojekter via landdistriktsudvikling og fundraising til forpagtninger, høringssvar, udlejningsejendomme og mere generel juridisk rådgivning.

Nye pejlemærke, men stadig fremsynet

Da Patriotisk Selskab blev stiftet den 11. juli 1810, var formålet "med almen ånd og kraft at fremme sand og gavnlig industri i landøkonomien, i manufaktur- og fabriksvæsenet, i fiskeri og andre frembringelsesgrene, at udrydde vrangbegreber, at kæmpe imod fordomme" og "at opvække, belønne, nære og fremme hos begge Kjøen af alle Stænder, Arbejdsomhed, Vind-

skibelighed, nyttig Sparsomhed og Agtelse for Landets egne Frembringelser”.

I dag har Patriotisk Selskabs vision og mission fået en mere moderne ordlyd, og de pejlemærker, som selskabet styrer efter, er samlet under nøgleordene ”faglig, skarp og toneangivende”. Bemandingen er udvidet til ca. 70 medarbejdere, som tilsammen dækker rådgivningsområderne økonomi, planteavl, husdyrproduktion, miljøtilladelser, selskabskonstruktioner, natur- og landdistriktsudvikling samt etablering i udlandet. Fremsynetheden er dog fortsat den samme, som det fremgår af selskabets vision og mission: ”Patriotisk Selskab er den foretrukne rådgiver for professionelle jordbrug og relateret virksomhed og yder med udgangspunkt i Danmark det enkelte medlem værdiskabende og fremadrettet rådgivning på et førende niveau.”

DEN JORDBRUGSØKONOMISKE SEKTORFORSKNING I DANMARK - INSTITUT FOR FØDEVARE- OG RESSOURCE- ØKONOMIS HISTORISKE RØDDER

Karsten Kyed, Niels Kærgård og Henrik Zobbe, Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi, Københavns Universitet¹

Indledning

I Danmark opbyggedes igennem det 20. århundrede – og måske navnlig i de første årtier efter 2. Verdenskrig – et net af såkaldte sektorforskningsinstitutter. I 1947 startede f.eks. Statens Byggeforskningsinstitut, i 1956 Forskningscenter Risø (specielt for anvendt atomfysik), i 1958 Socialforskningsinstituttet og i 1989 Danmarks Miljøundersøgelser. Disse institutter, hvoraf der omkring årtusindskiftet var godt 30, var typisk tilknyttet et bestemt ministerium og skulle producere videnskabelige undersøgelser af relevans for det pågældende ministerium, samt rådgive ministeriet på basis af tilgængelig videnskabelig viden.

Det var noget forskelligt, i hvilket omfang institutterne deltog i det mere løbende ministerielle arbejde; nogle institutter havde kun langsigtede udredningsopgaver og var relativt frit stillede i forhold til deres ministerium, mens andre også hjalp ministeriet med meget konkrete dagligdags opgaver som f.eks. ministeriets besvarelser af faglige spørgsmål fra folketingsmedlemmer. Institutionerne havde typisk en

betydelig grad af selvstændighed med en egen bestyrelse og en daglig ledelse med en direktør i spidsen. Det relevante ministerium havde typisk udpeget en større eller mindre del af bestyrelsesmedlemmerne.

Denne struktur er nu lavet fundamentalt om, idet langt de fleste institutter er lagt ind under universiteterne. Danmarks Miljøundersøgelser og Danmarks Jordbrugsforskning er blevet en del af Aarhus Universitet, Danmarks Fødevarerforskning, Danmarks Transportforskning og Risø er en del af DTU, og Fødevarerøkonomisk Institut er blevet en del af Københavns Universitet. Det er Fødevarerøkonomisk Instituts historie, der er emnet for denne artikel.

Fødevarerøkonomisk Institut (i dag en del af Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi) er et af de første sektorforskningsinstitutter, idet det er oprettet i 1918, dog i en noget anden form end nutidens sektorforskningsinstitutter, og det har også været et af de første til at fusionere med et universitet, idet det per 1. januar 2004 blev opslugt af Den Kgl. Veterinær og Landbohøjskole, der så fra 1. januar 2007 har

---

¹ Denne artikel er en gennemskrivning, forkortelse og opdatering af papiret Kyed et al. (2006).

været fusioneret med Københavns Universitet.

Når man vil se efter publikationer fra eller litteratur om dette institut kan det være forvirrende, at instituttet har skiftet navn så tit.

Fra oprettelsen i 1918 til 1978 gik det under navnet *Det Landøkonomiske Driftsbureau* og var hovedsageligt en statistikproducerende enhed, der kortlagde dansk landbrugs regnskabsforhold.

I 1978 skiftedes navn til *Jordbrugsøkonomisk Institut*.

I 1982 blev navnet så *Statens Jordbrugsøkonomiske Institut*.

I 1994 blev Landbrugsministeriet og Fiskeriministeriet sammenlagt, og året efter fulgte instituttet med og blev til *Statens jordbrugs- og fiskeriøkonomiske Institut*, et navn der blev stående til 2002, hvor man fulgte et navneskift i ressortministeriet og blev til *Fødevarerøkonomisk Institut*.

Med udgangen af 2003 blev sektorforskningsinstituttet fusioneret med to af Landbohøjskolens afdelinger, og det samlede institut lagt ind under KVL, men det gav ikke anledning til navneskift. KVLs nye store økonomiske institut kom også til at hedde *Fødevarerøkonomisk Institut*.

Per 1. januar 2012 fusionerede Københavns Universitets Biovidenskabelige Fakultet (det tidligere KVL) med Det naturvidenskabelige og Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, således at veterinærerne kom til Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, og resten blev fusioneret med Det Naturvidenskabelige Fakultet og blev til Det Natur- og Biovidenskabelige Fakultet. I den forbindelse blev institutstrukturen ændret, og Fødevarerøkonomisk Institut blev til *Institut for Fødevarer- og Ressourceøkonomi*, der består af det det gamle Fødevarerøko-

nomisk Institut og "Afdeling for Økonomi, Politik og Planlægning" fra det gamle "Skov og Landskab".

Perioden før 1918: Forhistorie og tilløb

Arbejdet med at fremskaffe og formidle solid viden om landbruget fik for første gang faste organisatoriske rammer med etableringen af *Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab* i 1769 og med starten af *Veterinærskolen* i 1773. I hele perioden frem mod vor egen tid spillede Landhusholdningsselskabet en betydelig rolle som samlere og formidler af viden, og som institutionsbygger, se Slottveds artikel i dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi. I 1858 blev bl.a. med udgangspunkt i Veterinærskolen og de landbrugsfag, der var på den i 1833 startede Polytekniske Lærestanstalt, oprettet et samlet landbrugsuniversitet, *Den Kgl. Veterinær og Landbohøjskole* (i daglig tale KVL eller Landbohøjskolen).

Det at føre regnskab i landbruget er forholdsvis nyt i Danmark. Det er først fra begyndelsen af det 20. århundrede, at det er blevet almindeligt at føre regnskab i et større antal landbrug. Selv om man således ikke tidligere havde specifikke regnskabsoplysninger om bedriften, var dette dog ikke ensbetydende med, at man ikke gjorde sig overvejelser med henblik på at opnå det bedste driftsresultat. Især på de store landbrug blev forskellige regnskabsystemer anvendt op igennem hele det 19. århundrede. Men der findes også eksempler på bondegårdsregnskaber, hvor man søgte at skaffe sig et overblik over indtægter og udgifter, se Hansen (1934) og Lampe og Sharps artikel i dette nummer af Tidsskrift for Landøkonomi.

Hen imod slutningen af det 19. århundrede voksede interessen for regnskabsføringen. Anledningen hertil var af forskellig

art. For det første gennemførtes under professor T.R. Segelcke² undervisning i landbrugsbogholderi på Landbohøjskolen fra 1874, hvilket givetvis har givet nogle af de landbrugsstuderende interesse for regnskabsføring i deres senere virke som landbrugskonsulenter.

For det andet kan de for landbruget stærkt nedadgående tider fra 1870 have givet anledning til en voksende interesse for regnskabsføring; krisen gjorde det nødvendigt for landmændene i højere grad at interessere sig for bedriftens økonomi.

For det tredje, og ikke mindst vigtigt, kom landbruget efter 1880 ind i en periode, hvor produktionsomlægningen betød langt større pengeomsætning gennem salg af husdyrprodukter og indkøb af hjælpemidler til produktionen.

Endelig kom der med skattereformen i 1903 et yderligere incitament til nøje bogføring af indtægter og udgifter, da reformen lagde beskatningen på indkomst og formue, se Landøkonomisk Driftsbureau (1943).

Den bredere interesse for regnskabsføring fra slutningen af 1800-tallet betød, at der rundt om i landet var landmænd, der tog fat på regnskabsarbejdet under forskellige former. Interessen medførte også udgivelse af en del forskellige regnskabsbøger med vejledninger i regnskabsføring og opstilling af regnskaber. Disse forskellige vejledninger og den hastige udvikling inden for regnskabsføringen medførte, at der

opstod flere forskellige regnskabsformer, som blev benyttet i de regnskabskredse, man fra 1910 begyndte at oprette i tilknytning til de landøkonomiske foreninger, se Landøkonomisk Driftsbureau (1943).

Blandt de centrale personer i denne udvikling skal nævnes professor T. Westermann³, der ikke bare interesserede sig for sit fagområde på Landbohøjskolen, som var planteavl og jorddyrkning, men også for landbrugets økonomi i det hele taget. Allerede i *Landmandsbogen* fra 1895 havde han offentliggjort en med bistand af andre foretaget spørgeskemaundersøgelse blandt et betydeligt antal landmænd.

De mange forskellige regnskabsbøger var ikke noget umiddelbart gode hverken for den enkelte bedrift eller for landbruget som helhed. Det Kgl. Danske Landhusholdningsselskab gjorde derfor et forsøg på at samle regnskabsinteressenterne om én vejledning, der kunne finde almindelig tilslutning. Det var selskabets præsident, professor T. Westermann, der tog ideen op, og et regnskabsudvalg med syv medlemmer med Westermann selv som formand blev nedsat i 1910. I dette udvalg var der en glødende interesse for regnskabsføring, hvilket resulterede i en del brydninger, idet ikke mindre end tre af medlemmerne i udvalget havde udgivet deres egne regnskabsbøger.

Forhandlingerne afsluttedes i 1913 og førte til, at man enedes om ét fuldstændigt sæt regnskabsbøger, som blev udgi-

---

² Thomas Riise Segelcke (1831-1902). Mejeritekniker og eksamen i naturvidenskab fra Polyteknisk Læreranstalt 1854. Docent i mejeribrug og landbrugsbogholderi 1874 ved Landbohøjskolen, professor samme sted 1892.

³ Anton Marius Theodor Westermann (1852-1935). Landbrugskandidat 1883. Lektor 1888 i landbrugets jorddyrkning og plantekultur ved Landbohøjskolen, professor samme sted 1896. Formand for Landøkonomisk Driftsbureaus udvalg 1916-18.

vet af Det Kgl. Danske Landhusholdnings-selskab. Bøgerne fandt ret stor udbredelse og udkom i mange udgaver efterfølgende, se Landøkonomisk Driftsbureau (1943).

Samtidig med forhandlingerne i Regnskabsudvalget om en ensartet regnskabsform drøftede man indgående muligheden af at få oprettet et centralt kontor, der kunne bearbejde regnskabsresultater fra alle egne af landet. Professor T. Westermann havde flere gange i Landhusholdningsselskabet foreslået, at man oprettede et institut for driftsøkonomiske undersøgelser, hvor regnskaberne fra de enkelte brug blev gjort til genstand for en statistisk behandling, se Hansen (1934).

Det, der skulle blive Det Landøkonomiske Driftsbureaus hovedopgave at analysere forrentningen i dansk landbrug på grundlag af regnskabstal, blev foregrebet af E.Ph.Mackeprang i 1914 i en 52 sider lang artikel i tidsskriftet *Dansk Land*. Mackeprang er en oversat, men særdeles interessant skikkelse i dansk økonomi, jf. Kærgård (1976).⁴ Hans udgangspunkt for analysen af landbruget var forbrugsanalyserne i Danmarks Statistik. I 1897 begyndte Det Statistiske Departement (nu Danmarks Statistik) at lave forbrugsundersøgelser, hvor et udsnit af borgere blev bedt om at lave regnskaber i udsendte regnskabsbøger. I undersøgelsen for 1909 blev tre grupper "Byarbejdere", "Arbejdere og håndværkere på landet", og "Husmænd og gårdmænd" bedt om at føre ugentligt spe-

cificerede regnskaber over indtægter og udgifter gennem hele 1909. På den måde fremkommer 84 "Husmandsregnskaber" og 142 "Gårdmandsregnskaber". Her ud fra beregner Mackeprang forretningsprocenter for de forskellige bedriftsstørrelser. Hele det begrebsapparat, som blev brugt efter 1918 med beregning af en forretningsprocent af den samlede kapital inklusive egenkapital, findes altså hos Mackeprang.

På Landhusholdningsselskabets opfordring udarbejdede professor O.H. Larsen⁵ allerede i 1914 en detaljeret plan for et landbrugsstatistisk kontor. Planen fastsatte bureauets hovedformål til "at fremskaffe pålidelige oplysninger vedrørende landbrugets driftsøkonomi og søge disse oplysninger statistisk bearbejdet på en sådan måde, at de kunne udøve den størst mulige nytte". Desuden skulle bureauet virke til regnskabsføringens fremme ved rådgivende virksomhed samt udgivelse af praktiske regnskabsformularer.

Efter behandling i Landhusholdningsselskabet og efterfølgende med interesserede i løbet af 1915, blev der den 15. maj 1916 afholdt et møde med deltagelse af repræsentanter for De samvirkende danske Landboforeninger, De samvirkende danske Husmandsforeninger og Andelsudvalget. Desuden deltog professor O.H. Larsen fra Landbohøjskolen og departementschef Adolf Jensen fra Det statistiske Departement.

---

⁴ Edvard Ph. Mackeprang (1877-1933) var dr. polit fra 1906 og søgte uden succes professorat ved Københavns Universitet i 1911 og 1924. Hans disputats er i virkeligheden verdens første økonometriske arbejde, men den blev sablet ned af opponenter, bl.a. Harald Westergaard, og den blev derfor aldrig oversat til noget internationalt sprog, se Kærgård (1984) og Kærgård & Davidsen (1998).

⁵ Ole Hansen Larsen (1875-1955). Landbrugskandidat 1899. Professor i almindelig landbrugslære ved Landbohøjskolen 1914-41. Leder af Landøkonomisk Driftsbureau 1918-45.

Det viste sig, at der var bred interesse for, at få oprettet et landøkonomisk driftsbureau, og da T. Westermann kunne meddele, at udgifterne i de første to år ville blive afholdt af Landhusholdningsselskabet, kunne deltagerne tilslutte sig igangsættelsen af arbejdet. Med denne baggrund nedsattes "Udvalget vedrørende Det landøkonomiske Driftsbureau" i 1916, og det kom til at fungere som bestyrelse for institutionen. Udvalgets medlemmer kom fra De samvirkende danske Landboforeninger, De samvirkende danske Husmandsforeninger, De samvirkende danske Andelsselskaber (eller Andelsudvalget) og Det statistiske Departement. Som et femte medlem valgtes af de øvrige repræsentanter professor O.H. Larsen fra Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole. Som den første formand for udvalget valgtes Landhusholdningsselskabets repræsentant professor T. Westermann, se Landøkonomisk Driftsbureau (1943). Denne sammensætning af udvalget blev med skiftende repræsentanter fastholdt frem til 1977, men med den ændring at Landbohøjskolen siden 1946 har været direkte repræsenteret i udvalget, se Jordbrugsøkonomisk Institut (1978).

Der blev udarbejdet et forslag til "Plan og Regler for Landbrugsregnskabsføringen", se Landøkonomisk Driftsbureau (1918), som efter at være drøftet med regnskabskonsulenterne, blev grundlaget for de regnskaber, som skulle indsendes til bureauet. Denne vejledning er senere udsendt i flere udgaver, se Landøkonomisk Driftsbureau (1926, 1938 og 1962). Herefter kunne regnskabskonsulenterne i regnskabskredsene i de forskellige dele af landet påbegynde indsendelse af regnskaber. For 1916/17 kunne der tilstilles bureauet 75 regnskaber fra 6 kredse og for 1917/18 235 regnskaber fra 17 kredse, se Landøko-

nomisk Driftsbureau (1943). Til trods for at bureauets forberedende arbejde havde været i gang siden udvalgets nedsættelse i 1916 regnes datoen den 1. april 1918 for Det landøkonomiske Driftsbureaus start; det var på denne dag, bureauet begyndte i egne lokaler, med fast personale og som en særlig institution med direkte statsstøtte ved en bevilling på finansloven, se Landøkonomisk Driftsbureau (1943).

I de første to år blev samtlige omkostninger som nævnt dækket af Landhusholdningsselskabet. I årsskriftet fra Landbohøjskolen 1918 argumenterede professor O.H. Larsen for vigtigheden for dansk landbrug af at have et sådant bureau. Det burde derfor støttes fra både landboorganisationernes og statens side, for derved at gennemføre den driftsform, der giver landbruget og samfundet det bedste økonomiske resultat. Bureauet modtog derefter årlige tilskud fra staten, der dækkede samtlige omkostninger, (se Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, 1918).

Danmark blev ikke det første land med et centralt bureau, som indsamlede regnskaber med henblik på at opgøre landbrugets rentabilitet. I Schweiz havde der i flere år (fra 1896) været en lignende institution. Men også de øvrige nordiske lande var foran Danmark. Norge fik det centrale bureau i 1911, og Finland i 1912. For Sverige måtte man dog vente til 1917, se Udvalgsbetænkning (1913). En række af disse institutioner var dog rent private, f.eks. var den norske institution drevet af Selskabet til Norges Vel (den norske parallel til Landhusholdningsselskabet), og ikke alle udviklede sig til sektorforskningsinstitutter som det danske; det norske offentlige sektorforskningsinstitut NILF (Norges Institut for Landbrugsøkonomisk Forskning) er først oprettet i 1948, se Haglerød og Romarheim (1998).

Perioden 1918-1978: Det Landøkonomiske Driftsbureau

Bureauets første navn var som allerede nævnt *Det Landøkonomiske Driftsbureau*. Dette navn beholdt bureauet i 60 år. Fra begyndelsen havde bureauet som hovedformål at fremskaffe pålidelige oplysninger vedrørende landbrugets driftsøkonomi og søge disse oplysninger statistisk bearbejdet og publiceret på en sådan måde, at de kunne komme til at udøve den størst mulig nytte.

Ved siden af dette hovedformål havde bureauet til opgave også ad anden vej at virke for regnskabsføringens fremme, dels gennem rådgivende og vejledende virksomhed, dels gennem udgivelsen af praktiske regnskabsformularer og eventuelt gennem uddannelsen af regnskabsførere, se Landøkonomisk Driftsbureau (1943).

Fra begyndelsen var det centrale formål således statistisk opgørelse af indsamlede regnskaber – en opgave, som har fulgt bureauet gennem hele perioden frem til 2009. Frem til 2. verdenskrig blev bureauets hovedpublikation redegørelsen for landbrugets driftsresultat, der hvert år blev anmeldt bl.a. i Tidsskrift for Landøkonomi. Det andet formål, at fremme regnskabsføringen, blev tilgodeset dels ved at udgive et sæt regnskabsbøger, dels ved at udgive en vejledning i regnskabsføring. Denne vejledning blev med mellemrum udsendt i nye udgaver.

Et tilbagevendende spørgsmål ved regnskabsopgørelsen på bureauet har været regnskaberne repræsentativitet. Tilslutningen til regnskabsføringen i regnskabskredse var frivillig for landmændene, og derfor var de indsendte regnskaber også påvirket heraf. De på bureauet bearbejdede regnskaber behøvede derfor ikke at være repræsentative for landet som helhed. Det

er sandsynligt, at de regnskabsførende brug som helhed er på et højere niveau med hensyn til produktion og omsætning end landet som helhed. Dette betyder, at bureauets tal må "vejes" for at være repræsentative på landsniveau. Denne procedure er vanskelig og har derfor været genstand for stor diskussion på og udenfor bureauet.

Antallet af regnskaber i bureauets opgørelse over den samlede økonomi startede med 75 regnskaber i 1916/17. Antallet steg derefter jævnt frem til 2. verdenskrig, hvor det nåede 1000 regnskaber. Dette antal var herefter fast frem til 1960, hvor den sidste stigning begynder, og antallet af regnskaber nåede op på omkring 2000.

Efter 2. verdenskrig udvidedes formålet med supplerende regnskabsanalyser over specielle forhold vedrørende landbrugets tekniske og økonomiske forhold gennem indsamling af ekstra data. Antallet af specielle publikationer (periodiske beretninger og undersøgelser) steg kraftigt. Før 2. verdenskrig kunne disse publikationer tælles på en hånd. Men samtidig faldt formålet med at fremme regnskabsføringen væk. Fra 1954 indførte lovgivningsmagten regnskabspligt for de større landbrug; ca. 23.000 ejendomme. Denne regnskabspligt er senere løbende udvidet og omfatter i dag de fleste ejendomme.

I de første to år (1916-18) arbejdede udvalget på Ladelund Landbrugsskole, men den 1. september 1918 overflyttedes bureauet til egne lokaler i København. De første fem år havde bureauet lokaler på Bülowsvej nr. 46. Men i 1923 overtog bureauet Statens Planteavlslaboratoriums tidligere lokaler på Henrik Steffens Vej nr. 4, hvor man så havde til huse i 10 år. I 1933 flyttede bureauet til Gl. Kongevej nr. 127. Den næste flytning fandt sted i 1962 til

Landbrugsministeriets ejendom på Valby Langgade nr. 19.

Forstander J.C. Overgaard, Ladelund Landbrugsskole, indvilgede i at lede arbejdet i de første to år efter det var blevet besluttet at oprette bureauet (1916-18). Men af hensyn til sit arbejde som forstander på Ladelund Landbrugsskole ønskede han ikke at fortsætte. J.C. Overgaard, som havde taget specialeksamen indenfor planteavl var først og fremmest en dygtig skolemand. Ved siden af planteavlsarbejdet var Overgaard imidlertid også interesseret i landbrugsbedrifternes økonomi og specielt i regnskabsføringen.

Professor O.H. Larsen overtog derefter lederstillingen af bureauet helt frem til 1945 (1918-45) og kom herved til at præge bureauets udvikling i den første lange periode. O.H. Larsen, som efter kandidat-eksamen havde været på rejser og studier i udlandet, havde en alsidig uddannelse med speciel vægt på landbrugets økonomi.

I 1945 blev O.H. Larsen afløst af J. Ridder,⁶ og han var den første leder, der blev tituleret forstander ved bureauet. Efter kandidateksamen havde Ridder taget ekstra uddannelse i regnskabsvæsen og blev meget tidligt ansat som assistent ved bureauet. Ridder var ligesom O.H. Larsen påvirket af de tyske landbrugsøkonomer og regnskabsfolk gennem et studieophold i Bonn.

Det var i Ridders forstanderperiode, at bureauet blev styrket med en forskningsleder til både at forbedre de årlige publikationer og de specielle undersøgelser. I perioden 1958-65 var C.C. Thomsen⁷ ansat som forskningsleder ved bureauet. I denne periode skrev han bl.a. "Technical and Economic Changes in Danish Farming", (Institute of Farm Management and Agricultural Economics, 1959) og "Effektivitetsbedømmelse og driftsanalyse" (Landøkonomisk Driftsbureau, 1962a).

Fra 1966 afløstes Ridder af kontorchef H. Vitting Andersen,⁸ Landbrugsraadet. Vitting Andersen, der ledede bureauet 1966-1977, havde en politisk løbebane ved siden af stillingen. Som ung kandidat var han ansat på bureauet i to år. Ansættelsen af Vitting Andersen faldt sammen med indførelsen af EDB på regnskabsområdet, og hertil havde Vitting Andersen et godt kendskab, idet han allerede i 50-erne var blandt de konsulenter, der forsøgsvis foretog de første regnskabsopgørelser med EDB, se Kristensen (1965). Hertil kom, at Vitting Andersen i Landbrugsraadet havde arbejdet meget med landbrugsordningerne, og han havde dermed gode forudsætninger for at gennemføre landbrugspolitiske analyser på bureauet. Det er næppe forkert at sige, at Vitting Andersen var landbrugets mand. Men hvilken betydning, dette fik for bureauets arbejde, er ikke let at

---

⁶ Johannes Christian Ridder (1895-1975). Landbrugskandidat 1919. Assistent ved Landøkonomisk Driftsbureau fra 1920, fuldmægtig 1935, kontorchef 1942 og forstander fra 1945.

⁷ Carl Christian Thomsen (1919-2001). Landbrugskandidat 1948. Lic.agro 1954. Assistent ved Landøkonomisk Driftsbureau 1948-49, forskningsleder samme sted 1958-65. Professor i landbrugspolitik ved Landbohøjskolen 1968-89.

⁸ Haakon Vitting Andersen (1923-94). Landbrugskandidat 1951. Cand.oecon 1960. Assistent ved Landøkonomisk Driftsbureau 1950-53. Assistent ved Foreningen af jydsk Landboforeningers regnskabsudvalg 1953-54. Sekretær 1960 og efterfølgende kontorchef i Landbrugsrådet 1961-65.

vurdere. Som tidligere nævnt var han politiker, hvilket betød, at hans tid på bureauet var begrænset heraf. Efter forstanderjobbet fortsatte Vitting Andersen som medarbejder ved instituttets erhvervsøkonomiske (makroøkonomiske) afdeling til 1982.

I de første ca. 60 år var bureauets sigte således primært at hjælpe til at forbedre landbrugsbedrifternes forhold økonomisk. Dette er sket ved at opgøre og fremlægge et materiale, der belyser bedrifternes og de enkelte produktionsgrenes økonomi, og som så har kunnet anvendes i rådgivningsarbejdet til at forbedre den enkelte landmands økonomi. Materialet fra de specielle undersøgelser satte hovedsageligt fokus på en af de væsentligste faktorer for landbrugets økonomi, nemlig arbejdskraften.

Perioden 1978-2003: Forskningsinstitut under Arne Larsens ledelse

I forbindelse med forstanderskiftet i 1978 blev bureauets formål ændret markant, også navnet blev ændret til *Jordbrugsøkonomisk Institut*. Formålet var nu at foretage forskning, undersøgelser og rådgivning vedrørende jordbrugsøkonomiske forhold ud fra såvel et samfundsøkonomisk som et driftsøkonomisk synspunkt. Regnskabsopgørelserne over landbrugets økonomi fortsatte, men de specielle undersøgelser fik nu også et samfundsøkonomisk sigte, og denne tendens øgedes i de efterfølgende år.

De specielle publikationer vidnede om en større indsats på forskningsområdet (memoranda) og flere samfundsøkonomiske analyser (rapporter). Desuden udsendes fra efteråret 1978 en tilbagevendende årlig publikation, *Landbrugets Økonomi*, der blev, og stadig er, en hovedhjørnesteen i instituttets publikationsvirksomhed. Her vises en oversigt over den seneste økonomi-

ske udvikling i landbrugssektoren med instituttets skøn over udviklingen i de kommende år, samt en række analyser af specielle, aktuelle problemstillinger. Publikationen kan sammenlignes med lignende årlige eller halvårslige oversigter over den økonomiske udvikling, som udsendes bl.a. fra Det økonomiske Sekretariat og Det Økonomiske Råd.

Efter Danmarks tilslutning til EF i 1973 fik bureauet specielle opgaver som forbindelsesled til Informationsnettet for landøkonomisk bogføring i EF. Og i 1980'erne udvidedes aktiviteterne til at omfatte økonomiske aspekter af ressource- og miljøforvaltningen. Endvidere gennemførte instituttet i mindre omfang undersøgelser og kontrolmæssige foranstaltninger for Landbrugsministeriet med hensyn til både de danske og Fællesskabets støtteordninger til landbruget.

Fra 1980 udvidedes Instituttets regnskabsopgave til også at omfatte gartneriets økonomiske forhold. Den første publikation om gartneriets regnskabsstatistik udkom i 1981. I 1980 startedes desuden en række publikationer om heltidslandbrugets økonomi. Efterhånden var det de økonomiske vilkår for heltidslandbruget, der tegnede landbrugets økonomi. Deltidslandbrugets andel af landbrugets produktion var efterhånden meget begrænset.

I 1982 ændredes instituttets navn til *Statens Jordbrugsøkonomiske Institut*, hvilket var i overensstemmelse med de øvrige forskningsinstitutioner under Landbrugsministeriet. I forbindelse med sammenlægningen af Landbrugsministeriet og Fiskeriministeriet i slutningen af 1994 blev det overdraget Instituttet at etablere en regnskabsstatistik for fiskerierhvervet. I 1995 påbegyndtes en publikationsserie om fiskeriregnskabsstatistik. Samtidig ændrede in-

stituttet endnu engang navn til *Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut*.

Den internationale evaluering af dansk landbrugsforskningen i første halvdel af 1990'erne og de efterfølgende anbefalinger i den nationale strategiplan for jordbrugs- og fiskeriforskningen fik instituttet til i sidste halvdel af 1990'erne at påbegynde udarbejdelse af strategiplaner for instituttets udvikling. Den første plan var fra 1997 (Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut, 2005) og en ny plan blev udarbejdet i 2000 (Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut, 2000-2005).

Den 1. januar 2002 skiftede "det gamle" Landøkonomisk Driftsbureau navn for sidste gang som selvstændig institution under Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri og kom til at hedde *Fødevareøkonomisk Institut*. Navneændringen afspejledes dels ressortministeriets navneændring i 1996, dels instituttets udvidede arbejdsfelt, som fremover i højere grad end tidligere også kom til at dække fødevareøkonomiske problemstillinger udenfor den primære jordbrugssektor. Institutets formål er således nu at skabe viden om økonomiske forhold på fødevarerområdet og videreformidle denne viden til gavn for samfundet, forbrugerne og erhvervet. Videnopbygningen baseres på strategisk og anvendelsesorienteret forskning og statistik, og instituttet er karakteriseret ved "uafhængighed, kvalitet og alsidighed".

Samtidigt med de øvrige ændringer blev i slutningen af 1977 Udvalget for Det Landøkonomiske Driftsbureau erstattet af et egentligt statsudvalg, Statens Jordbrugsøkonomiske Udvalg, ligesom indenfor de øvrige forskningsområder under Landbrugs-

ministeriet. Fra 1990 blev udvalget afløst af en bestyrelse med 9 medlemmer, som efter indstilling udnævntes af landbrugsministeren for en 4-årig periode. Følgende institutioner og organisationer blev nu med i bestyrelsen: Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole (1 medlem), Statens Jordbrugs- og Veterinærvidenskabelige Forskningsråd samt Statens Samfundsvidenskabelige Forskningsråd (1 medlem), Landbrugsrådet (2 medlemmer), Dansk Erhvervsgartnerforening (1 medlem), Danmarks Statistik (1 medlem) og Institutionens medarbejdere (2 medlemmer). Landbrugsministeriet udpeger 1 medlem uden indstilling og har desuden en observatør. Landbrugsministeriets udpegede medlem, forstander F. Qvist,⁹ Næsgaard Agerbrugsskole, udnævntes som formand. I 1995 udvidedes bestyrelsen til 10 medlemmer, med et medlem fra Danmarks Fiskeriforening.

I 1997 udpegede Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, adm. direktør Karsten Dybvad, Magistrenes Pensionskasse (i dag CEO i Dansk Industri) som formand for bestyrelsen. Samtidig udvidedes bestyrelsen til 11 medlemmer, idet Landsforeningen Økologisk Jordbrug fik et medlem. I 2000 udpegede Ministeriet for Fødevarer, Landbrug og Fiskeri, direktør Allan Andersen som formand og i 2002 udvidedes bestyrelsen endnu engang til 13 medlemmer. Forskningsrådene fik et medlem mere og Fødevareindustrien ved Dansk Industri blev repræsenteret. Der har siden været en del omskiftelser på posten som bestyrelsesformand; i 2002-2004 var det fhv. departementchef, dr.phil. Knud Larsen; 2005-2009 administrerende direktør Asbjørn Børsting, DLG, og siden 2009 har det

---

⁹ Frederik Qvist (f. 1939). Agronom 1965. Lic.agro 1968. HD i regnskabsføring ved HHK 1978. Forstander ved Næsgaard Agerbrugsskole 1978-95.

været vicedirektør Poul Erik Jørgensen, Nykredit.

På grund af pladsmangel flyttede driftsøkonomisk afdeling i 1980 midlertidigt til lokaler i Allégade nr. 13, og i 1985 flyttede hovedparten af instituttet efter 23 år fra Valby Langgade til Rolighedsvej 25, bygn. C. I 1988 overflyttedes driftsøkonomisk afdeling også til Rolighedsvej. Men efter 5 år måtte instituttet flytte igen. I januar 1990 flyttede instituttet til Toftegårds Plads, Gl. Køge Landevej nr. 1-3, hvor man blev i 10 år.

Den nationale strategi for Jordbrugsforskningen havde foreslået en samlokalisering med Sektion for Økonomi, KVL, og denne samlokalisering blev gennemført i efteråret 2000, hvor instituttet flyttede tilbage til Rolighedsvej 25. Men nu til bygn. A+B, hvor Sektion for Økonomi havde til huse i bygn. C.

I 1978 blev kabinetschef Arne Larsen¹⁰ forstander ved Jordbrugsøkonomisk Institut. Hans periode som forstander strakte sig over godt 20 år (1978-99), de sidste par år dog med titel af direktør. Som ung havde Arne Larsen ligesom tidligere forstandere haft en kort periode som assistent på bureauet. Senere havde han været forskningsleder ved bureauet i to år (1966-68). Allerede på dette tidspunkt så man tydelige tegn på den ændring i instituttets formål, som skete efter hans tiltræden som forstander. Fra at være et bureau med statistiske opgaver og driftsøko-

nomiske undersøgelser rettet imod erhvervet, blev instituttet med hans indsats drejet mere over imod de erhvervspolitiske undersøgelser rettet mod samfundet og samtidig i mere forskningsorienteret retning. Som forskningsleder tog han kontroversielle opgaver op som stigningen i landbrugets produktivitet, se Landøkonomisk Driftsbureau (1968). Produktiviteten havde direkte indflydelse på de godkendte hjemmemarkedsprisers stigningstakt, og han talte dermed landbruget og Axelborg direkte imod. Arne Larsen var uddannet i økonomi i USA, hvilket også tydeligt kom frem i den prisopgave, som han besvarede i denne periode (Larsen, 1967). Straks ved starten af perioden som forstander ændrede han instituttets arbejdsområde med mere vægt på det makroøkonomiske, og det var også først fra det tidspunkt, at instituttet fik karakter af et egentligt forskningsinstitut. Både indadtil med hensyn til de opgaver, der blev taget op, men også udadtil med hensyn til publikationer fra instituttet. Publikationerne blev bedre markedsført og kom til at indgå i den løbende debat om landbrugets samfundsmæssige rolle.

I slutningen af 1999 blev Arne Larsen afløst som direktør for instituttet af cand.polit. Agnete Gersing.¹¹ Hun kom fra Finansministeriet, men faldt aldrig rigtig til på instituttet. Allerede efter ca. et år forlod hun direktørstolen og rejste tilbage til ministeriet. I 2000 blev professor,

---

¹⁰ Arne Larsen (f. 1936). Landbrugskandidat 1960. Ph.d. i landbrugsøkonomi fra Michigan State University, USA, 1966. Assistent ved Landøkonomisk Driftsbureau 1961-62, forskningsleder samme sted 1966-68, Tanzania

¹¹ Agnete Gersing (f. 1963). Cand.polit. 1991. Tildelt Kbh.s Univ.s. Guldmed. 1992. Ansat i Finansministeriet 1994, kontorchef samme sted 1997-99, afdelingschef i Finansministeriet 2000-2005, Departementsråd i Statsministeriet 2005-06 og direktør for konkurrencestyrelsen fra 2006.

dr.scient.pol. Ole P. Kristensen¹² direktør. Også han fik en kort periode på instituttet. Han forlod direktørstolen efter nøjagtig tre år (15. oktober 2003) for at blive direktør for Plantedirektoratet. Men selv om Ole P. Kristensen kun fik en kort tid ved instituttet, så faldt han anderledes godt til end sin forgænger. Han havde stor interesse i instituttets arbejde og blev hurtigt dets mand udadtil. Hvis ikke en anden institution havde manglet en dygtig leder, hvortil han blev headhuntet, ville han kunne være blevet instituttet en vellidt direktør i mange år. Han blev afløst af Søren E. Frandsen,¹³ der indtil da havde været leder af instituttets makroøkonomiske afdeling, og der ledet en imponerende udvikling af instituttets modeller, landbrugsmodellen ESMARALDA, den generelle ligevægtsmodel for Danmark AAGE og den globale model GTAP. Også hans periode som institutdirektør blev imidlertid kort, idet han i 2008 blev prorektor for Aarhus Universitet. Han blev afløst af instituttets nuværende direktør Henrik Zobbe.¹⁴ Han

er cand.econ.agro. og dermed den første direktør siden Arne Larsen, der er uddannet på Landbohøjskolen.

Med bureauets ændring til en egentlig statsinstitution skete der også en klar opdeling i afdelinger. Fra 1978 anvendtes betegnelserne: Dataafdeling, Mikroøkonomisk afdeling (senere Driftsøkonomisk afdeling og endnu senere Afdeling for Jordbrugets Driftsøkonomi) og Makroøkonomisk afdeling (senere Erhvervsøkonomisk afdeling og endnu senere Afdeling for Jordbrugspolitik). Fra 1978 blev afdelingernes aktiviteter beskrevet i arbejds- og forskningsområder (eller programmer og projekter). De tre afdelingsledere var fra 1978: T. Due Pedersen,¹⁵ Dataafdelingen (var også afdelingsleder tidligere), Johs. Christensen,¹⁶ Mikroøkonomisk afdeling og Aage Walther Jørgensen,¹⁷ Makroøkonomisk afdeling.

Med den nationale strategi for den offentlige danske jordbrugsforskning fra 1994 ønskedes der lagt mere vægt på grundlagsskabende forskning. Fra 1995 blev de

---

¹² Ole Peter Kristensen (f. 1946). Adjunkt ved Institut for Statskundskab, Århus Universitet 1974-77, lektor samme sted 1977-86, professor i statskundskab 1986-88. Direktør i Falcks Redningskorps A/S 1989, koncerndirektør i Falck A/S fra 1995.

¹³ Søren E. Frandsen (f. 1961), cand.oecon. fra Aarhus Universitet 1988, 1988-1995 makroøkonomi i OECD og Det Økonomiske Råd og fra 1995 ansat på Fødevareøkonomisk Institut, fra 1998 som forskningschef.

¹⁴ Henrik Zobbe (f. 1966), ph.d. i jordbrugsøkonomi i 2003 og var i 2004-2009 lektor i jordbrugspolitik på KVL.

¹⁵ Torben Due Pedersen (f. 1935). Agronom 1959. Assistent ved Landøkonomisk Driftsbureau 1960, afdelingsleder ved bureauet 1972, afdelingsleder ved instituttet fra 1978.

¹⁶ Johannes Christensen (f. 1940). Agronom 1966. Lic.agro 1970. Afdelingsleder ved instituttet fra 1978.

¹⁷ Aage Walther Jørgensen (f. 1933). Agronom 1960. Suppleringskursus 1961. Master of Science 1966. Afdelingsleder ved instituttet fra 1978.

tre afdelingers arbejdsområder mere specificerede, og medarbejderne blev nu anført efter forskerkvalifikationer, seniorforskere, forskere, o.s.v. Fra 1997 indførtes titlen forskningschef for afdelingslederne (dog kontorchef for Statistisk afdeling). En fjerde afdeling for fiskeriøkonomi og -forvaltning blev oprettet i 1997. Forskningschef for denne afdeling blev cand.polit. Jørgen Løkkegaard.¹⁸ I 1998 overtog cand.-oecon Søren E. Frandsen forskningschefstillingen for Afdelingen for Jordbrugspolitik. Og i 1999 afløste Vøgg Løwe Nielsen¹⁹ T. Due Pedersen som kontorchef for Statistisk afdeling.

Medarbejderstaben ved oprettelsen af bureauet var på 2-3 mand. Ved 25-års jubilæet i 1942 var det vokset til 11-12 mand, og ved 50-års jubilæet i 1968 var der ca. 35 medarbejdere på bureauet. Antallet af medarbejdere lå i 2003 på ca. 70 samt en del studerende m.v.

I de 25 år fra 1978 til 2003 har instituttets sigte i stigende omfang været rettet mod landbruget i samfundsøkonomien. Regnskabsopgørelserne blev efterhånden den mindste del af instituttets arbejde. Nu er kerneområdet i stigende grad de mikro- og makroøkonomiske analyser af virkningerne på landbruget af den økonomiske politik generelt og af landbrugspolitikken specielt, hertil kommer analyser af landbrugets vekselvirkning med de øvrige erhverv og samfundet, herunder miljøøkonomien. I slutningen af perioden er analyser af landbruget i en international sammenhæng kraftigt stigende. På disse om-

råder blev der i stigende grad taget opgaver op, der ikke har klare relationer til det primære landbrug.

Institutionen er således gået fra at være et statistikproducerende kontor til at være et egentligt forskningsinstitut. I 2008 tog regeringen skridt til en endelig konfirmation af denne udvikling, idet instituttets statistiske afdeling per 1. marts 2009 blev flyttet til Danmarks Statistik.

Perioden efter 2003: De store fusioner

Fra den 1. januar 2004 fusionerede sektorforskningsinstituttet *Fødevareøkonomisk Institut* med *Sektion for Økonomi* og *Sektion for Læring- og Bioetik* på *Den Kgl. Veterinær- og Landbohøjskole*. Institutet overgik dermed fra Fødevareministeriets ressort til Videnskabsministeriets. Sektion for økonomi på KVL var indtil da en del af *Institut for Økonomi, Skov og Landskab*, men dette institut blev delt, og "Skov og Landskab" blev samtidigt på tilsvarende måde fusioneret med sektorforskningsinstituttet *Forskningscenter for skov og landskab*. Begge de nye fusionerede institutioner blev institutter på KVL, men med en særlig selvstændig status, bl.a. havde institutterne hver sin selvstændige bestyrelse, hvor bestyrelsen for det "nye" Fødevareøkonomiske Institut til forveksling ligner bestyrelsen på det "gamle" Fødevareøkonomiske Institut.

Når man ser historisk på Fødevareøkonomisk Institut og Sektion for Økonomi, KVL, så er der mange analyser og forskningsprojekter, som lige så godt kunne lig-

---

¹⁸ Jørgen Løkkegaard (f.1943). Cand.polit. 1971, Kontorchef og planlægningschef i fiskeriministeriet 1980-97, forskningschef ved SJFI fra 1997.

¹⁹ Vøgg Løwe Nielsen (f. 1945). Cand.polit.1971, fuldmægtig og kontorchef i Danmarks Statistik, kontorchef ved SJFI fra 1999.

ge det ene som det andet sted. Mange projekter er udført i samarbejde mellem de to institutioners forskere. Det kan altså være svært at se forskel på de to institutioners forskningsprofiler. Der er da også i tidens løb ganske mange forskere, der har skiftet fra den ene institution til den anden. Selv uden skift, er der mange eksempler på, at universitetsforskere har arbejdet med typiske udredningsopgaver, og adskillige sektorforskere har haft job som f.eks. undervisere på KVL, f.eks. som deltidslektorer, endda i mere teoretiske fag.

Fusionen mellem sektorforskningsinstitutter og universiteter, som den der er sket mellem Fødevarøkonomisk Institut og KVL rummer imidlertid også en lang række udfordringer. En sektorforskning, der skal udføres af professorer og lektorer som først og fremmest sigter mod publicering i internationale tidsskrifter, er ikke nødvendigvis en god sektorforskning. Der er visse samfundsvidenskabelige nøgleaktiviteter, som næsten nødvendigvis må høre til på et sektorforskningsinstitut eller en lignende institution. Det er f.eks. vedligehold og anvendelse af større databaser og modeller. Hverken arbejdet med databaser eller med modeller er som udgangspunkt egnede til at blive varetaget på et klassisk universitetsinstitut. Det har derfor været nødvendigt at tilpasse den universitære stillingsstruktur til at indeholde stillinger der netop har som hovedformål at udføre disse opgaver; for en principiel diskussion af dette se Kærgård (2005).

Hvis de store fusioner skal blive en succes, må man være opmærksom på, at det er noget, der skal ske med stor forsigtighed, for vi har i Danmark både en grundforskning på universiteterne, der er internationalt anerkendt, og en sektorforskning,

hvis resultater af ministerierne bliver betragtet som brugbare og interessante. Og det skulle vi gerne blive ved med at have.

Den 1. januar 2012 fusionerede Københavns Universitets Biovidenskabelige Fakultet (den tidligere Landbohøjskole) med Det Naturvidenskabelige og Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet, således at veterinærerne kom til Det Sundhedsvidenskabelige Fakultet og resten blev fusioneret med Det Naturvidenskabelige Fakultet. I den forbindelse blev institutstrukturen også ændret til færre og større institutter. Fødevarøkonomisk Institut blev til *Institut for Fødevarø- og Ressourceøkonomi*, der består af det gamle Fødevarøkonomisk Institut og "Afdeling for Økonomi, Politik og Planlægning" fra det gamle "Skov og Landskab". Nye stærke forskningsgrupper var kommet til allerede inden fusionen, specielt har udviklings- og miljøøkonomi i det sidste årti fået en stadig stærkere plads. I 2011 overflyttedes en gruppe fødevarøso-ciologer under ledelse af professor Lotte Holm fra Institut for Human Ernæring til Fødevarøkonomisk Institut. De gamle jordbrugsøkonomiske nøglediscipliner kom således til at udgøre en mindre og mindre del af instituttet.

Da man i 2012 skulle lave det nye instituts struktur, blev det delt op i 4 afdelinger, og jordbrugsøkonomien (både mikro- og makroøkonomien, driftsøkonomien og jordbrugspolitikken) blev samlet i en afdeling, *Sektion for Produktion, Markeder og Politik*, med ialt 58 medarbejdere (inklusive ph.d.-studerende og studentermedhjælpere) og med Henrik Zobbe som sektionsleder. De tre andre afdelinger blev *Sektion for Miljø og Naturressourcer* med ialt 57 medarbejdere og professor i anvendt skov- og naturressourceøkonomi Bo Jellesmark

Thorsen som leder, *Sektion for Global Udvikling* med 38 medarbejdere og professor i udviklingsstudier Christian Lund som leder og endelig *Sektion for Forbrug, Bioetik og Regulering* med 30 medarbejdere og professor i bioetik Peter Sandøe som leder.

Instituttet udfører i dag samfundsvidenskabelig og humanistisk forskning, undervisning og myndighedsbetjening med fokus på økonomi, sociologi og etik. Dette foregår inden for egne discipliner og i et aktivt tværvideenskabeligt samarbejde med de natur- og sundhedsvidenskabelige forskningsmiljøer på bl.a. SCIENCE og SUND ved KU. Instituttet bidrager til at løse komplekse samfundsudfordringer og søger hele tiden at udvikle og udnytte sin faglige bredde og mangfoldighed i retning af nye forsknings- og undervisningsaktiviteter. Udover det historisk stærke samarbejde med Fødevareministeriet har instituttet nu også samarbejde med andre ministerier, især Miljøministeriet og Udenrigsministeriet. Instituttet beskæftiger ca. 180 medarbejdere og har en omsætning på omkring 110 mio. kr, hvoraf godt 60 procent kommer fra eksterne kilder.

Litteraturliste

Haglerød, Anton og Håkon Romarheim (1998): *Femti år i landbrukets og samfunnets tjeneste*, NILF, Oslo.

Hansen, K. (1934-45): *Det danske landbrugs historie*, femte bind, pp. 308-316, 489-499, 590-601. København.

Institute of Farm Management and Agricultural Economics (1949): *Thirty Years of Farm Accounts and Agricultural Economics in Denmark 1917-1947*. Copenhagen.

Institute of Farm Management and Agricultural Economics (1959): *Technical and Economic changes in Danish Farming - 40 Years of Farm Records 1917-1959*. Copenhagen.

Jordbrugsøkonomisk Institut (1978): *Årsberetning, flere årgange*. København.

Kommissionen for de europæiske fællesskaber (2004): *Meddelse fra Kommissionen. Europa og grundforskningen*. KOM (2004) 9 endelig. 14.1.2004. Bruxelles.

Kongelige Veterinær- og Landbohøjskole, Den (1918): *Aarsskrift*, p. 338. København.

Kristensen, E. (1965): *Nogle træk af landbrugsøkonomiens udvikling i Danmark*. Festskrift til K.K. Skovgaard, pp. 207-217. København.

Kyed, Karsten, Niels Kærgård og Henrik Zebbe (2006): *Fødevareøkonomisk Instituts historie 1918-2003*, Nordisk teorihistorisk møde, d. 25.-27. august, Stockholm.

Kærgård, Niels (1976): *E. Ph. Mackeprag – Økonometriens glemte danske pioner*, i *Danske Økonomer*, side 279-306, Samfundsvidenskabeligt Forlag, København

Kærgård, Niels (2005): *Universitetsforskning, sektorforskning og forskningsledelse*, i I.M.Bryderup (red.), *Socoal ulighed – et festskrift i anledning af professor Erik Jørgen Hansens 70 års fødselsdag*, Danmarks Pædagogiske Universitet, København.

Landøkonomiske driftsbureau, Udvalget for (1918): *Plan og Regler for Landbrugets Regnskabsføring*. Kolding.

Landøkonomiske Driftsbureau, Det (1926): *Vejledning ved Landbrugs-Regnskabsføringen* (ved O.H. Larsen og I. Dokken), København.

Landøkonomiske Driftsbureau, Det (1938): *Vejledning ved Landbrugs-Regnskabsføringen*, 2. udg. (ved O.H. Larsen og I. Dokken). København.

Landøkonomiske Driftsbureau, Det (1943): 25 Aars Undersøgelser over Landbrugets Driftsforhold 1918-43. København.

Landøkonomiske Driftsbureau, Det (1962): Vejledning i landbrugets regnskabsføring, 3. udg. København.

Landøkonomiske Driftsbureau, Det (1962a): Effektivitetsbedømmelse og driftsanalyse, Periodiske beretninger nr. 15.

Landøkonomiske Driftsbureau, Det (1968): Landbrugets økonomi i 50 år 1918-1968. København.

Larsen, Arne (1967): Dansk landbrugs samfundsøkonomiske betydning specielt med henblik på udformningen af den fremtidige landbrugspolitik. *Tidsskrift for Landøkonomi*, 153. årgang side 497-540.

Mackeprag, E. (1914): *Hvordan forrefter det danske Landbrug sig?* Særtryk af Tidsskriftet Dansk Land, København.

Ridder, Johs. (1957): Regnskabsundersøgelserne i Danmark (i Westermarck, N. och Hjelm, L. (editors): *Landbrukets Driftsøkonomi*, pp. 501-509. Stockholm)

Skovgaard, K. (1956): Landbrugsøkonomiens indhold og udvikling i Nils Westermarck & Lenart Hjelm (red.), *Lantbrukets Driftsøkonomi*, LTs Förlag, Stockholm

Statens Jordbrugs- og Fiskeriøkonomiske Institut (1992): Årsberetning. København.

Statens Jordbrugs- og fiskeriøkonomiske Institut (1997): Strategi 2005. København.

Statens Jordbrugs- og fiskeriøkonomiske Institut (2000): Strategi 2000-2005. København.

Udvalgsbetænkning angående regnskabsføringen inden for landbruget, *Tidsskrift for Landøkonomi* 1913, pp. 153-185.

Westermarck, Nils (1989): Tillkomsten av lantbrukets lönsomhetsundersökningar i Norden. K. Skogs- o. Lantbr.akad. Tidskr. 128: 35-42, 189

TIDSSKRIFT FOR LANDØKONOMI OG UDVIKLING AF MEJERIBRUGET I DANMARK

Markus Lampe, Universidad Carlos III Madrid og Paul Sharp, Syddansk Universitet, Danmark

Tidsskrift for Landøkonomi spillede en vigtig rolle ved etableringen af Danmarks succesfulde mejeribrug i slutningen af det nittende århundrede. Denne artikel opsummerer noget af forfatterens igangværende forskning vedrørende dette emne. De vigtigste bidrag fra Tidsskrift for Landøkonomi gennemgås fra perioden med særlig fokus på tidsskriftets rolle for at fremme nøjagtig registrering, bogholderi og moderne videnskabelige metoder i almindelighed. Dette var ikke kun med til at bringe dansk mejeribrug ind i den moderne verden, men det har også bidraget til at Danmark hurtigt indhentede nogle af verdens førende økonomier

1. Indledning

I anledning af 200-års jubilæet for Danmark ældste tidsskrift (og måske det ældste kontinuerligt offentliggjorte økonomitidsskrift i verden), *Tidsskrift for Landøkonomi*, forekommer det naturligt at diskutere den centrale rolle, dette tidsskrift spillede for den historiske udvikling, der gjorde Danmark til et førende landbrugsland.¹

Vi er i virkeligheden ikke de første til at analysere dette; Niels Kærgård gav en informativ redegørelse for tidsskriftets mere generelle historie på disse sider i en artikel fra 2007, se Kærgård (2007). Her fokuserer vi imidlertid mere detaljeret på tidsskriftets plads i mejeribrugets tidlige historie, dvs. fra tidsskriftets start i 1814 til slutningen af det nittende århundrede, og gi-

ver en oversigt over vores forskning på dette område.

Vor igangværende arbejde tyder på, at det nok ikke er nogen overdrivelse at påstå, at *Tidsskrift for Landøkonomi*, eller i det mindste dem, der skrev i det, havde en afgørende betydning for den danske specialisering i smørekseport og den dertil relaterede vækst i svineproduktionen - fortsat en grundpille i den danske økonomi.

Desuden viser vi, at de banebrydende bidrag fra de fra historien kendte pionerer som Edward Tesdorpf, Thomas Riise Segelcke og N.J. Fjord stadig har relevans. Videnskaben om mejeribrug(et) har selvfølgelig flyttet sig, men den danske historie giver et slående eksempel på, hvordan

---

¹ Denne artikel er inspireret af vort igangværende arbejde om dansk mejeribrug før fremkomsten af andelsmejerierne i 1880'erne. Resultaterne vil blive udgivet som bog af University of Chicago Press engang efter 2015 (en dansk oversættelse er også planlagt).

et fattigt landbrugsland kan ændre sig inden for blot et par årtier.

Set i denne sammenhæng er Danmark temmelig usædvanligt. Her er sket en udvikling til en velstående økonomi uden nogen primær rolle til råstoffer og industrialisering (i hvert fald som disse begreber normalt forstås). Landet blev rigt gennem landbrug, og især mejeribrug. Vores arbejde viser, at dette var resultatet af en langsigtet "selvudviklingsproces": En gradvis erkendelse af, hvad landet var godt til. Viden overført fra udlandet, indenlandsk videnskab og innovation samt uddannelse gjorde dette muligt, idet det blev kombineret med en grundig praktisk forståelse af, hvad forbrugerne på det vigtige britiske eksportmarked ønskede sig.

Vi sporer denne historie hele vejen fra den første forståelse af, at kvæg kunne bruges til mere end blot at producere gylle til traditionel, planteproducerende agerbrug, til den ultimative succes med de ofte fremhævede andelsmejerier. Det var det, der bragte Danmark i spidsen af det nittende århundredes mejeribrug. Det var denne sektor, der muliggjorde vækst i industrien, som producerede maskiner til mejeribruget, og i en række servicefunktioner, især indenfor transport. *Tidsskrift for Landøkonomi* var i vid udstrækning det forum, hvor de praktiske og videnskabelige debatter, som førte til denne udvikling, fandt sted.

Næste afsnit i denne artikel går mere i detaljer med, hvordan den danske udvikling skiller sig ud, hvad der skete i andre lande, og sætter tidsskriftets virkning i relation til udviklingen i Danmark i det nittende århundrede.

Afsnit 3 går i detaljer med, hvordan *Tidsskrift for Landøkonomi* offentliggjorde vigtige videnskabelige landvindinger og støt-

tede en bevægelse i retning af en avanceret regnskabspraksis, som kom til at danne grundlaget for de valg, de danske landmænd foretog, og den succes de fik på de internationale markeder.

Afsnit 4 er en kort konklusion.

2. Mod en ny forståelse af den danske udviklings historie

I vor forskning argumenterer vi for, at Danmark – i dag et rigt land – kan anvendes som et nyttigt eksempel på en vellykket og hurtig udvikling. Fra et forholdsvist fattigt land med traditionel planteproduktion, hvor kvæg ikke blev anset for stort set andet end en kilde til gødning til planteproduktionen samt lidt mælk til eget forbrug, forvandlede danskerne deres landbrug til et internationalt førende mejeribrug - en kilde til store mængder af smør af en kvalitet, der var overlegen i forhold til næsten alt andet tilgængeligt på markederne på daværende tidspunkt. Og desuden med tilknyttede produkter såsom bacon, som var en følgevirkning af smørproduktionen, da restprodukterne fra smørproduktionen (skummemælk og valle) blev brugt til svinefoder.

Et landbrug med en høj værditilvækst blev et blomstrende erhverv i slutningen af det nittende århundrede, hvor store industrier i England krævede stadig større leverancer af fødevarer af høj kvalitet. Danmark voksede hurtigt til et af de rigeste lande i verden, idet landet indhentede de ledende lande, og har holdt denne privilegerede position til i dag.

Som anført ovenfor er det danske eksempel også en meget usædvanlig udviklingshistorie. Danmark blev rigt gennem landbrug, noget som i store dele af den udviklingsøkonomiske litteratur er blevet afvist, idet man har set landbruget som en

sektor med permanent lav produktivitet, og mest blot en rigelig reserve af arbejdskraft til brug for byerhverv med et højere vækstpotentiale. Derfor er vore analyser af dansk økonomisk historie noget af en nyhed i udviklingsøkonomisk sammenhæng.

Normalt anses den danske succes som startende med ny teknologi opfundet i slutningen af 1870'erne, specielt den automatiske flødeseparerende centrifuge, kombineret med den hurtige udbredelse af andelssystemet i 1880'erne. Det gjorde det muligt for små bondebrug at drage fordel af den nye teknik, der krævede større mælkemængder end den enkelte gård kunne levere. Vi ser snarere andelsmejerierne som det endelige resultat af en lang periode med en stigende erkendelse af, at Danmarks komparative fordele lå i mejeribrugget.

Vi hævder, at den danske udvikling og successen med erobringen af det vigtige britiske eksportmarked ikke var en pludselig innovation - dens oprindelse kan faktisk spores tilbage til det 18. århundrede med fremkomsten af moderne, hollandsk inspireret malkekvægbrug, først introduceret i de daværende danske hertugdømmer Slesvig og Holsten. Den efterfølgende udvikling var baseret både på overførsel af viden fra udlandet, hjemlig videnskab og innovation, uddannelse og en grundig praktisk forståelse af, hvad forbrugerne på det vigtige britiske eksportmarked ønskede sig. Og på alle disse områder spillede *Tidsskrift for Landøkonomi* en central rolle. Disse nyskabelser gjorde Danmark ledende vedrørende det nittende århundredes vigtige og voksende mejeriproduktion.

3. *Tidsskrift for Landøkonomis* bidrag til mejerividenskab og praktisk regnskabsførelse

Claus Bjørn diskuterer i detaljer nogle af de tidlige bidrag vedrørende disse problemer i *Tidsskrift for Landøkonomi*, se Bjørn (1982). Fra starten publiceredes artiklerne (nogen mere baseret på videnskab end andre), der videregav meninger og resultater fra nogle af landets førende landmænd - især ejere af store godser. Dengang som nu var tidsskriftet organ for Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab, der i sine tidlige år primært var en organisation af store godsejere. Tidsskriftet rapporterede endvidere om situationen i landet som helhed, samt meddelelser om møder og udstillinger (ofte arrangeret af Selskabet).

Tidsskrift for Landøkonomi var også vigtigt i forbindelse med spredning af information fra udlandet, idet det bragte oversættelser eller gennemgange af vigtige fremmedsprogede, internationalt arbejde og ved at sende råd fra forhandlere om, hvad der for øjeblikket var krævet på de udenlandske markeder (især selvfølgelig det britiske). Efterhånden blev rapporterne om mejeribrugget i Danmark såvel som om den oversøiske handel mere standardiserede og regelmæssige, jævnfør nedenfor.

Det er tydeligt, at *Tidsskrift for Landøkonomi* også var stedet, hvor de seneste videnskabelige fremskridt blev drøftet og deres anvendelse diskuteret. Faktisk spillede *Tidsskrift for Landøkonomi* en afgørende rolle i at fremme overgangen fra traditionel praksis til moderne, rationelle principper. Vigtigst var nok Segelcke, der i en række artikler trykt mellem 1862 og 1866 gav grundlæggende råd om, hvordan man producerer smør af god kvalitet (Bjørn, 1982

s. 32). I 1870'erne offentliggjorde tidsskriftet resultaterne af Fjords eksperimenter fra hans banebrydende laboratorium på Landbohøjskolen. Segelcke og Fjord berettede således om deres resultater i *Tidsskrift for Landøkonomi*, og deres eksperimenter dannede en stor del af grundlaget for den moderne mejeriindustri (Bjørn, 1982 s. 35).

Vi vil imidlertid også gerne fremhæve bidragene i *Tidsskrift for Landøkonomi* vedrørende fremme af og hurtig vedtagelse af nøjagtig registrering og moderne regnskabspraksis, samt ideen om, at ved at dele disse oplysninger, kunne alle lære af hinanden. Sådanne registreringer dannede grundlag for rationelle valg inden for erhvervet. Først ser vi promovning af tanken om, at kvægbrug var en mere indbringende kilde til agerjordens gødning end den traditionelle fåreavl. Så ser vi diskussioner af kød contra mejeri, derefter ost contra smør. Disse valg, der kom til at forme erhvervet, blev foretaget på grundlag af omhyggelig bogføring og udbredelsen af resultater heraf gennem tidsskrifter, især *Tidsskrift for Landøkonomi*.

Da erhvervet havde besluttet sig for mere eller mindre entydigt at specialisere sig i smørproduktionen, blev andre vigtige valg truffet på lignende måde: Hvordan man bedst fodrer kørerne; hvordan man opdrætter dem; om forskellige traditionelle måder til flødeseparering contra automatiske separatorer; om privat contra andelsorganisering mv. På denne måde bidrog regnskabsføringen også til udviklingen af mejerividenskaben. I erkendelse af dens betydning blev bogholderi også en stor del af

pensum på landbrugsskolerne, såvel som på Landbohøjskolen.

Tidsskrift for Landøkonomi ikke alene formidlede information og debatterede nye videnskabelige og teknologiske opdagelser; det var også banebrydende ved ud fra sammenligninger af enkeltgårdes økonomiske resultater at finde den bedste praksis. Grundlaget for dette var først præcise regnskaber for individuelle godser og efterfølgende standardisering af regnskabs- og rapporteringspraksiser. Dette gav mulighed for mere rationelle økonomiske beslutninger vedrørende nye input, teknologier og landbrugsmetoder i almindelighed.

Vi sporer starten af moderne mejeribogføring i Danmark til nogle artikler af Frederik Sehested (1857, 1858), som i regnskaber for 1856 og 1857 indeholder detaljerede oplysninger om dennes ejendom, Stamhuset Broholm nær Svendborg, (se figur 1). Han er interesseret i effekten af fodringen på produktionen af mælk og smør, og måske vigtigst anmoder han andre om at indsende lignende regnskaber til sammenligning. Hans regnskab for 1856 kan ses i den oprindelige version, bevaret i Landsarkivet for Fyn² og i den trykte udgave fra *Tidsskrift for Landøkonomi* (Sehested, 1857).

I sin oprindelige artikel er Sehesteds vigtigste spørgsmål om de mængder mælk, der produceres, med fordel kunne øges ved at ændre sammensætningen af foderet, især til fordel for roer. Han foreslår en metode til beregning af værdien af mælken, som ikke kunne observeres direkte, da den dengang kun meget lejlighedsvis solgtes direkte (den største del blev brugt

---

² Landsarkivet for Fyn, QB012, Stamhuset Broholm 18/267, Diverse Mejeriregnskaber mv. 1816-1887. I arkivet er regnskaberne for 1854-1869 bevaret i et lignende format sammen med et betydeligt antal udkast til 1856, muligvis forsøg på at finde den klareste mulige fremstilling som følge af planerne om at offentliggøre resultaterne i *Tidsskrift for Landøkonomi*.

til smørproduktion og de deraf følgende biprodukter). Han gjorde dette ved hjælp af per ko værdier af smør, kærnemælk, valle og ost samt værdien af de levende svin og det svinekød, der blev produceret på basis af foder fra mælken. Ud fra dette beregnede han et overskud (faktiske udgifter til løn, energi og grundlæggende slitage samt beregningsmæssige udgifter til egenproduceret foder og græsarealer fratrukket). Derved kommer han til en "nettoomsætning" per tønde land.³ I sidste ende blev det hele sammenfattet i en gødningsværdi per ko - en praksis der dengang var almindelig på grund af det daværende landbrugs fokus på, at husdyrs primære værdi var i form af gødning til markafgrøder.

I en opfølgning på Sehesteds arbejde fremhæver Valentiner (1858), at Sehesteds bidrag nok er nyttige (især hans måde at opnå beregningsmæssige værdier for produkter, hvis priser ikke kunne observeres), men at hans fokusering på produktionsmængder ikke bør få danske landmænd til glemme, at ud over store producerede mængder er det også vigtigt, at produkterne er egnede til salg til en god pris.

Som svar på Sehesteds anmodning blev denne diskussion efterfulgt af en lang række offentliggjorte regnskaber - og også af sammenligninger af regnskaber. For eksempel Bjørnsen (1859), der vedrører regnskaber fra den afdøde skovrider Bjørnsen (udgivet af redaktørerne af *Tidsskrift for Landøkonomi*) for at illustrere, hvordan et lille mejeri kan give gode resultater, hvis det er veldrevnet, og Feilberg (1861, 1862), der

beretter om regnskaber fra et mejeri i Holsten 1854-1859 og igen fra 1861. I 1863 udgav baron Zytphen-Adeler omkring 20 års regnskaber for sit gods Adellersborg (nu Dragsholm slot) i det nordvestlige Sjælland, se Zytphen - Adeler (1863).

En af de vigtigste formidlere af regnskaber fra slutningen af 1860'erne var Edward Tesdorpf (1867, 1868, 1871),⁴ daværende præsident for Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab. Han indberettede data tilbage til 1850 fra sine godser, hovedsagelig Orupgård og Gedsergård på Falster. Resultaterne blev brugt af hans administratorer i vigtige artikler om økonomiske beslutninger, især med hensyn til den relative produktivitet af mælk/smørproduktion over for en kvægproduktion med opfedning/oksekød. Buus (1866) sammenligner således to 100-dyrs besætninger med speciale i henholdsvis mejeribrugget og oksekødsproduktion modelleret ud fra Tesdorpf's godser Gedsergård og Frisenfeldt. Han forbedrede desuden på forskellig måde Sehested metodik, herunder "amortisering" på 6 procent om året af investeringer, f.eks. stalde til svin og mejeriudstyr, og beregningen af værdien på årsbasis af græsarealer. Han antog også, at malkekøer kun er "i produktion" ca. 4 år, således at der hvert år må laves 'reinvestering' i køer for at holde besætningsstørrelse konstant. Konverteret til gødningsværdi fandt han, at gødning fra produktion af oksekød var meget dyrere end fra mælkeproduktionen. I 1873 vendte Fenger tilbage til dette emne, opdaterede

---

³ Det tager ikke hensyn til de faktiske værdier og afskrivninger på bygninger og jord, og det ligner derfor en kortsigtet sammenligning af benefit og variable omkostninger.

⁴ Tesdorpf (1878) har oplysninger om priserne i nogle år, hvor hans oprindelige udgivelse kun opgiver mængder.

Buus' data, men fik igen bekræftet, at produktion af oksekød (i det mindste på Falster) var meget mindre omkostningseffektive end mejeribruget.

Tesdorpf (1874, 1875) brugte selv sine mejeriregnskaber til at påvise forskellen mellem det dengang almindelige "bøtte-system" til afskumning af fløden og det nyligt introducerede vandsystem (der senere blev afløst af centrifugen). Resultaterne viste klare fordele ved det nye system. Artiklerne i *Tidsskrift for Landøkonomi* betød, at landmændene blev overbevist om, at mejeribruget var mere rentabelt end kødproduktionen, og at moderne metoder til flødeadskillelse var overlegen i forhold til de traditionelle metoder.

Nytten af sådanne regnskaber ved produktionsbeslutninger sammen med den hurtige udbredelse af moderne mælkepro-

duktion i Danmark synes at have motiveret *Tidsskrift for Landøkonomi* til at offentliggøre en række regnskaber regelmæssigt fra 1876. I det første forsøg blev regionalt indsamlede regnskaber offentliggjort særskilt for 1876 og 1877 for regionerne Sjælland (Valentiner, 1876, 10 gårde), Fyn (Schroll, 1876, 12 gårde, og Schroll, 1878, 17 gårde), Lolland-Falster (Bockelmann, 1877, 16 gårde), Jylland (Winkel, 1877, 15 gårde og Winkel, 1878, 24 gårde) og det nordvestlige Jylland (Leegaard, 1878, 9 gårde). Fra 1879 blev dette arbejde standardiseret og opsummeret for hele Danmark (se figur 2), og en regelmæssig række artikler kaldet "Mejeribruget i Danmark"⁵ indledtes med Winkels undersøgelse af regnskaberne for 28 gårde for produktionsåret 1878-1879, se Winkel (1880). Winkel redigerede også rapporten for 1880,

Figur 2: Eksempel på en af de standardiserede rapporter udgivet af *Tidsskrift for Landøkonomi* efter 1880

Mejeriets Nr.	Køholdets Størrelse	Aantal Dage		Opføder pr. Kø til Køer og Svin, alt reduceret til Pd. Kraftfoder						Produceret pr. Kø						Produktionens Værdi pr. Kø			Elevgræse	Mejerisystem.	Tilfugt og fedet Antal Kalve	Smørets Art	
		Kraftfoder Pd.	Røer etc. Hø, Pd.	Kerne			Svin			Mælk Pd.	Smør Pd.	Ost Pd.	Pd. sk. Mælk		Svin Pd.	Smør Kr. Ø.	Svin, Ost og anden smør Pd.	Ialt Værdi					
				Ialt Pd.	Ialt Kr. Ø.	Kraftfoder Pd.	Værdi Kr. Ø.	Ialt Værdi	Salg Kalve og Hushold.				Kr. Ø.										
1	125	500	1123	1633	99 ¹²	271	16 ³⁸	115 ⁴⁴	3398	108 ⁹	121 ³	152	377	129 ³	122 ³	76 ³⁸	205 ³⁷	90 ³⁸	Jydsk. Jydsk samt blandet Nordsløvsk og Angler.	Blikfade. Om Sommeren foreløbig Afskling.	2	Surt Smør.	
2	112	869	1569	481	1850	111 ¹⁰	549	32 ³⁴	143 ³⁰	4161	138 ³	164 ⁹	54	905	227 ³	155 ³⁸	126 ³⁷	281 ³⁷	137 ³⁷	Jydsk og Ayrshire. Nordsløvsk.	Ismejeri.	21	do.
3	110	860	1457	625	2068	124 ¹⁰	572	34 ³¹	159 ³⁰	4085	139 ³	114 ⁰	64	806	265 ³	155 ³⁸	127 ³⁷	291 ³⁷	134 ³⁶	Jydsk og Ayrshire. Nordsløvsk.	Vand og Is.	20	do.
4	79	828	1289	894	2183	130 ¹⁰	621	37 ³⁰	168 ³⁰	4068	135 ³	159 ⁹	144	523	211 ³	160 ³⁸	112 ³⁷	273 ³⁷	105 ³⁶	do.	Vand og Is.	14	do.
5	70	870	1699	252	1951	117 ¹⁰	730	43 ³⁰	160 ³⁰	4159	140 ³	134 ⁰	76	1036	214 ³	163 ³⁸	119 ³⁷	283 ³⁷	122 ³⁶	do.	Ismejeri.	11	do.
6	31	878	744	644	1886	83 ¹⁰	345	20 ³¹	108 ³⁰	3446	111 ³	72 ⁰	100	1200	142 ³	121 ³⁸	81 ³⁷	263 ³⁷	99 ³⁶	Korthandsblanding og Jydsk.	?	11	do.
7	72	878	1151	821	1972	118 ¹⁰	118	7 ³¹	135 ³⁰	3287	111 ³	37 ⁰	100	1036	109 ³	131 ³⁸	87 ³⁷	188 ³⁷	63 ³⁶	Blandt Jydsk.	Vand og Is.	18	do.
9	37	867	1412	365	1777	106 ¹⁰	273	16 ³¹	123 ³⁰	3064	139 ³	146 ⁰	82	1226	77 ³	154 ³⁸	74 ³⁷	229 ³⁷	106 ³⁶	Angler, Jydsk og Fynsk.	Better.	6	do.
10	62	860	2016	322	2348	140 ¹⁰	123	7 ³⁰	145 ³⁰	5038	161 ³	213 ⁰	201	470	165 ³	223 ³⁸	119 ³⁷	336 ³⁷	188 ³⁶	Blandt Fynsk og Angler.	Centrifuge.	10	do.
11	70	875	1040	705	1745	104 ¹⁰	500	30 ³⁰	134 ³⁰	4128	135 ³	141 ⁰	92	955	122 ³	160 ³⁸	89 ³⁷	249 ³⁷	114 ³⁶	Fynsk og Jydsk.	Better og Is.	19	do.
12	56	874	1164	1951	3125	167 ¹⁰	662	33 ³⁰	227 ³⁰	3778	134 ³	97 ⁰	187	860	120 ³	163 ³⁸	94 ³⁷	258 ³⁷	31 ³⁶	Angler og Fynsk.	Better og Is.	14	do.
13	90	874	1408	595	2306	132 ¹⁰	400	24 ³⁰	162 ³⁰	4572	142 ³	230 ⁰	66	510	214 ³	165 ³⁸	122 ³⁷	294 ³⁷	132 ³⁶	Blandt Angler.	Ismejeri.	32	do.
14	37	867	1140	1774	2914	174 ¹⁰	276	16 ³⁰	191 ³⁰	4144	153 ³	36 ⁰	127	1012	105 ³	173 ³⁸	65 ³⁷	239 ³⁷	47 ³⁶	Blandt Angler.	Vandmejeri.	11	do.
15	143	877	1355	638	1990	119 ¹⁰	715	42 ³⁰	162 ³⁰	4325	150 ³	166 ⁰	257	906	306 ³	175 ³⁸	125 ³⁷	299 ³⁷	137 ³⁶	Angler og Fynsk.	Better til Nyaar, herefter Ismejeri.	35	do.
16	61	873	876	954	1530	91 ¹⁰	500	30 ³⁰	131 ³⁰	3685	127 ³	160 ⁰	75	876	180 ³	145 ³⁸	114 ³⁷	261 ³⁷	139 ³⁶	Jydsk.	Vand og Is.	15	do.
17	119	863	841	880	1727	103 ¹⁰	353	21 ³⁰	134 ³⁰	4290	149 ³	127 ⁰	27	964	187 ³	180 ³⁸	92 ³⁷	272 ³⁷	147 ³⁶	do.	Better og Is.	32	do.
18	80	877	1375	187	1564	93 ¹⁰	21	30	3977	138 ³	191 ⁰	44	958	168 ³	163 ³⁸	107 ³⁷	272 ³⁷	—	—	Angler.	Centrifuge.	34	do.
19	44	865	1745	457	2202	132 ¹⁰	375	22 ³⁰	154 ³⁰	5055	182 ³	120 ⁰	16	1366	166 ³	204 ³⁸	102 ³⁷	313 ³⁷	158 ³⁶	Blandt Fynsk og Angler.	Better.	9	do.
20	85	855	1910	161	2071	124 ¹⁰	442	38 ³⁰	162 ³⁰	4831	173 ³	170 ⁰	90	824	255 ³	198 ³⁸	137 ³⁷	335 ³⁷	172 ³⁶	Nordsløvsk.	Better.	13	do.
21	115	868	1490	762	2185	150 ¹⁰	296	12 ³⁰	142 ³⁰	4172	136 ³	156 ⁰	130	1063	116 ³	176 ³⁸	98 ³⁷	275 ³⁷	132 ³⁶	Nordsløvsk.	Ismejeri.	26	Surt Smør.
22	19	865	1883	1008	2591	173 ¹⁰	1000	60 ³⁰	233 ³⁰	5609	180 ³	205 ⁰	41	1496	356 ³	206 ³⁸	149 ³⁷	356 ³⁷	122 ³⁶	Fynsk.	Ismejeri.	8	Surt Smør.
23	65	869	1652	384	2036	122 ¹⁰	434	25 ³⁰	147 ³⁰	5090	167 ³	221 ⁰	402	724	166 ³	207 ³⁸	121 ³⁷	328 ³⁷	181 ³⁶	Red dansk.	Is og Better.	10	do.

⁵ Omdøbt til "Mælkeribruget i Danmark" fra 1888-publikation.

hvorefter Christian Sonne overtog indtil 1884-rapport, der blev offentliggjort i 1885. Fra da af stod den velkendte mejerikon-sulent og senere professor Bernhard Bøggild for rapporten til langt ind i det tyvende århundrede.⁶ Disse rapporter gjorde det muligt for landmændene til at træffe in-formerede beslutninger om produktion og markedsføring.

Ved udgangen af 1880'erne producerede næsten hele dansk landbrug - i høj grad inspireret af artikler og afhandlinger i *Tidsskrift for Landøkonomi* - smør (og svine-kød produceret med biprodukter af smør-produktionen som foder) til det britiske marked ud fra mælk, der produceres hele året rundt af køer af den røde danske mal-kerace. De blev holdt i stalde og fodret med kraftfoder. Mælken blev forarbejdet i mo-derne dampdrevne mejerier, der brugte automatiske centrifuger. Strategien var enormt indbringende, og resten er - som det siges - historie.

4. Konklusion

Tidsskrift for Landøkonomi og dets bidrag-yderes indsats i dansk mejeribrugs første tid kan vanskeligt overvurderes. Ud over de generelle erfaringer vi kan lære af det-te, er de data, de indsamlede, så detalje-rede, at det har gjort det muligt for os for denne periode at udføre moderne statisti-ske analyser svarende til dem, der udføres af landbrugsøkonomer i dag. Således har vi f.eks. været i stand til at estimere Sto-chastic Frontier Analyser ved hjælp af hi-storiske tal fra *Tidsskrift for Landøkonomi* og derved besvare nogle af de spørgsmål, det 19. århundredes regnskabskyndige for-

søgte at besvare uden vore dages statisti-ske teknikker og uden computernes reg-nekraft, f.eks. spørgsmål som, hvad der var de afgørende faktorer for produktivi-teten og effektiviteten. Herved bliver det muligt at analysere, hvad der førte til den danske succes mere generelt (se for ek-sempel Henriksen, Lampe, og Sharp 2011; Lampe og Sharp, 2014). Vi kan således måle virkningen af den modernisering, der skete via specifikke nye teknologier og ændret praksis.

Vi håber også, at moderne økonomier kan lære af vores resultater. Det danske eksempel, hvor et fattigt landbrugsland in-den for blot et par årtier skabt økonomisk vækst på basis af udviklingen i landbru-get, må indgå i debatten om, hvordan ud-viklingslandene i dag bedst kan finde og udnytte de aktiviteter, der kan gøre dem konkurrencedygtige i den globale økono-mi.) Det skal i denne sammenhæng mere pessimistisk bemærkes, at udviklingslan-dene i dag på grund af moderne landbrugs-protektionisme ikke har så let adgang til den rige verdens eksportmarkeder, som danskerne i det nittende århundrede hav-de til det britiske marked. På den anden side tror vi optimistisk, at historien om *Tidsskrift for Landøkonomi* kan give inspirati-on til dem, der stræber efter fremtidige landbrugspolitiske fremskridt, og vi tror, at det kan danne grundlag for en vellykket udvikling også for udviklingslandene i dag.

---

⁶ En sammenfatning af data fra produktionssiden kan findes i appendix til working paper-udgaven af Henriksen, Lampe og Sharp (2012) på <http://ideas.repec.org/p/kud/kuiedp/1004.html>

Kilder

- Bjørn, C. (1982). *Dansk mejeribrug 1882-1914*. Århus: De Danske Mejeriers Fællesorganisation.
- Bokelmann (1877). 'Mejeriberetning fra Lolland-Falster.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:11, pp. 114-125.
- Buus, R.B.J. (1866). 'I hvilket forhold stiller Udbyttet af Studedefningen sig i Sammenligning med Indtægt af Meieridriften?' *Tidsskrift for Landøkonomi* 3:14, pp. 44-59.
- Feilberg, P.B. (1861). 'En Mejerigaard i det østlige Holsteen.' *Tidsskrift for Landoekonomie* 3:9, pp. 321-343.
- Feilberg, P.B. (1862). 'Besøg paa et Par holske Mejerigaarde.' *Tidsskrift for Landoekonomie* III:10, pp. 263-275.
- Fenger, R. (1873). 'Kan Kjødproduktion betale sig under de nuværende forhold i Danmark.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:7, pp. 381-408.
- Henriksen, I., Lampe, M., Sharp, P. (2011). 'The role of technology and institutions for growth: Danish creameries in the late nineteenth century.' *European Review of Economic History* 15(3), pp. 475-493.
- Henriksen, I., Lampe, M., Sharp, P. (2012). 'The strange birth of liberal Denmark: Danish trade protection and the growth of the dairy industry since the mid-nineteenth century.' *Economic History Review* 65(2), pp. 770-788.
- Kærgård, N. (2007). 'Tidsskrift for Landøkonomi og Landhusholdningsselskabet: historien kort.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 193:1, pp. 11-22.
- Lampe, M., Sharp, P. (2014). 'Just Add Milk: A Productivity Analysis of the Revolutionary Changes in Nineteenth Century Danish Dairying.' (manuscript, University of Southern Denmark/Universidad Carlos III de Madrid).
- Leegaard, J. (1878). 'Mejeriberetninger fra det nordvestlige Jylland.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:12, pp. 83-95.
- Schroll, H. (1876). 'Mejeriberetninger for Fyn for Sommerhalvaaret 1876.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:10, pp. 546-567.
- Schroll, H. (1878). 'Mejeriberetning fra Fyn.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:12, pp. 61-82.
- Sehested, N.F.B.A. (1857). 'Med Hensyn til Formen af Meieriopgjørelser samt Anvendelsen af Roer til Malkekøer.' *Tidsskrift for Landoekonomie* 3:7, pp. 140-152.
- Sehested, N.F.B.A. (1858). 'Nærmest med Hensyn til Formen af Meieriopgjørelser, *Tidsskrift for Landoekonomie* 3:6, pp. 125-134.
- Tesdorpf, E. (1867). 'Meddelelser om Agerbruket paa Ourupgaard, Gjedsergaard, etc.' *Tidsskrift for Landøkonomi*, 4:1, pp. 20-31.
- Tesdorpf, E. (1868). 'Mejeriregnskaberne for Aaret 1866-67 fra Ourupgaard og Gjedsergaard.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:2, pp. 239-244.
- Tesdorpf, E. (1871). 'Hvorvidt svarer Anvendelsen af en betydelig Driftskapital Regning i danske Agerbrug.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:5, pp. 90-113.
- Tesdorpf, E. (1874). 'Hvilke Erfaringer i Vandmejeriet har man vundet i det sidste Aar?' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:8, pp. 449-473.
- Tesdorpf, E. (1875). 'Det sidste Aars Erfaringer angaaende de forskellige Mejerisystemer.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:9, pp. 486-506.
- Tesdorpf, E. (1878). 'Den danske Landbrugs Stilling for nærværende Tid.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:12, pp. 18-43.
- Valentiner (1858). 'Bemærkninger ved hr. Jægermester Sehesteds Afhandlinger om Meieriregnskab.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 3:6, pp. 349-353.

Valentiner, H.N. (1876). 'Mejeriberetninger for Sommerhalvaaret 1875-76. Fra Sjælland.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:10, 525-545.

Winkel, I. (1877). 'Mejeriberetninger. Fra Jylland.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:11, pp. 92-113.

Winkel, I. (1878). 'Mejeriberetninger fra Jylland (1876-77).' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:12, pp. 478-487.

Winkel, I (1880). 'Mejeribruget i Danmark, 1878-79.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 4:14, pp. 33-66.

Zytphen-Adeler, G.F.O. (1863). 'Den daglige forretningsorden og Aflæggelsen af Regnskab paa Hovedgaarden Adellersborg.' *Tidsskrift for Landøkonomi* 3:11, pp. 377-398.

VIDENCENTRET FOR LANDBRUGS ROLLE I RELATION TIL FORSKNING OG FORMIDLING AF VIDEN TIL JORDBRUGERNE

Carl Åge Pedersen, chefkonsulent, Videncentret for Landbrug

Landbrugsrådgivning har rødder helt tilbage i 1800-tallet,¹ hvor fremsynede mennesker havde set behovet for at fremskaffe ny viden om, hvordan man kunne dyrke jorden, så man fik det bedst mulige resultat ud af det. For at finde ud af, hvordan man skulle optimere udbyttet, gennemførte man markforsøg, og resultaterne derfra skulle formidles til landmændene, så de kunne gøre nytte i praksis.

Fra 1840 blev der dannet landboforeninger, der beskæftigede konsulenter, som både skulle udføre forsøg og overbringe resultaterne til landmændene. Fra 1900 blev der dannet husmandsforeninger, der organiserede – og betjente – de landmænd, som havde de mindste brug.

Kort om udviklingen i organiseringen af danske landmænd

Foreningskulturen har en meget lang tradition i dansk landbrug. I 1769 oprettede ledende personer inden for samfundets top Det Kongelige Danske Landhusholdningsselskab, der havde tætte forbindelser til godsejerne. Selskabet skulle fremme regeringens politik om en udvikling af landbruget.²

Som en følge af landboreformerne, der startede med Stavnsbåndets ophævelse i 1788, opmuntrede Landhusholdningsselskabet godsejerne og proprietærene til at danne lokale landøkonomiske selskaber.

Man fandt også ud af, at der var behov for en overbygning på de lokale forsøgs- og rådgivningsvirksomheder. I første omgang resulterede det i dannelsen af regionsvise samvirksomheder (provinsielle foreninger). Eksempelvis på Lolland-Falster, på Sjælland, på Fyn og i Jylland. De regionale foreninger og kontorer af rapporterede forsøgsresultaterne og anden viden i egne beretninger.

Omkring 1970 blev man enige om, at der kunne opnås en rationaliseringsgevinst ved at samle de provinsielle foreningers faglige arbejde et sted, hvor der blev arbejdet med ansvar over for de faglige landsudvalg for planteavl, kvæg, svin, heste, fjerkræ, byggeri og teknik, driftsøkonomi etc. Alle landsudvalg på nær driftsøkonomi var fælles for landboforeningerne og husmandsforeningerne.

Da de samvirkende jyske landboforeninger var den største enhed, blev det besluttet

---

¹ Lando, Z.D. (1940): Landøkonomisk Oplysningsarbejde. Ledelse og Erhvervsøkonomi/Handelsvidenskabeligt Tidsskrift/Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, Bind 4.

² Selskabet eksisterer stadigvæk, men rådgivningsarbejdet varetages i dag af de lokale landbo- og husmandsforeninger (familielandbrugsforeninger).

Selv om maskinerne er blevet væsentligt større, end de var i 1800-tallet, er principperne i markforsøg og -demonstrationer de samme i dag, som dengang. Landmændene vil have "syn for sagn", og når de har fået det, er de rigtig hurtige til at tage ny viden i brug.

tet at etablere det, som den gang blev kaldt "Det faglige Landscenter" i Viby, der fysisk blev etableret i 1973.

I starten havde Det faglige Landscenter mest karakter af et sted, hvor selvstændige landskontorer inden for hver fagretning havde fælles domicil.

Mens de faglige landskontorer var fælles for landboforeningerne og husmandsforeningerne, var der indtil 2003 to selvstændige driftsøkonomikontorer. Et for landboforeningerne, og et for husmandsforeningerne. Når man fastholdt to kontorer, var det i bund og grund på grund af en ideologisk uenighed om, hvilken bedriftsstørrelse der var den bedste. Og da tal som bekendt er taknemmelige, kunne de to driftsøkonomikontorer få forskellige resultater, når de analyserede regnskaberne for at finde ud af, hvilken bedriftsstørrelse der gav det bedste afkast.

Landsudvalget for Driftsøkonomi blev nedlagt i 2007, og dets opgave blev over-

ladt til Dansk Landbrugsrådgivning, Landscentrets bestyrelse.

Landsudvalget for Byggeri og Teknik blev også nedlagt ved den lejlighed, og opgaverne blev fordelt på andre landsudvalg.

Ganske mange af landsudvalgene er således i tidens løb slået sammen med andre udvalg og lignende, så deres ansvarsområde i dag er bredere end tidligere.

Dansk Familielandbrug og Landboforeningerne blev i 2003 slået sammen til Dansk Landbrug, og i 2009 indgik Dansk Landbrug i en fusion med det daværende Landbrugsraad. Fusionen fik navnet Landbrug & Fødevarer, og repræsenterer nu hele landbrugserhvervet. Både primærproducenterne og den andelsejede forsynings- og forarbejdningsindustri.

I forbindelse med fusionen i 2009 og dannelsen af Landbrug & Fødevarer skiftede de tilbageværende landsudvalg navn til eksempelvis:

- Landbrug & Fødevarer, Planteproduktion
- Landbrug & Fødevarer, Kvæg
- Landbrug & Fødevarer, Svin³

I takt med stigende miljøkrav og begyndende bureaukratisering af alle faggrene viste det sig efterhånden, at der kunne opnås en rationaliseringsgevinst ved at få kontorerne til at arbejde endnu mere sammen. Derfor besluttede man sig for, samtidig med at det Faglige Landscenter blev flyttet til nye bygninger i Skejby, at ansætte en stærk direktør, nemlig Frank Bennetzen. Desuden fik Landbrugets Rådgivningscenter, som det skiftede navn til, en selvstændig bestyrelse, der sammen med direktøren skulle få udviklet både det faglige og det tværfaglige samarbejde på Landbrugets Rådgivningscenter.

Samtidig med at Det faglige Landscenter blev etableret i 1973, blev lederne af landskontorerne sekretærer for de respektive landsudvalg. Budgetterne for de faglige aktiviteter på hvert fagområde skulle godkendes af landsudvalgene. Da Landboforeningerne og Dansk Familielandbrug i 2003 slog sig sammen til Dansk Landbrug, blev Landbrugets Rådgivningscenters status som selvstændig virksomhed opretholdt. Men nu kun med én ejer.

Ved dannelsen af Landbrug & Fødevarer i 2009 forblev Landscentret stadig en selvstændig enhed med egen bestyrelse, og i fusionsaftalen blev det slået fast, at Videntcentret refererede til den såkaldte Primærbestyrelse i Landbrug & Fødevarer, som repræsenterer landmændene. Firmaerne, som var medlem af Landbrug & Fødevarer, skulle i princippet opfattes som potentielle kunder for Landscentret.

Primo 2012 blev Videntcentrets direktør, Jan Mousing, fuldgældigt medlem af Landbrug & Fødevarers direktion med ansvar for forskning og rådgivning. Det har medført, at de synergimuligheder, der er med hensyn til servicefunktioner og lignende, nu bliver udnyttet ved, at de er slået sammen i fælles enheder, men Videntcentret er fortsat en selvstændig enhed med egen bestyrelse.

De opgaver, som Videntcentret for Landbrug har løst og stadigvæk løser

I 2010 skiftede Landscentret navn til Videntcentret for Landbrug, der gennem Dansk Landbrugsrådgivning er relateret til de lokale rådgivningsselskaber, som er ejet af de lokale foreninger. Dansk Landbrugsrådgivning er en Franchise-lignende konstruktion med sekretariat på Videntcentret. Der er i dag en selvstændig bestyrelse for Dansk Landbrugsrådgivning bestående af direktørerne fra de lokale enheder og en enkelt repræsentant for Videntcentret.

Den danske rådgivningsmodel

Den overordnede idé bag Videntcentret for Landbrug er den, at det er den centrale del af den samlede rådgivningstjeneste, hvor man løser landsdækkende opgaver og varetager rådgivning inden for områder, hvor kundegrundlaget er for lille til, at man kan løfte dem i de lokale rådgivningsvirksomheder. Det gælder blandt andet inden for videnfremskaffelse gennem forsøg og samarbejde med forskningsinstitutionerne.

Den danske model for rådgivning af landmænd er to-laget. Hovedparten af den direkte rådgivning af landmændene – både

³ Videntcenter for Svineproduktion har egen bestyrelse, og har indtil 2014 været en selvstændig enhed i Landbrug & Fødevarer. De fleste ansatte sidder på Axelborg i København og andre steder i landet, herunder i Grønhøj og Kjellerup, samt for nogle få stykkers vedkommende i Skejby.

den såkaldte en til en rådgivning – og den kollektive rådgivning på operationelt niveau varetages primært af de konsulenter, der er ansat i de 31 lokale rådgivningsvirksomheder, mens Videncentret – som nævnt – er den koordinerende instans, og formidler af mere generel viden.

I Danmark har vi den helt unikke situation, at det er i de landøkonomiske foreningers regi, det anvendelsesorienterede forsknings- og forsøgsarbejde bliver gennemført. Det sikrer, at forsøgene er uvildige, fordi der ikke er nogen af dem, som har med gennemførelsen at gøre, som har en personlig interesse i et bestemt udfald af forsøgene. Derfor har de danske markforsøg og de rapporter, der er udarbejdet af Videncentret, været langt foran andre lande f.eks. med at beregne økonomien af de forskellige forsøgsbehandlinger, således at det er nettofortjenesten, resultaterne bliver vurderet på, og ikke de størst mulige udbytter. Bl.a. af den årsag har danske landmænd en hel anden solid viden til rådighed med hensyn til anvendelse af nedsatte doser af plantebeskyttelsesmidler og om, hvornår der er behov for at sprøjte, og hvor man kan lade være.

I mange af vore nabolande er det producenterne af hjælpepestofferne, der gennemfører praksisnære forsøg, enten i eget regi, eller på universiteter o.l. som rekvireret forskning. Når et firma får udført rekvireret forskning og forsøg hos universiteterne, er universiteter garant for kvaliteten af forskningen og forsøgene, men det er rekvirenten, der både bestemmer indholdet i forskningen, og hvor mange af resultaterne der skal offentliggøres.

Betingelserne for de forsøg og undersøgelser, der gennemføres i primærerhvervets regi, f.eks. i Landsforsøgene®, er, at de uvildige specialister skal sikre, at f.eks.

Figur 1. Oversigt over Landsforsøgene®

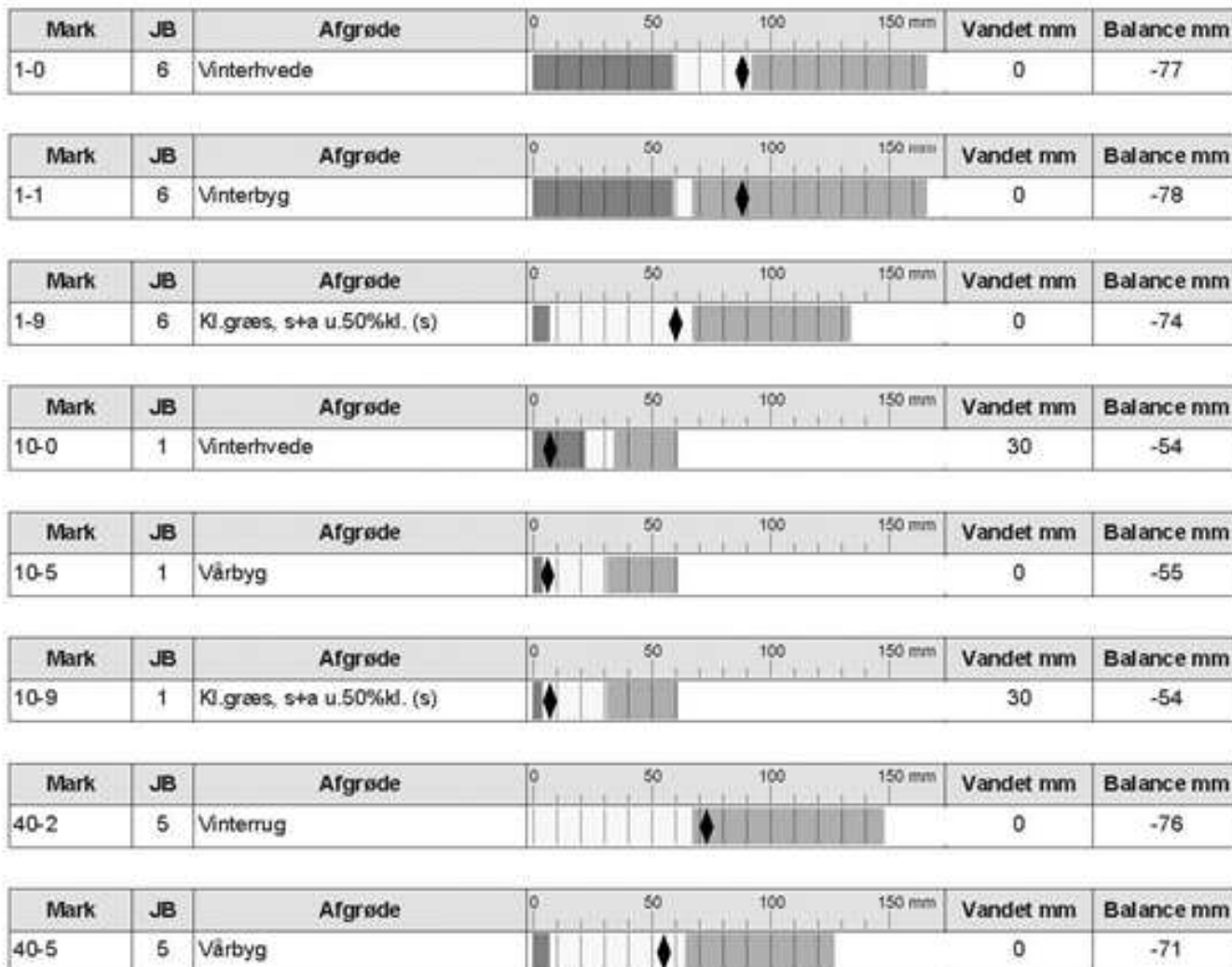
Anm.: Oversigt over Landsforsøgene® udkommer umiddelbart før jul hvert år, og indeholder opdateret viden om, hvordan man skal dyrke sine afgrøder.

et plantebeskyttelsesmiddel altid bliver sammenlignet med de konkurrerende produkter på markedet, og at også lavere doseringer end den af firmaet anbefalede bliver prøvet af. Og frem for alt: Alle resultater bliver offentliggjort, også dem, der er til ugunst for et middel, et firma har betalt et tilskud til at få afprøvet.

Forsøgsarbejdet står ikke alene. Gennem et konstruktivt samarbejde med universiteterne og de tidligere sektorforskningsinstitutioner som Statens Planteavl-forsøg og Statens Husdyrbrugsforsøg bliver forsøgene suppleret med mere grundlæggende forskning. Disse aktiviteter finansieres for en stor dels vedkommende af midler fra Promilleafgiftsfonden og Produktionsafgiftsfondene. De respektive sektorbestyrelser under Landbrug & Fødevarer spiller en aktiv rolle inden for hvert fagområde med hensyn til at få prioriteret forsknings- og forsøgsopgaver, og også til at få søgt penge hjem til at få aktiviteterne gennemført.

Figur 2. Vandregnskab er et eksempel på et internetbaseret beslutningsstøtteværktøj, der er udarbejdet i et fællesskab mellem Aarhus Universitet og Videncentret for Landbrug

Her aflæses vandingsbehovet. Hvis den sorte rombe er i det lyse felt, er der ikke behov for vanding. Hvis romben er lidt skraverede felt, er der behov for vanding. Hvis romben er i det mørkt skraverede felt, mangler der så meget vand, at afgrøden har taget skade

Kilde: Videncentret for Landbrug.

Inden for de seneste år er der kommet en del yderligere midler til, som kan anvendes til forskning, forsøg og demonstration. Eksempelvis Landdistriktsmidler og midler under den såkaldte Grøn Udviklings- og Demonstrationspulje (GUDP).

Også i disse sammenhænge er Videncentrets afdelinger aktive med hensyn til at få skruet de bedst mulige ansøgninger sammen, og ved at deltage aktivt i gennemførelsen af projekter, samt at få resul-

taterne nyttiggjort i form af EDB-programmer og rådgivningsydelse.

Arbejdsdeling og samarbejde med universiteterne

Der eksisterer en uskreven arbejdsdeling mellem Videncentret for Landbrug og universiteterne. Den består i, at universiteterne tager sig af den grundlagskabende forskning, mens Videncentret tager sig af de praksisnære forsøg. Begge institutioner

deltager i varierende omfang i den anvendelsesorienterede forskning.

På alle fagområder er der et tæt og tillidsfuldt samarbejde mellem Videncentret for Landbrug og de forskere på universiteterne og andre steder, der arbejder med forskning inden for de respektive fagområder.

Samarbejdet med universiteterne er organiseret forskelligt mellem fagområderne. Det vil føre for vidt her at omtale alle områder. Derfor omtales kun markområdet i det følgende:

1) På det overordnede niveau er der to møder om året, hvor repræsentanter for bl.a. Institut for Agroøkologi på Aarhus Universitet og Institut for Plante- og Miljøvidenskab på Københavns Universitet, samt to repræsentanter for planteb Branchen mødes med repræsentanter for Sektorbestyrelsen og Videncentret for at aftale de overordnede linjer for samarbejdet på markområdet.

2) Med passende mellemrum inviteres alle interesserede aktører til det såkaldte "Markbrugets Innovationsforum". Formålet med disse innovationsfora er at få arbejdet, hvordan aktuelle udfordringer og muligheder skal tackles. Det seneste møde blev afholdt den 6. juni 2013 forud for vedtagelsen af Strategi for Forskning og udvikling på markområdet.

3) Siden 1994 har Videncentret for Plan-teavl arrangeret den årlige Plantekongres. Både Aarhus og Københavns Universitet er medarrangør. Det betyder, at alle aspekter af planteproduktion, inkl. miljø- og naturspørgsmål bliver behandlet, og at der på kongressen er rig lejlighed til videns- og meningsudveksling med folk fra hele videnkæden.

Plantekongressen er meget populær. I løbet af de to dage, den normalt løber over, deltager hen ved 2.000 unikke deltagere.

4) Videncentret deltager sammen med mange andre, ikke mindst forskere fra universiteterne, i rigtig mange projekter. Både indenlandske og internationale, ofte støttet af EU-midler. Videncentret har qua sit nære forhold til de lokale konsulenter flere gode ting at byde på i dette samarbejde. For det første giver det et godt indtryk af, hvad praksis har behov for at få belyst, og for det andet sikrer Videncentrets deltagelse en hurtig implementering af viden i praksis. Et godt eksempel på et sådant projekt er det EU-støttede projekt Endure, der har været med til at få udviklet og implementeret integreret plantebeskyttelse i europæisk jordbrug.

Boks 1. Videncentrets hovedopgaver:

- Specialrådgivning
- Videnformidling
- Udvikling
- Forsøg
- Uddannelse
- Drift og serviceydelser.

Specialrådgivning

På alle fagområder er der ansat en række lands- og specialkonsulenter, der har et stort overblik over et specifikt område. De fungerer som rådgivere for rådgiveren. Hvis en lokalt ansat rådgiver møder et specifikt spørgsmål eller problem hos en landmand, henvender han/hun sig til specialisten, oftest en landskonsulent, der kan besvare spørgsmålet, bidrage til at få løst problemet, eller – hvis svaret ikke er kendt – at få igangsat forskning og undersøgelser, der vil give den nødvendige viden.

Figur 3. Forsiden af LandbrugsInfos indgangsportal for emner vedr. planteproduktion

The screenshot shows the homepage of LandbrugsInfo, a Danish agricultural information portal. The header features the site name 'LandbrugsInfo' and a navigation menu with categories like 'Byggeri', 'Energi', 'Fjerkræ', 'Får', 'Heste', 'IT', 'Jura', 'Kvæg', 'Ledelse', 'Maskiner', 'Miljø', 'Planteavl', 'Rådgivning', 'Svin', 'Tværfagligt', 'Økologi', and 'Økonomi'. The main content area is titled 'Planteavl' and includes a large image of wheat. Below this, there are sections for 'Aktuelt' (Current news) with three articles, 'Værktøjer' (Tools) with an article on IT tools, 'Seneste nye artikler' (Latest articles) with an article on crop production, and 'Nyhedsbreve' (Newsletters) with an article on free newsletters. On the right side, there are three additional sections: 'Kursus' (Courses) with an article on water protection, 'Populære sider lige nu' (Popular pages now) with links to 'Ekseltbetingsordningen' and 'FAQ - Plantef', and 'Klik for nedbørsprognose' (Click for precipitation forecast) with a map of Denmark.

Videnformidling

Opgaven består i at gøre viden tilgængelig for både rådgivere og landmænd, så den hurtigst muligt kommer i arbejde på bedrifterne. Videncentret bygger bro mellem forskningen, landbocentrenes rådgivere, og dermed ud til landmanden, ved at finde den relevante del af den nye viden og gøre den brugbar.

Hovedkanalen for Videncentrets videnformidling er www.landbrugsinfo.dk, som både er nyhedskanal og bibliotek for brugerne.

De lokale rådgivere bruger Landbrugs-Info som kilde til deres nyhedsbreve, ikke mindst landbrugsbladene benytter Landbrugsinfo som kilde, hvilket giver en enorm spredningseffekt af Videncentrets informationer.

Derudover giver Videncentrets specialister indlæg på mange møder for landmænd og andre interesserede arrangeret bl.a. af de lokale rådgivningsvirksomheder.

Udvikling

Den indsats, som kræver flest ressourcer på Videncentret, er udvikling. Udviklingsopgaverne omfatter blandt andet IT-programmer og andre værktøjer til støtte for beslutningsprocesser.

Det kan som et eksempel nævnes, at der i 2013 blev udarbejdet mere end 25.000 mark- og gødningsplaner i IT-programmet Mark Online. Det svarer til, at programmet er anvendt til planlægning af ca. 2,1 million ud af det samlede landbrugsareal på 2,5 million hektar. Til denne opgave hører også avlsudvikling på kvægområdet i samarbejde med forskerne. Også udviklingen af rådgivningsydelse, herunder den helhedsorienterede rådgivning, bruges der mange ressourcer på.

Forsøg og undersøgelser

Inden for alle fagområder gennemføres der forsøg og undersøgelser, ofte sammen med forskningsinstitutionerne. En meget stor

aktivitet er Landsforsøgene® i planteavl, der gennemføres i et tæt samarbejde med de lokale rådgivere.

Landsforsøgene® gennemføres i fuld åbenhed, så alle kan følge med via Nordic Fiels Trial System (NFTS). NFTS er udviklet af Videncentret for Landbrug, og videreudviklingen af systemet, samt det praktiske arbejde med at koordinere forsøgene er pt. udliciteret til AgroTech. NFTS findes i flere sprogversioner, og det benyttes nu til håndtering af "landsforsøg" i både Sverige og Norge. Derudover er der forsøg så langt væk som i New Zealand.

Landmændene i mange lande misunder de danske kollegaer Landsforsøgene®, for hos dem har man kun de forsøgsresultater, som leverandørerne af eksempelvis plantebeskyttelsesmidler og gødning har en kommerciel interesse i at stille til rådighed.

Ud over Landsforsøgene® gennemfører Videncentret også Farmtests inden for flere fagområder. I en Farmtest afprøves ny teknik og nye metoder.

Uddannelse og efteruddannelse

Videncentret arbejder med at udvikle og koordinere landbrugsuddannelsen, og i regi af Landbrugsforlaget udgives der lærebøger til landbrugsuddannelsen. Derudover planlægger og gennemfører Videncentret efteruddannelse af både rådgivere, landbrugsskolelærere og landmænd.

Drifts- og serviceopgaver

Videncentret løser en række opgaver, som mest rationelt løses på landsplan. Der er tale om et utal af opgaver, men det drejer sig eksempelvis om dyreregistrering og ydelseskontrol, udarbejdelse af foder- og

husdyrgødningsnormer, indsamling af data og drift af databaser som eksempelvis: Kvægdatabase, Dansk Markdatabase og Middeldatabasen.

Fremtiden

Videncentret for Landbrug er i dag garanteret for, at den nyeste viden er tilgængelig for alle, og lever dermed op til de intentioner, som én af arkitekterne bag oprettelsen af Det Faglige Landscenter i 1973, sekretariatschef i Landboforeningerne, Jørgen Skovbæk skriver det i sin erindringsbog fra 2010:⁴

"Når jeg ser tilbage på min tid som Landboforeningernes administrative leder, så betragter jeg selv oprettelsen af Det faglige Landscenter som det vigtigste resultat, og det som jeg er mest glad for at tænke tilbage på. Det var lidt af et kunststykke at gennemføre, og jeg mener selv, at denne af landmændenes egen organisation gennemførte samling og effektivisering af rådgivningen har været en af de vigtigste forudsætninger for bevarelsen af bøndernes selvstændighed."

Vi har nemt ved at tage de kvaliteter og goder, der er i samfundet, for givet. Men det vil være en stor fejl blot at lade stå til og tro, at de fortsætter uden en stadig indsats fra fremsynede ledere. For viden er magt, og der er mange, som ønsker at "sætte sig på viden".

Kilder:

Lando, Z.D. (1940): Landøkonomisk Oplysningsarbejde. Ledelse og Erhvervsøkonomi/Handelsvidenskabeligt Tidsskrift / Erhvervsøkonomisk Tidsskrift, Bind 4.

Skovbæk, J. (2010): Fra Lille Elmue til Axelborg. Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup.

---

⁴ Skovbæk, J. (2010): Fra Lille Elmue til Axelborg. Dansk Landbrugsmuseum, Gl. Estrup.